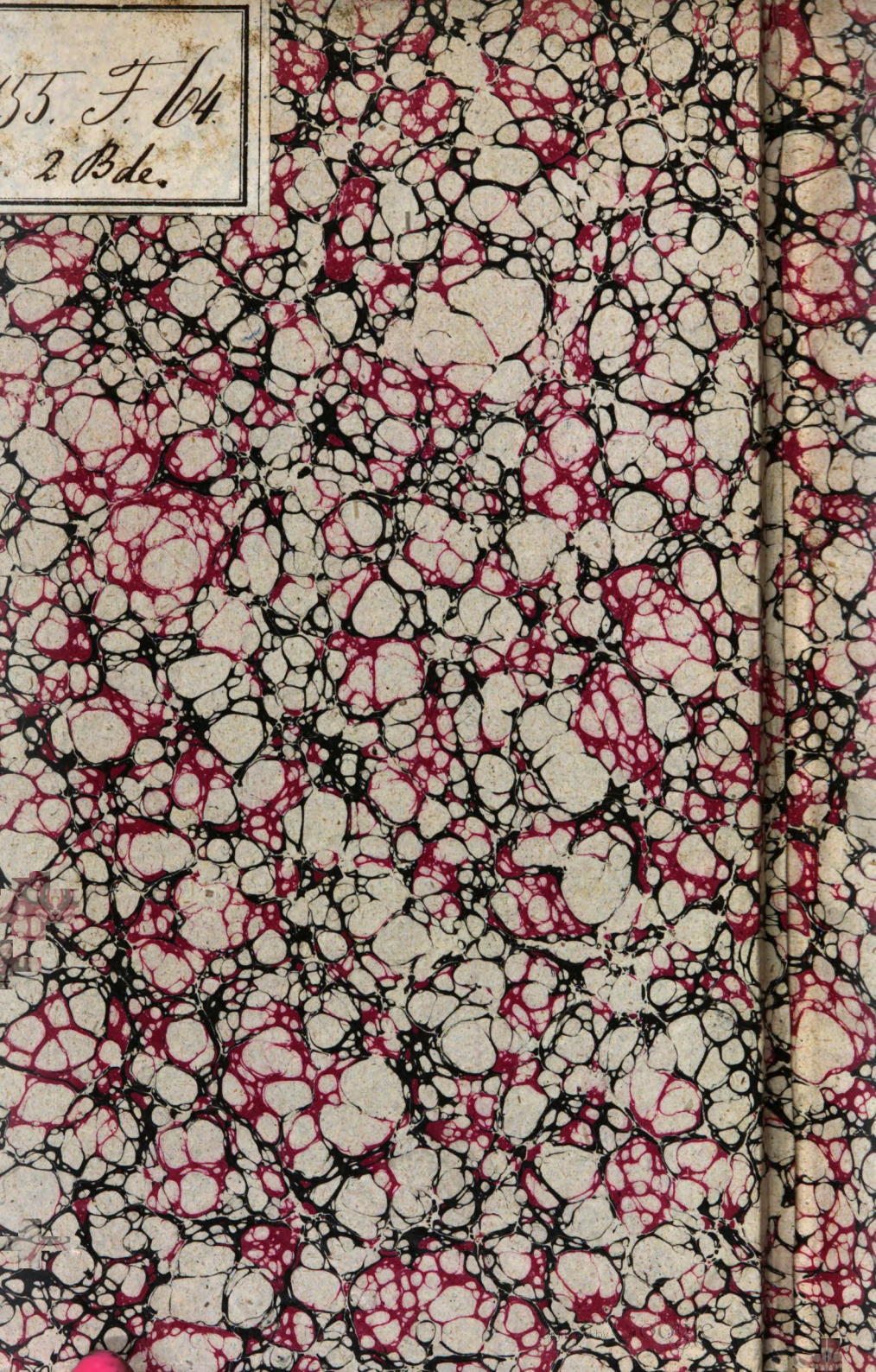

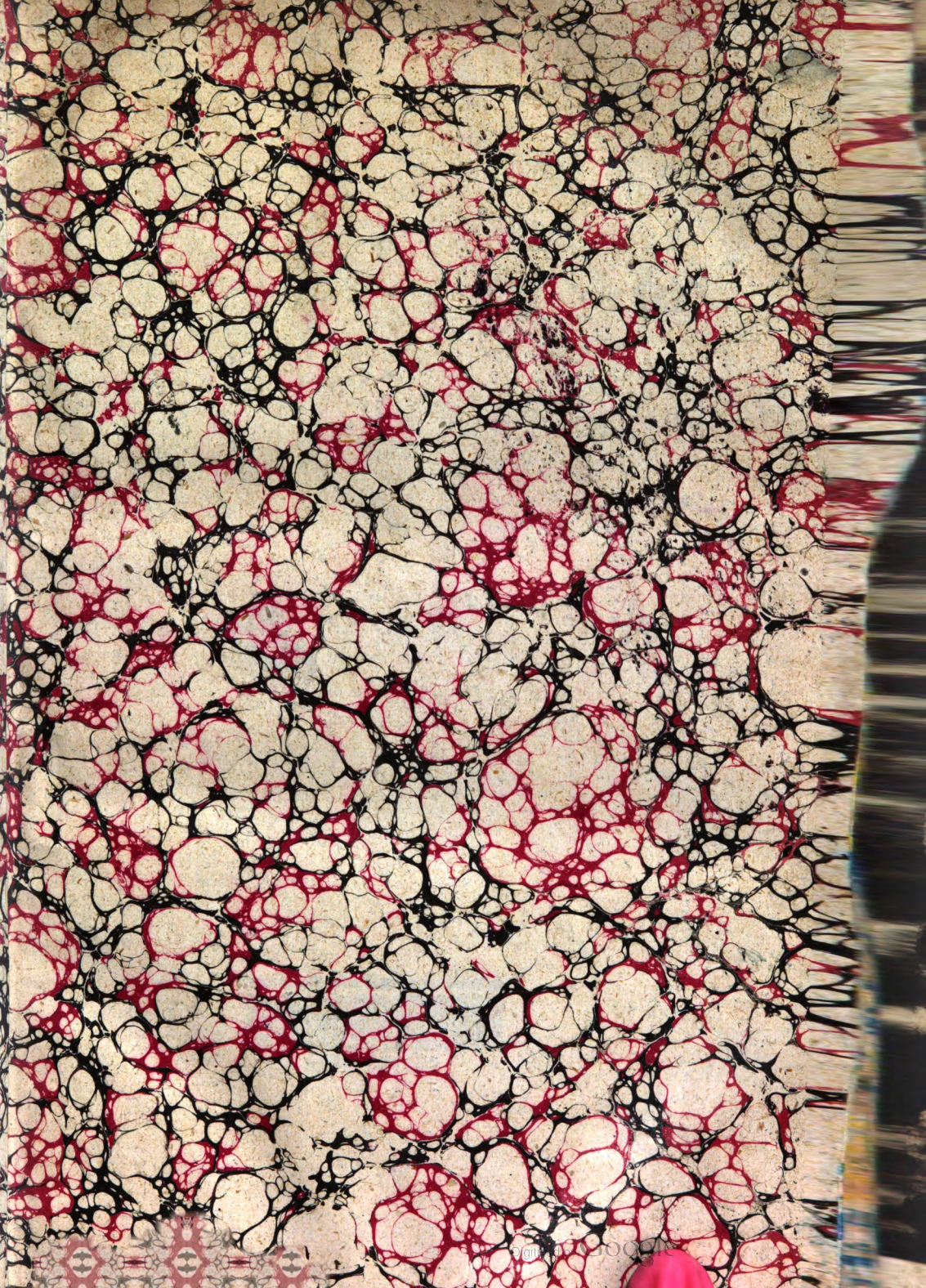
NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

165359-B

Neu-

55. F. 104.
2 Bde.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z257581101

▲
H A D V E Z É R.

IRTA
ASBÓTH LAJOS.

A

H A D V E Z É R

ÉS

A HADTUDOMÁNY ALAPELVEI

AZ

ÚJABBKORI HADJÁRATOK TÖRTÉNETÉVEL

FELVILÁGOSÍTVA.

ÍRTA

ASBÓTH LAJOS.

Nem a sokaság és tudatlan nyers erő, hanem a tudomány és ügyes gyakorlat vívja ki a győzelmet.

ELSŐ KÖTET.

PESTEN.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCLXIII.

165359-B

Pest, 1863. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

ELŐSZÓ.

E munka czélja : nem csak a hadvezér állását, kellő tulajdonait vagyis tehetségeit s a kiképzettség azon irányát és fokát, melyre szüksége van, meghatározni ; hanem egyszersmind az újabb korban kifejtett hadtudományt alapelveiben tüzetes ismertetés és tanulmányozás tárgyává tenni.

Az újabbkori hadi események elősorolása, a hadjáratok leírása s egyes csaták részletesebb ecsetelése fognak feladatunk megfejtésében vezérfonálúl s felállítandó elveink körül felvilágosításúl szolgálni s így remélem, hogy e mű nem csak az újabb hadi történelemnek kézikönyveként lesz tekinthető ; de ép úgy a szakértőnek bűvárlataira, mint a harczias magyar ifjuságnak oktatóként szolgáland, sőt még a nagyobb közönségnek is érdekes olvasmányt nyújtand.

A szerző.

A
H A D V E Z É R.

~~~~~
IRTA

ASBÓTH LAJOS.

ELSŐ SZAKASZ.

A

HADTUDOMÁNY ÁLTALÁBAN.

A hadtudomány tárgya.

A politikai célok, melyeknek elérése végett háború indíttatik, katonai célokra s feladatokra vezetnek, mely feladatoknak a rendelkezésre álló anyagok szerinti legcélszerűbb megoldása a hadtudomány tárgyát képezi.

A katonai tervezetek támadók vagy védelmi lehetnek. Ezek között áll a látszólagos vagy tüntető hadászat, mely mind ebbe, mind amabba vág.

A katonai tervezetek kivitelének fő tényezői: a hadi eszközök; ezeknek minősége határozza meg eleve a megoldás lehetőségét, a várható sikert; míg részbeni hiányuk vagy elégtelenségök a végrehajtást nehezíti, sőt egészen lehetlenné is teszi, mely esetben azután a háború útján elérni remélt politikai célokról is lemondani kénytelenek leszünk.

A hadi eszközök legelsőbbike a hadsereg : ez anyagi és szellemi erők öszletéből áll. Minthogy pedig az anyagi erők és eszközök ritkán elégségesek a feladat megoldására, ennél fogva a hadsereg fő kellékét a szellemi erő képezi.

Minél jobbak s megfelelőbbek az anyagi eszközök, annál nagyobb anyagi erőt fogunk általuk kifejteni s minél inkább fokozhatjuk fel a hadsereg szellemi erejét, annál több s biztosabb sikert várhatunk az anyagi erők okszerű fölhasználásától. Nem elég tehát, ha a hadsereg rendezve, szabályozva s kellő fegyelem alatt van : hanem egységet is kell bele hozni, lelket bele oltani, mert itt is, mint mindenütt, a hány az egyén, annyiféle a nézet, annyi az akarat; ha azonban a vezér az egyesek akaratát s így az egész sereg szellemét a magáéval öszhangzásba hozni s ennek minden tekintetben alárendelni képes, úgy — de csakis így — a legnehezebb, sőt gyakran lehetlennék vélt feladatnak is sikerülend megfelelnie.

Így tehát a hadvezér főfeladata : a hadseregnek mind anyagi, mind szellemi képességét a lehető legmagasabb fokra emelni.

A seregnek azonban élnie is kell! Az élelmezés módja, az élelmi szerek elegendősége nagy tényező s a seregnek mozgalmaira, egészségi állapotára, erejének kellő kifejtésére és elégedettségére nagy befolyást gyakorol; mit a körülményekhez képest a leg-

czélszerűbben elintézni, a legnehezebb feladatok közé tartozik.

A hadseregnek továbbá jól kell felfegyverezve lennie pedig kellő tekintettel ama nagy különbségre, mely a fegyverekben s különféle fegyvernemekben van.

Azon sereg, mely a fegyverzetre nézve előnyben van, már ez által túlsúlylyal bír ellene felett; de ez előnyt valósítani, a fegyvernemeknek megfelelő harczterét választani; a pontokat hol s a távolságot melyben a különböző fegyvernemek legczélszerűbben működhetnek — felismerni, meghatározni : ez igényel legtöbb tapintatot, jártasságot s tudományt.

A fegyvernemeket jól megkülönböztetni s mindeniket a maga nemében ismerni; felállításuk, elhelyezésük, összpontosításuk s a távolság körül, melyben működni képesek, czélszerűen intézkedni; minden fegyvernemet a csapatok szabad mozgásával összhangzásba hozni; mennyiségbeni, azaz nagyobb vagy kisebb számbani részvétöket s a pontot, hol a főterv kivitelére a csatában fellépve működjenek meghatározni, végül pedig ezt a harczban gyakorlatilag ki is vinni : ez a vezérnek úgyszólván fő ereje s ha mindezt sikerrel teszi, ha bánásmódja ezenkívül a sereg szellemét emeli és az élelmezési rendszer megfelelő, akkor a hadsereg szeretetét s bizalmát bírni s ép ezáltal a győzelem babérját bizton remélhetni fogja.

A seregnek — a mi mozgékonyágát illeti —

feladata : nagyobb meneteket a harcszíntéren, mozdulatokat pedig a csatatéren tenni; mely menetek s mozdulatok a términőségtől, az élelmezési rendszertől, a sereg szervezetétől s fegyverzetének állapotától, minőségétől mindig többé kevesebbé függenek. A XVIII-ik században az élelmezési ügyet csupán rakhelyek s felállított raktárak segítségével kezelték. I. Napoleon alatt azonban felmerülvén a zsarolási rendszer (requisitio), ez igen nagy befolyást gyakorolt a seregek mozdulataira. Nem különben nagy számbavételt igényelt akkor a seregmozgalmakra nézve, magának a hadseregnek kisebb vagy nagyobb számbeli ereje s az illető térnek minősége; mert a múlt századokban alig volt egy-két főút melyen a seregeket minden hozzájuk tartozó szerrel s hadi készletekkel biztosan útnak indítani lehetett volna; míg most számos, jó karban levő műút s vasútvonal áll rendelkezésünkre, melyeken a legnagyobb könnyűséggel tízszerte gyorsabban lehet a katonaságot egyik helyről a másikra szállítanunk. A szellemi közlekedés végre a távirdák által ezer- meg ezerszerre nagyobb sebességgel történvén : e körülmény is felmérhetlenül segíti elő a seregek mozgékonyágát.

Az általános haladás s a földtér gondosabb művelése jelenleg azon vidékeket is járhatókká tette, melyeket ezelőtt mocsárok s áthathatlan erdőségek lep- tek el. Egyes területeken, hol ezelőtt egy századdal

alig néhány ember lakhatott, most ezerek élnek jólétben; míg ott, hol régente nagy sivatagokon roppant seregek minden akadály nélkül, szabadon mozoghattak, most vetések, szőlők, kertek, számtalan falvak állanak; a szorgalmas művelés alatt álló terület keresztül kasúl van csatornázva s így a sereg jelenleg ezen akadályok miatt csak keskeny vonalokon juthat előre vagy mehet jobbra s balra.

Ezen anyagi változások a hadseregek vezetését a gyakorlatban igen módosítják, nehezítik. Így most a vezérnek a harczszíntért minden részletében tanulmányoznia, a sereg meneteit, egyes mozdulatait ehhez alkalmaznia, a sereget a szükséghez képest czélszerűen szétosztania, meg ismét összpontosítania kell: mi hasonlólag súlyos és sok jártasságot igénylő feladat.

A vezérnek viszonya az államhoz.

A mint az időszakokkal az államok s a kormányformák változnak, úgy ezek szerint a hadvezér is az állam ellenében más és más állást foglal, ahoz más és más viszonyba jut. Demokratikus köztársaságban például egészen más állása van, mint oligarchiai vagy monarchicus alapon rendezett államban.

Az előbbiben a vezér csupán a néptől függ s ennek felelős. A nép nem érti át az elménczkedéseket, fondorlatok nem vezetik tévútra; a hadtudomány alapján kivitt oldalmeneteket s czélszerű hátrálatoakat, miket a hadvezér szükség esetén teszen, nem fogja fel, nem méltatja s csupán a látszólagos vagy valódi eredményeket, előrenyomulásokat és győzelmet látja át; ezek szerzik meg a vezérnek a tömeg elismerését, míg a mégoly mesterileg és ügyesen véghez vitt fordulatok, oldalmozdulatok stb. csupán a szakértőnél nyernek érdemet s méltánylást.

Köztársasági államban tehát a vezérnek bátornak, merésznek kell lennie. „A ki mer az nyer“ ez legyen jelszava s positiv eredményekkel iparkodjék előállani. Egy egész nemzet előbb fogja a nagy szerencsétlenséget elnézni s megbocsátani, semmint a szerényebb szerencsét, melynek nincs nagyszerű eredmé-

nye, felfogni s méltányolni. Ha a vezér a nép bizalmát s szeretetét megnyerte : úgy nincs oka cselszövényektől s fondorlatoktól tartania.

Egészen más helyzetben áll a hadvezér monarchicus államban.

Itt vagy a fejedelem maga a fővezér, vagy ha nem, akkor a fővezér a fejedelemtől függ s a fejedelmi környezet befolyása alatt áll.

Az első eset, a hadviselésre nézve mindenesetre kedvezőbb, mert a fejedelmi vezér minden erejét saját kezében pontosítja össze; vele szabadon rendelkezhetik, politikáját maga képviseli s úgy működik a mint akar; míg a hadvezér, kinek akarata nem független, ki teljhatalmú fejedelmének felelős, úgyszólván csak félve mozoghat; szabadon és ha kellene rögtön az állam erejével nem rendelkezhetik s így nem lehet elegendő biztossága, bátorsága merészebb vállalatokba fogni, mert tudván, hogy ha baleset éri, fejedelmének kegyét veszteni : nincs kellő erkölcsi szabadsága, támasza. Monarchiában, tudjuk, hogy a nyilvános mellett a titkos politika is mindig nagy szerepet játszik s így a vezér sokszor ép azon pillanatban kénytelen pályafutását végezni, mikor a főcsapás kivitelére készül, ép akkor távolíttatik el cselszövények által seregétől, midőn a sikerdús eredmény úgy szólván már kezében van.

A vezérnek viszonya a sereghez.

A számtalan és soknemű eshetőségek, váratlan körülmények s előre ki nem számítható tényezők mellett, melyeket a hadvezérnek hol leküzdenie, hol rögtön megelőznie, hol velök szembeszálnia s a netán veszélyeseket lehetőleg ártalmatlanokká tennie kell : mindezek mellett fő igyekezete az legyen, hogy legalább hadseregének szelleme bizalmas maradjons egész seregét mindig jó hangulatban tarthassa.

A sereg emberekből áll. De a teremtő minden embernek szabad akaratot adott s így a hadseregben annyi az akarat, a hány az ember.

Ezen ezer meg ezer különböző akaratot egybeolvasztani, egy cél felé irányozni és egyesíteni, hogy mindenben és mindig csak az ő saját akaratához módosuljanak s annak önkénytesen és teljes jó szívvél hódoljanak : ez legyen, mint fentebb mondtam, a vezérnek fő célja, fő feladata ; mert bár a fegyelem s a kapott parancsnak vakon engedelmeskedés a katonának beiktatásakor már vérébe oltatott s bár a fővezér ennek folytán várhatja is, hogy az egész sereg rendeleteinek tömegesen nem fog ellene szegülni, ha pedig egyesek vagy a seregnek egy-egy töredéke ellene szegül is, ezeket a többiek által parancsainak kivite-

lére még mindig kényszerítheti ; bár abban is bízhatik némileg, miszerint mindenki belátandja, hogy a fegyelem felbomlása nem csak az egészre, de az egyesekre nézve is káros sőt veszélyes s ennél fogva attól bárki óvakodni fog : mindemellet ez indokok csak mindennapi körülmények közt és győztes helyzetben nyújtandnak a fővezérnek biztosítékot, míg szerencsétlen körülményekben és balesetekben alig leendő képes csupán a merev fegyelem által összetartott s büntetéstől rettegő katonáit rendre, engedelmességre szorítani. Hogy végre e merev fegyelem alapján minden eshetőségek közt fenttartható leendő-e a kellő hadifenyíték s hogy csupán fegyelem által összetartott seregünkkel súlyos feladatokban és válságos pillanatokban képesek leszünk-e teljes erőnk kifejtésére? — ezek igen kétséges kérdések, s feladatának elérésére más eszközt s módot kell a vezérnek keresnie, sőt úgyszólván teremtenie.

Ez eszközt a vezér csak saját személyében keresheti s úgy lelendi meg, ha mély s bölcs belátását, ismereteit, tapasztalatait egy szóval túlnyomó szellemi tehetségeit az egész sereg elismeri ; ha e seregnek szeretetét, hű ragaszkodását s tiszteletét kiérdemli, ha modora megnyerő s bánásmódja olyan, hogy minden alárendeltje benné nem csak a szigorú parancsnokot, de a gondos atyát is tiszteli. Ekkor, de csak ekkor fog a sereg a hadképesség azon polczára emelkedni,

hogy a karatlanúl ugyan, de mégis szellemi tehetségekkel, testtel és lélekkel működő gépet képezend.

Az eredmények, melyeket a háború által elérni célunk, különfélek lehetnek s ha közönséges körülmények közt az óhajtott cél elérésére a szigorú fegyelem üdvös tényezőnek látszik is : beállhatnak s rendszeren be is állanak a súlyosb helyzetek, elérkezik a nagyobb szerű vállalatok szükséges véghezvitele s ekkor már csak úgy érünk sikert : ha a seregnek minden egyes tagja a vezérhez, a közös ügyhez ragaszkodik ; ha a közös cél elérésére mindenki egész erejével törekszik s ezt nem vakon, hanem készséggel, ragaszkodással, önfeláldozással teszi.

Minél inkább emelheti érvényre a vezér hadseregében ezen tulajdonokat ; minél nagyobb mértékben létezik a seregben az önmunkásság s tagjaiban egyenkint az önfeláldozás kötelességének érzete : annál inkább számolhat ő bármily viszonyok közt sikerdús eredményre ; s ha ezen erkölcsi tényezők felett seregében rendelkezhetik, ő maga pedig a célra vezető irányt tisztán és határozottan kijelölni, seregének mintegy bemutatni képes : akkor nem kell az erők széteszlásától, elválásától tartania ; mert bizton számíthat arra, hogy a netán eloszlott részek az egyesült működésre s elhatározott, elrendelt összpontosulásra teljes erővel fognak csatlakozni.

A hadvezérnek kiképzettségéről.

A hadtudománynak legbiztosabb forrása : a történelem ; ebből meríti a hadapród s a fiatal tiszt első elméleti ismereteit ; ebből vonja ki a hadvezér azon mozzanatokot, melyek helyzetéhez hasonlók s így a követendő útra utalnak.

Az első, ki hadtant írt, Xenofon volt; ő azonban a háborút csak képzelt alakban állítja az olvasó elé s minden képzelhető esetet leír, mely a hadsereget érheti, valamint azt is előadja, mit kell a vezérnek ez vagy amaz esetben tennie, mihez kell magát alkalmaznia.

Polybios már valóban véghezvitt hadműködéseket sorol elő; ezeket bírálataival felvilágosítja, taglalja s kimondja ítéletét a felett : melyek voltak czélszerűek és üdvösek, melyek károsak és czélelленesek.

Ezenkívül a többi görög és római hadtörténeti írók csupán vázlatát, leírását adják ez vagy ama hadjáratnak s ha beereszkednek is mélyebben a hadtudomány egyik vagy másik szakrészébe : mind e mellett meghatározott rendszert, melyet a hadvezérnek követnie kell, nem állítanak fel. Az újabb idő szakértői azonban ezt is megkísérelték s a hadtörténet mellett

a hadvezetésnek eldönthetlen alapelveit törekedtek megállapítani. Mennyire lehetnek ezen elvek minden helyzetre alkalmazhatók s mindig követhetők vagy éppen döntő erejűek : ezt meghatározni lehetlen ; mert ha a stratégiában némely általános szabályt felállítani lehet is : még azért e szabályokat minden esetben szigorúan követni nem volna tanácsos.

Már előbb említettük, hogy a háborúban sok véletlen eset, nem várt s előre nem látható változás jön közbe, melyek folytán szigorúan körülírt szabályokról még csak szó sem lehet.

Minden más mesterséget lehet többé kevesbbé határozott szabályokra visszavezetnünk s mindenikben elvont rendszert felállítanunk, mert itt csak élettelen elemek működnek, melyeknek szintén csupán élettelen, előre kiszámítható akadályokat kell leküzdeniök : de a hadvezérnek szellemi erök állnak ellenében, öneki öntudatos akadályokat kellend legyőznie, a melyek azonfelül roppant anyagi erővel lépnek ellene a síkra s minden törekvésüket az ő pusztulására, vesztére irányozzák. A hadvezér élő, mozgó elemekkel áll folytonos küzdelemben, olyanokkal, melyek tervet tervvel törekszenek megghiúsítani.

A vezér terve alapokon emelkedik ugyan s a pillanatnyi helyzethez van mérve, de azért soha sem tudhatja, nem fogja-e majd az ellenség terve a kivitelt meggátolni ; s szándékának rögtöni megváltoztatá-

sára kényszerülhet, ha ellenének mozdulataiban csalódott s ezek másként történnek, semmint ő előre gyanította vagy várta.

Ha a hadvezér tulajdon seregének mozdulatai által az ellen mozdulataira hatni, azoknak mintegy törvényt szabni tud; akkor már félig győzött — s ez legyen fő igyekezete: ne engedje — ha csak bármi-ként is lehetséges — hogy az ellenség az ő mozdulatait szabályozza, hanem írjon ő szabályt ellene elé; igyekezzék magát tökéletesen függetlenné tenni; tervei pedig legyenek egyszerűek és ingatlanok. Egyszerűség a tervekben és hadműködésekben, függetlenség a kivitelben s egyáltalán minden lépten nyomon határozottság: ezek a hadtudomány fő-főelvei; mert ha a hadvezér az ellen mozdulatainak engedve, csakugyan kénytelen lenne első tervét megváltoztatni: ezt annál könnyebben teheti majd, minél egyszerűbb, minél függetlenebb volt első terve s annál bizonyosabban fogja ellenét legyőzni, minél határozottabban lép fel.

A terv mindig a pillanatnyi körülmények, a harczszíntér minősége, az ellenség állodása s gyanítható hadműködése tekintetbe vételén alapúljon; de legyen mindig fő feladata a hadvezérnek: ellenségét arra kényszeríteni, hogy az ő tervének engedjen s magát ennek mintegy alája vesse. Igyekezzék oly előnyöket nyerni, hogy saját mozdulataira nézve

az ellenfélnek bárminő hadműködése iránytadó ne legyen.

Ezek képzik a stratégiának elméleti részét. Mikor azután a két ellenséges sereg tetteleg fellép és csatára készül, akkor igyekezzék a vezér minden bizonytalanságot és kétkedést rögtön félre tenni, helyzetét gyorsan átpillantani és serege minden mozdulatának határozott alakot, jellemet adni. Most már azonnal tisztában kell lennie az iránt : vajon fennállhat-e eredetileg megállapított támadási vagy védelmi terve, vagy pedig, hogy azt az ellenség mozdulatai szerint netán módosítania kellend-e? Az idő azonban a leggyorsabb intézkedésre szorítja, mert ha sokáig gondolkodik, mielőtt magát egyre vagy másra elhatározta volna, megeshetik, hogy azalatt az ellenfél is változtatott működési tervén. Ezért legyen a vezér ugyan megfontoló, de gyorsan, mint a villám járjon el a helyesnek vélt terv kivitelében; ne változtasson rajta sokat, hanem inkább következetesen törjön előre.

Sokszor nem épen szabályszerű, de eszélyes, váratlan és erélylyel kivitt mozdulatok győzelmet szerznek; míg határozatlanság mindig veszedelmet okoz, határozott fellépés ellenben még soha nagy kárral nem járt.

Bár a vezérnek minden lépését komolyan meg kell fontolnia, mindig hígadtnak maradnia és soha nem szabad magát szenvedély által elragadtatnia :

mind e mellett szüntelenül azon elvet tartsa szeme előtt : „hogy szemesnek, bátornak áll a világ“, mert a halogatás és tétovázás soha sokat nem használt s a veszélyt, ha egyszer másszor eltávolította is, de azért még el nem háritotta. Jellem, erély, határozott s szilárd akarat olyannyira szükséges tulajdonai a vezérnek, hogy ezek hiányában minden tudománya, tapintata, léleknagysága teljesen elvész. S ezt a hiányt benne sem környezetének kitünősége, sem hadsegédeknek ügyessége nem pótolhatja.

A fővezér fellépésétől nem csak egyesek élete és jólléte, de ezerek és ezrek jövője sőt nemzetek, országok sorsa függ. Mindazok közt, kik a köz cél előmozdításán működnek, egyiknek sincs feladata oly nagy felelősséggel kapcsolatban, mint a hadvezéré s ez ama nagy különbség, mely az ő pályáját a többiekétől választja; mert míg például a művész, mint ilyen, ha lángésszszel bír, erély és jellem nélkül is elérheti művészi célját : a fővezérben e két tulajdon határozott fő tényező, mely mellett minden lángész : üres malaszt, minden tudomány : meddő töke marad.

A minő bizonyos azonban, hogy bármennyi tudomány és gyakorlati tapasztalat jellemet nem teremt, sőt azt nem is pótolja : ép oly bizonyos az is, hogy a szerzett ismeretek minden erős jellemnek segédkezet, de kivált a hadvezérnek kétes helyzeteiben vezérfontalat nyújtanak s öt kételyeiből többnyire szerencsés-

sen kivonják. A tudomány erély és jellem mellett is szükséges, nélkülözhetlen támasz s a hadvezérnek mindig legfőbb biztosítékul szolgál.

Ennélfogva ápolnia kell, s pedig buzgón szeretettel a tudomány minden szakát; mert az ő állása annyira ráviteles, hogy oly különféle változatos helyzetekbe juthat, miszerint bizton állítható: *nincs szaktudomány, melyben jártassággal bírnia ne kellene, melyben szerepe ne volna.* Csak a tudományos képzettséggel bíró hadvezér fogja győzelmét kizsákmányolhatni s úgy felhasználhatni, hogy a köz jólét előmozdítására, a közös érdekek előnyére szolgáljon.

A stratégia általános elveiről.

Határozzuk meg mindenek előtt ezen, minden nyelvbe átvett kitételt : *strategia* és *tactica*.

A *strategia* szó alatt szorosabb értelemben mindazon nagyobb arányú mozdulatokat értjük, melyeket egy, akár támadólag, akár védőleg működő hadsereg vagy annak egyes része a tágabb hadi téren, vagyis a *háború színterén* véghez visz, mindaddig míg a két ellenséges sereg még a *csatatéren* szemközt nem áll. Itt (a *csatatéren* t. i.) már a stratégia a taktikával egybeolvad, mert míg a csatatér megválasztása, az ellenfél állodásának kikémelése és megítélése a stratégiának feladata : addig a csata tervének ezen körülmények szerinti elkészítése, a külön fegyvernemeknek s hadosztályoknak ezen tervvel összehangzó felosztása, mozdulataik meghatározása és elintézése, minden tervetnek gyakorlati kivitele, a nagyobb és kisebb csapatoknak a kiszemelt pontokra legczélszerűbb leggyorsabb elszállítása s felállítása : a taktikát illeti.

A taktika szabja ki minő alakzatot (formatiót) válaszson a vezér a támadásra, vagy védelemre: egyáltalán minő alakzatban állítsa fel és mozdítsa bármely irányban csapatait és egész seregét.

Ezek szerint tehát a stratégia a hadtudománynak és hadműködéseknek elméleti — a taktika pedig gyakorlati vagyis kiviteli részét képezi.

A hadtudomány e két része folytonosan együthat, néha tágabb, máskor szorosabb összefüggésben, úgy hogy a vezérnek mély, de az alparancsnoknak is alapos ismeretekkel kell bírnia ép úgy az egyikben mint a másikban.

A taktika mindig határozottan szabályozható, de a stratégia soha; s ennek általános szabályai és főelvei csupán egyes esetekre; de itt is mindig csak rávitelesen és megközelítőleg alkalmazhatók.

A hadműködésekre általános szabályokat felállítani lehet ugyan, de ezek csak úgy szólván az irányt jelölhetik ki s vezérfonálúl szolgálhatnak; mert a gyakorlatban szigorúan sem nem követhetők, sem nem alkalmazhatók, s a hadvezérnek ítéletétől függ e szabályokat, a hol jónak véli, követni vagy módosítani s nem a helyzetet a szabályhoz, hanem a szabályt a helyzethez alkalmazni.

A seregek szervezését, felállítását, vezetését nem lehet egy mintára szabni; a különmemű viszonyok: úgymint az illető állam szervezete, a nemzet jelleme stb lépnek fel itt mint iránytadók s ezek gyakorolnak befolyást. De a sereg alakításában ép e körülményekre kell is leginkább tekintettel lenni.

A mi Poroszországban vagy Angliában sikeres,

nem következés, hogy annak Franciaországban vagy Ausztriában is hasznosnak kell lennie; mert míg az angol és német hidegvérű, addig a francia eleven, tüzes és fogékony; míg a francia heves támadása által ellenére nézve veszedelmes ugyan, de ép oly hamar éri őt visszaveretés után kedvetlenség vagy teljes bádgyadtság : addig az angol s az osztrák kitartó, szívós természeténél fogva két, három sőt több vesztett csata után is képes lesz teljes erővel lábra kapni, különösen ha vezére lelket tud belé önteni. A magyar talán a világ legjobb katonája, mert ő a támadásban tüzes, de egyszersmind komoly és kitartó. A porosznak nincs kiváló harczi jelleme s a porosz hadsereg csak úgy jeles, ha vezére kitűnő. Nagy Frigyes király idejében e sereg mindig győztes volt, míg ellenben 1806-ban egy elvesztett csata az egész birodalom hanyatlását vonta maga után. Az orosz vakbuzgó katona : ő czárjáért s vallásáért lelkesülten, kész mindenkor meghalni; jutalmát, ép úgy mint a török, a másvilágon várja s míg vezérei vak lelkesülését fentartani, fátumi hitét éleszteni képesek, addig ő vakmerő és kitartó.

A hadsereg szervezésénél fő kellék : hogy az már belrendezése által nyerjen egységet s erős alakot; hogy felvegyverzése jó és czélszerű legyen; hogy a hadgyakorlatokban ép úgy az egyesek, mint a csapatok egyszerű, ne mesterséges és ne oly mozdulatokra taníttassanak, melyeket a csatatéren alkalmazni, felhasználni nem lehet.

A zárt és keskeny vonalokbani felállítás a csatarendben nem czélszerű.

A görögök phalanx-ja, a rómaiak legiója, a németek tömege (Haufe) már régóta nincsenek szokásban; a lőpor feltalálása, a lőfegyverek s ágyúk használata ezeket czélszerűtlenné tette.

Gusztáv Adolf volt az első, a ki zárt és hosszú, keskeny vonalban állította fel csatarendjét. II. Frigyes e vonalt részút alakzatban támadta meg, úgy hogy az előre tolt vagyis támadó szárny az ellensereg oldalára vetvén magát, azt így oldaltámadással törekedet szétriesztani.

E zárt, keskeny s túlságosan hosszú csatarend — mely a XVIII-ik században divatozott, míg Napoleon taktikája háttérbe nem szorította — nagyon könnyen keresztül törhető s a sereg mozgékonyságát gátolja. Az egyes részek e módon egészen elvesztik függetlenségüket, szabadabb mozdulatokról, elkülönített harczmüködésről szó sincs; az egész sereg nem egyéb, egy nagy és nehéz gépnél, melynek egyes részeinek működését a zárt és feloldhatlan rend fentartásának szüksége lebilincseli.

Ha második vagyis hátulsó csatarend is volt, akkor lovasság sem támogathatta az elsőt, nem levén szabad tér, melyen előre törhetett volna. A lovasság e hosszú csatarendnek mindig csak szárnyain, tehát előre meghatározott téren működhetett és így a középhadat (cenumot) nem segíthette soha.

Valahányszor az ellen egy helyen tért nyert és keresztül tört, az egész rend azonnal fel volt bomolva a nélkül, hogy az illető pontra gyorsan erősítés vagy segítség jöhetett volna; úgyszintén akkor is, ha egy vagy más csapat kinyomúlt a csatarendből. Az e módon felállított csapatok nem hadsereghez, hanem inkább törékeny porcellán géphez hasonlítottak, melyhez nyúlni nem szabad, különben az egész összetörik. Az ilyen csatarend kifejtése ezenkívül igen sok időt is vesz igénybe s oly bonyolodott, hogy az ellenségnek váratlan támadása vagy csak ellenmozdulata is az egészet hirtelen a legnagyobb zürzavarba hozhatja.

Végre a fárasztó, hosszú menetek, míg az egész csatarend ki van fejtve, már ezek is annyira kimerítik a sereg erejét, kedvét, hogy az azután győzelem esetében az ellenség üldözésére többé nem képes.

A hadállodás legczélszerűbb, ha két csatarendből áll: ne legyenek e csatarendek túlnyújtottak, a zászlóaljok ne álljanak egy-egy vonalban, hanem fél távra zárkozott csapatokban. Az egyes hadosztályok, dandárok, vagy zászlóaljok közt mindig kisebb-nagyobb rés maradjon, hogy szükség esetén minden csapat, a többitől függetlenül, szabadon mozoghasson; egyik a másikat segíthesse s a fő- vagy alvezérnek bármi körülmények közt rögtön rendelkezésére álljon.

Csak ily csatarendben lehetséges a keresztűz, mely a védelemben oly nagy hátással bír; a hátulsó rend

csapatai ezenkívül szabadon mozoghatván, az elsőnek mindig gyorsan segítségére lehetnek, mi az eféle felállításnak fő előnyei közé tartozik. Mindemellett az egésznek mégis szoros összefüggésben kell maradnia, oly hézagnak, nyílásnak, melyen az ellenfél ellentállás nélkül áttörhetne, támadnia nem szabad, ha azonban a csata további menete ily hézag fentartását netán megkívánná, akkor azt tüzérség vagy lovasság által kell fedezve tartanunk.

A lovasságot nagyobb csapatokban kell az oldalékokra s a középpontra állítani, hogy innét szükség esetében rögtön hatással, sőt döntőleg működhessék. Ágyúfedezésre a lovasságot hasztalanul elfecsérleni nagy hiba; mert ez által csak siker és eredmény nélkül tetemes veszteséget szenved. Soha se legyen a lovasság az ellen tüzének kitéve, de mégis oly ponton foglaljon állodást mindig, hogy gyorsan előre rugtatva, rögtön ott teremhessen, a hol s a mikor kell.

Főelv : hogy a vezér a támadást soha be ne várja, hanem mindig maga nyomúljon támadólag előre.

A támadás gerjeszti a bátorságot, lelkesedést.

A gyalogság tüzeljen, azután menjen rohamra.

A tüzérség ne pazarolja hiában a löport s golyót hanem akkor lőjön, a mikor kell s oly távolból, melyből löszere deréklövésben legnagyobb hatást teszen.

Csak áltámadások alkalmával szabad a lövöldözést aránytalan távolból kezdeni.

Az ágyú s a lovasság a csatában mindig döntőleg lépjen fel, valahányszor a tér engedi s erre kedvező alkalom nyílik. Az egyes csapatokhoz adott ütegeken kívül még mindig a tüzérparancsnok vagy az ütközetet vezénylő fővezér alatt is álljon az összes sereggel arányos erejű, külön tüzérség, hogy szükség esetében az egyes dandárok vagy hadosztályokat ütegeiktől megfosztani kénytelenek ne legyünk; s ezekkel azután a tüzérparancsnok akkor működjék, ha például különösen kedvező vagy egyéb kiváló pillanatokban több üteget kell a válságos pontra irányozni, mely pontnak elfoglalása vagy megtörése a csatát eldönti.

Bárminő rohamot vagy támadást mindig rövid, de erélyes ágyúzásnak kell megelőznie, hogy az ellenség sorait megingatván, a helyzetet a támadásra kedvezőbbé tegye.

Ha kis öblű ágyúkkal dolgozunk nagyobb öblűek ellen, úgy gyorsan kell ezeket a lehető legközelebbre előre vontatnunk, mert közelből a kisebbek egész erővel találhatnak, a nagyok pedig fejünk felett fognak ellőni. A kisebb öblű ágyúk még azon előnnyel is bírnak, hogy gyorsabban s könnyebben mozdíthatók egy helyről a másikra, míg a nagyobbak vontatása lassan és sok ügygyel bajjal jár.

A lövegeket, ha csak lehet, úgy kell irányozni,

hogy az ellen útegeit vagy csapatait rézsút érék, mert az ily lövések sokkal hatályosabbak s több kárt okoznak a homlokegyeneseknél.

Az ágyúk körül levő tartalék lovakat s felesleges löszert valamint minden későbbi használatra szánt készletet nem szabad ugyan az ellenség tüzének egyenesen kitenni, de azért mégis a lehető közelben kell tartani, hogy szükség esetén mindez kéznél legyen.

A tüzéreknek s szekerészeknek a legbátrabb katonáknak, erős, egészséges, vakmerő embereknek kell lenniök. A tüzéség az újabb hadrendszerben gyakorta túlságos tevékenységgel működik; a tüzerek sokszor azon helyzetbe jönnek, hogy egyedül maradván, ágyúikat önmaguknak kell védeniök s valamint a csatát megnyitják, úgy nem ritkán a visszavonulást fedik sőt a megszalasztott ellent üldözik is — azért lelkes vitézeknek kell lenniök s fontos hivatásuk teljes öntudatával bírniök.

A tüzéség s a szekerészek a hadseregben *egy kart* képezzenek s tekintélyük legnagyobb, fizetésük legtöbb legyen.

A lovasság külön egy kitünő fővezéri tehetségekkel bíró tábornok parancsa alatt álljon, ki fölötte a főbb mozzanatokban a hadvezértől függetlenül, szabadon rendelkezheység. E tábornoknak alaposan kell a fővezér tervét ismernie, hogy szerepét hozzá alkalmazhassa, hogy e terv szerint, mikor az ő működése

kezdetét veszi, a csata minden egyes mozzanata iránt tisztában legyen, s hogy annak sikeres eldöntését valamint, a győzelem teljes kizsákmányolását előmozdítsa.

A lovasságnak ép úgy az egyes szárnyak, mint a középhad minden mozdulatára s hadműködésére különös ügyelettel kell lennie. Ha a csata bármely pontján valamely vállalatot hatálylallyal támogatni, egy vagy más csapatot, üteget fedezni, felvenni vagy megmenteni volna szükség : akkor a lovasság tétovázás nélkül, sebes vágatva teremjen a hely színén s nyújtsa rögtön segítséget, a harczoló gyalogságnak vagy tüzérségnek, mert csakúgy tarthatják ezek állodásukat rendületlen kitartással a végső perczig : ha biztosak abban, hogy a lovasság fölöttük mindig örökös s mindig kész őket a veszélyből kiragadni.

Tartson végre a hadvezér érintetlenül egy-egy csapatot ép úgy a könnyű, mint a nehéz lovasságból tartalék gyanánt. Az előbbit vezesse tűzbe a döntő csapáskor, az utóbbit pedig küldje a győzelem után az ellenség üldözésére. Ebben — ha mégannyi áldozatba kerüljön is — a lovasságnak kifáradnia nem szabad, pedig annyival kevésbbé, mert a megfutamodott ellennek még százszorta nagyobb kárt okoz a szünet nélküli, kitartó üldözés.

Csupán az győztes *egészen*, a ki győzelmét teljesen felhasználni képes.

A hadműködésekről.

A hadműködési vagy hadmunkálati vonal oda legyen irányozva, a hol a fővezér kitüzött célját leg hamarabb s legbiztosabban elérhetni véli. Az ellen éllemezési ügyeire, a mennyire csak lehet, kártékonnyan kell hatni; segédforrásait előle el kell zárni; a fővárost vagy a melyben a kormány székel el kell foglalni. Arczagban (front) elfödött s csekélynek látszó erővel, csak színleg támadjunk, míg a fő erővel a támadást az ellenfél oldalékára, vagy megkerülve állodását, hatmögére kell intéznünk. A hadműködések fő előnye mint azt I. Napoleon császár több ízben bebizonyította: váratlan, meglepő támadás, az oldalékokon vagy a sereg hátán hirtelen megjelenés, mert ez mindig zavarba hozza az ellent s az arczag megtámadását sikeressé teszi.

Az ellenség működési vonalát ketté szakítani, csapatait egymástól elvágni s oly térre szorítani, hol természetes akadályok a menekülést nehezítik: ez a hadműködések fénypontja. Ily módon az ellen egyes csapatait hatalmunkba keríthetjük s a fegyver letételére kényszeríthetjük; azért is soha sem jó a

szárnyakat természetes alapokra támasztani, minők a folyók, mocsarak, megjárhatlan hegylánczok stb. mert ezek felhasználása mindig veszélylyel jár s a seregnek teljes megsemmisültét vonja maga után. Szárny-támaszúl inkább könnyű, mozgó csapatokat állítsunk az illető pontokra; a hátmögöt pedig válogatott zászlóaljkból álló tartalék hadtesttel fődjük, mely utóbinak egyáltalán a csatában soha, de soha hiányzani nem szabad.

A hadműködési vonal kitűzésénél a cél, melyre törekszünk, már eleve meg legyen határozva, azaz: tudnunk kell tisztán, hogy mit akarunk s e célt egy könnyen szem elől tévesztenünk vagy változtatnunk ezután már nem szabad. A támadó hadműködés vonala, ha csak igen súlyos körülmények azt lehetlenné nem teszik, mindig a lehető legrövidebb legyen, mert minél rövidebb e vonal, annál közelebb is marad a támadó sereg kiindulási pontjához s annál előbb érrendi el a támadás célpontját. A visszavonulási vonal olyan legyen, hogy azt az ellen sehol se fenyegethesse s hogy azon hátmögünk mindig kellőleg fedezve maradjon.

A hadműködési vonaltól függ mindig és egyáltalán az egész hadjárat menete.

Támadó hadműködésnek mindig egy vagy más országrész elfoglalása képezi közvetlen célját; s itt azután azon kérdés támad legelőször is: valjon az elfoglalandó

tartomány bír-e oly várakkal, melyeket az ellenség kezében hagyni nem lehet; valjon ezen országrésztt folyamok, vagy egyéb nagyobb szerű természetes akadályok védik-e; vagy szabadon áll-e s nyíltan védte lenül a támadás ellen?

Az első esetben mindenek felett szükséges, hogy ellenünket előbb egy döntő ütközetben legyőzzük s azután őt a vár mögé vonulni kényszerítvén, fogjunk az ostromláshoz; a második esetben, ha az ellennek saját védelmére netán több hadműködési vonala volna, a támadó azon igyekezzék, hogy őt cselmozgalmak által egyetlen ily vonalra szorítsa s ezen azután oldalban támadhassa meg. Ilyenkor pedig leginkább nagyobb erő összpontosítása s elfedett gyors menetek vezethetnek célra.

Ha ily esetben magunk volnánk védelmi helyzetben, akkor iparkodjunk támadó ellenünket arra venni, hogy működési vonalát minél hosszabbra nyújtani kényszerüljön; törjünk azután ellenmozdulatokkal az ő támadó mozdulataira s igyekezzünk az ő működési vonalára irányzott oldalállódásokat foglalni.

Erejét a védő soha se oszlassa el, hanem tartsa mennyire lehet, mindig összpontosítva : ha például két oldalról támadtatnék meg, akkor se védje magát egyszerre mind a két támadás ellen, hanem törjön gyorsan előbb az egyikre, főleg pedig arra, mely az ő oldalékát fenyegeti inkább.

Védelmi állodás közvetlenül valamely folyamra támasztva, ha a csatát el akarjuk fogadni, épen nem tanácsos, mert csatavesztés esetén, ha az átkelési pontok nem számosak s nem különösen biztosak, a hátrálás nagy ügygyel-bajjal s mindig sok veszteséggel jár. Valamely folyamvonal védelmére a folyam mögött kell arczállodást foglalni s a folyam mellett úgy le- mint felfelé figyelő őrzéjratokat kiküldeni. Ha azonban az ellenség az átmenetet valahogy mégis kieroszakolná, vagy, mint Napoleon Wagramnál tett, tévesztésünk által érne el a nélkül, hogy időnk volna öt erejének kifejtésében az innenső parton gátolni : akkor, mint Károly főherczeg szintén Wagramnál tett, oldalékos állodást kell foglalnunk s a hídakon kiszorongó csapatokat megtámadnunk.

Valamint a támadónak gyorsnak és mindenben iparkodónak kell lennie : ép úgy a védő is igyekezzék munkásság és tevékenység által a fenyegető veszélyt elhárítani. Erős állodások a védőt némileg ugyan biztosíthatják ; de ha ezek védelmében nem erélyes, nem tevékeny s az ellenség egész ereje által magát túlszárnyaltatja, akkor a legerősebb állodás sem leend hasznára.

Jegyzet.

Mielőtt azon hadjáratok, ütközetek s csaták részlete-
sebb leírásához fogunk, melyeket tanulmányoznunk üdvös-
nek látszik azon okból, hogy belőlök akadható esetben
irányként követhető tapasztalokat s példákat meríthessünk :
mielőtt mondom ezekre áttérnénk, szükségesnek vélem azon
hadtesteket megemlíteni, melyek, mint például a francia
hadseregben, „*testőrség*“ név alatt fennállanak.

Elegendőkép tudva van, a történet bebizonyította s a
hadi történelem elismerte : mily roppant befolyást gyakorol
a csaták menetére, mily félreismerhetlenül hat azok eldönté-
sében egy vagy más kitűnő bátorságú, lelkesült férfiakból
álló dandár, ezred vagy zászlóalj hősiesség magatartása.

Ily ellenállhatlanul előre rontó, válogatott csapat táma-
dása sokszor visszaküzdötte már az elzalasztott győzedel-
met, sokszor megállította a rémült futásnak indult egyes
csapatokat; példája által lelkesítve vezette vissza ezeket az
ütközetbe s így a szerencse veszve vélt kockáját pillanat
alatt megfordította.

Ennélfogva igyekezzék a hadvezér seregében ilyen, a
többinek példányként szolgáló ezredeket vagy zászlóaljakat
felállítani — de nézetem szerint céltévesztő volna ez osztá-
lyokat mind egy hadtestben összpontosítani, hanem adjunk
inkább mindegyik hadtest mellé belőlök egy-egy dandárt :

„*Testőr dandár*“ név alatt. A dandárokat pedig a legkitűnőbb, legvitézebb csapatokból, vagyis olyanokból szervezzük, melyek valamely hadjáratban már nevezetessékké lettek, kitűntetést nyertek vagy melyektől biztosan várható, hogy a csatátért egykönnyen oda hagyni nem fogják.

Ha egy birodalomban különféle népek, nemzetek laknak, akkor ezeket el kell különíteni s mindenik népfajnak a hadseregben azon állást, azon szerepet kell kijelölni, mely jellemének leginkább megfelel.

E különféle népeket összevegyíteni, egy és ugyanazon ezredbe vagy zászlóaljba osztani a legszerencsétlenebb gondolat, legszéltelenebb eljárás; mert mit a pusztá edzett fia vakmerőségben, bátorságban véghez visz; arra a lány dunnák gyermeke alig lesz képes, minthogy eddigi életmódja elő nem készítette arra, hogy minden sanyarúságot, éhet, szomjárt s az idő viszontagságait eltűrni, elviselni tudja. Az élénk, tüzes vérű nép fia vakon, hévvel fog rohamra indulni, könnyen, gyorsan, bátran fogja átfutni a tért, mely őt az ellentől választja; míg ellenben a tunya a nehézkes csak bajjal tesz majd szert annyi lelkiere, hogy legalább némi serénységgel haladjon előre.

S ezen elvet a lovas ezredek szervezésében nem csak a legénységre, de a lovakra nézve is tekintetbe kell venni. Oly ló, mely az istállóban nőtt fel, rögtöni időváltozásnak soha kiteve nem volt, vagy azt eltűrni nem bírta, az a téli hadjáratokban meg nem állja a sarat, hasznavehetlenné válik s elvész; míg a közönséges tenyésztmény, szabad ég alatt, pusztai ménesekben nevelt ló, a legzordonabb hideget ép úgy, mint a leghőbb meleget legkisebb kára nélkül kiállja, sőt a szomjat s éhséget is könnyebben s tovább elbírja amannál.

Azért minden kormánynak, ha hadképes, kitartó lovassággal akar bírni, fő gondja legyen : hogy hadserege számára oly méneseket állítson hol a lovak nem kényeztetnek el, hol folytonosan nem istállóznak, hanem legfelebb csak a leghidegebb téli időt töltvén fődél alatt, bárminő idővel daczolni s az időjárás és elemek káros befolyásának ellentállni tanulnak. — Lehet ugyan, sőt kell is a méneseket jó fajokkal nemesíteni; de elkényeztetett, elpuhított, úgyszólván túlságosan elfinomított lovak csak a szemnek kedvesek, csak a béke időben gyakorolt *díszlovaglásra* alkalmasak; míg a hadseregnek háború idején tartós szolgálatot tenni soha sem képesek.

Második szakasz.

A francia köztársaság hadjáratai.

(1792—1795.)

A mint már említettük Gusztáv Adolf svéd király volt az első, a ki a tömegekbeni felállítást mellőzván, csatarendjét zárt vonalba állította. Az ekép alakított csatarend szokásban maradt egész 1793-ig, a midőn a francia köztársaság hadügyeinek kormányzója, Carnot a támadólagos előre-nyomulásra a csapatoknak fél távra zárkózott alakját, a csataállodást vagyis csatarendet pedig úgy rendelte el, hogy az egyes csapatok arczvonulát kisebb nagyobb hézagok válaszsák.

Az ilyen csatarend — a nélkül, hogy aránytalan tág hézagokat képezni engedett volna — a szabadabb mozdulatok kivitelét lehetővé, könnyüvé tette. Az egyes dandárok, ezredek vagy zászlóaljok a többiektől akadály nélkül elválhattak, előre, vagy jobbra s balra indulhattak és így, ha a körülmények valamely ponton nagyobb erő összevonását tették szükségessé : a hadvezér ezt könnyü módon s gyorsan véghez vihette.

Carnot továbbá az egész francia hadsereget önálló hadosztályokba osztotta, melyekből szükség esetén több vagy kevesebb egy hadseregbe olvadt s külön kinevezett hadvezér parancsa alatt állott.

E külön hadosztályok minden fegyvernemmel: gyalogsággal, lovassággal, tüzérséggel, utász-, hidász-, mérnöki- és tábori karral el voltak látva, mely szervezet által a francia hadsereg új életerőt, nagyobb tevékenység ösztönét, szabadabb mozgalmi képességet nyert; de bár e rendszer által a fel nem bontható zárt állodások hiányaitól és káros következményeitől megszabadult is: az mindemellett a hadvezéreknek az erők túlságos szétszakgatására adott eleinte alkalmat, s Carnot szerencsés eszméje, t. i. e módon a nagyobb erőket szükség esetén rögtön az illető helyen összpontosítani — csak az 1796-iki hadjáratban, I-ső Napoleon alatt érte kivitelét és sikerét.

Az 1792—1795-iki hadjáratokban még mindig szétszakgatott hadi erőkkel találkozunk; a hadvezérek még mindig az XVIII-ik század hadrendszere mellett maradvá, lassú, pedáns hadműveletekkel vesztegetik a drága időt; minden várak, mely seregüknek útjába esik, ostrom alá vesznek s így vagy időt veszítnek, vagy előre nyomuló seregeiket gyengítik. — Egy kis ország résznek vagy néhány mértföldnyi térnek hatalmukba kerítésére egész esztendei hadászat alig elég!

Mindig azon vannak, hogy erejüket minden irányba

kiterjeszszék, s midőn minden tért elfoglalni, mindent fedni akarnak sehol sem maradnak valóban erősek. — Hadműveleteik nem mutatnak fel egyetlen jól rendezett egészet, hanem bárhova tekintsünk, minde-
nütt csak töredékekre akadunk.

És ép ezért nem is látunk e hadjáratokban határozott nagy eredményeket: egyszer az egyik fél a győztes, másszor a másik s ha elvégre a köztársaság seregei némi előnyöket kivívtak is : ez csupán annak köszönhető, hogy először a raktárak általi élelmezést elvetették s a zsárolási rendszert kapták fel — azaz, hogy a merre mentek, azon vidéknek kellett a sereget élelemmel ellátnia — másodsor annak, hogy katonáik egész a fanatismusig lelkesültek levén, a viszontagságokat könnyen elviselték; végre annak, hogy vezéreik a conventek és clubbok terrorismusa alatt állván, csak a győzelem vagy nyaktiló közt választhattak s ennek folytán inkább haladtak bátran előre s támadtak folytonosan, mi mindig több sikert hoz a védelmi tartásnál.

A legközelebbi, 1796-iki hadjáratban latandjuk miként használta fel Bonaparte azon rendszert, melyet Carnot életbe léptetett. A mit ez a legnagyobb zavarok közt kigondolt s elérni hasztalanul igyekezett, azt Bonaparte csakugyan kivitte. Ő a dandárok, hadosztályok függetlenebb felállítását és működéseit felhasználván s ezeket így gyorsan összpontosítani tudván, a győzelmet mindig a maga részére kerítette.

Ő egyáltalán a hadosztályok független hadműködéseinek s az összpontosító hadászatnak ép úgy a stratégiában, mint a taktikában vagyis az elméleti, mint a gyakorlati téren nagymestere. Ehez járúlván még ritka lángesze, melylyel pillanat alatt ki tudta kutatni az ellenség gyenge oldalait s a csatatér előnyeit; vas akarata, fáradhatlan tevékenysége, villamgyorsasága a kivitelben : mind oly tulajdonok, melyek egyedül teszik lehetségessé ama bámulatos eredményeket, melyeket ő maga felmutathat s melyekhez hasonlókat a hadtörténetben csak az ó korban s a rómaiaknál Caesar idejében találunk.

Az 1796. és 1797-iki hadjárat.

Bár az előbbi hadjáratok másod rendű hadvezért többet mutatnak fel, minők voltak a francziák részéről: Dumouriez, Custine, Dampierre, Pichegru, Jourdan, Moreau, Hoche; a szövetségesek részéről: Clairfayt, Beaulieu, Möllendorf, Koburg, Sachsen-Teschen, s Oraniai herczegek, valamint York; de első rendű hadvezért, a ki ki tudott volna a XVIII-ik század szörzsalhasogató, nehézkes és fárasztó hadrendszeréből teljesen bontakozni, ezen időszak egyet sem szült. Valahányszor az egyik vagy másik, mint például Dumouriez, Clairfayt, Beaulieu el is tért e rendszertől, azonnal ismét vissza fordúlt hozzá, mert egyikök sem volt képes magának új hadrendszert teremteni, mely határozott, sorsdöntő győzelemre vezetett volna; minek folytán belefáradván az egyesek, bele valamennyen, mindenki már csak a békét óhajtotta.

A béke kieszközlése azonban nem sikerült. A francia köztársaság makacsságában az elfoglalt térből egy talpalatnyit sem akart többé visszaadni; a miért is újra harcra került a dolog, melyet most már a köztársaság

kormány, az úgynevezett Directorium megfeszített erővel kész volt viselni.

Három hadsereg állítatott fel: a bal szárny Jourdan, a középhad Moreau fővezérsége alá rendeltett. E két tábornoknak feladata volt Németországon működni s célpontjukúl egyenesen Bécs elfoglalása tüzetett ki.

A harmadik sereg, mely az összes hadműködés jobb szárnyát volt képezendő, Bonaparte tábornok alatt Olaszország ellen indúlt, hol szintén a német császár seregei Piemont seregeivel egyesúten álltak a francia hadakkal szemközt.

A francia kormány a fő szerepet, t. i. Bécs elfoglalását, a két előbbi hadvezérre ruházta; míg az utóbbinak csak mellékszerep jutott, t. i. amazok céljainak elősegítése. Az eredmény azonban az eddigi célnak nem felelt meg, sőt az illetők szerepeiket, úgy szólván fölcserélték, mert míg Jourdan és Moreau hosszas tétova után csak június hóban kezdték meg hadműködéseiket s Károly főherczegtől vereséget szenvedtek: addig Bonaparte már marczius 27-ikén hadseregével Nizzánál megérkezvén, rögtön előre nyomútt s útjában mindenütt gyözve, csakhamar a leobeni békét diktálta.

1795-dik év vége felé ama francia sereget, mely eddig Alpesi hadsereg név alatt működött, Devins császári s Colli piemonti tábornokok a Tanaro folyó forrásaig visszanyomták, hol e sereg egészen lehangol-

tan s minden szükségletet nélkülözve megállapodott; de 1796. ápril első napjaiban a legkedvezőtlenebb helyzetben Bonaparte vette át azt s rövid, de lelkesítő kiáltvány által annyira felbuzdította, hogy vele rögtön jégen havon az Appennineken átkelhetett. A hegyek csúcsairól mutatva katonáinak a gazdag Olaszhont így szólott hozzájuk: „Katonák! nincs semmiték, nélkülözök mindent. Nézzetek le e hegy csúcsáról ama boldog országra, mely mindenben bővelkedik. Ott van az éden, a gazdag Lombardia. Menjetek, foglaljátok el és lesz mindentek!” S csakugyan úgy lön, mint mondta.

A császári hadsereget Beaulieu s Argenteau tábornokok, a piemontit az Aostai herczeg és Colli tábornok parancsnokolták. Összes ereje e két hadseregnek közel 70,000-re rúgott; a jobb szárny a havasok irányában a kis Szt-Bernát hegye felé volt felállítva s az Aostai herczeg parancsa alatt 20,000 emberből állott; a középhad Ceva és Mondovinál, a Tanaro folyam mentében Colli alatt szintén 20,000 emberből; míg az osztrákok a bal szárnyon a Riviera ellenében foglaltak állást. Beaulieu az úgynevezett Bochettián helyezte el seregét, és Argenteautábornokot több hadoszloppal előre küldte, hogy Montenotte helységét elfoglalja s onnét Savonnára nyomúljon.

Bonaparte, kinek összes ereje nem volt több 35,000 embernél, hamar elhatározta magát Savona és Finale helyekből előre nyomúlni s la Harpe, Massena, Auge-

reau és Serrurier tábornokokkal az Appennineken át, az ellen bal szárnya és középhada közé tolni, a mondott szárnyat a középhadtól elszakítani s szétverni, azután pedig a középhadat támadni meg.

Átmenvén a hegylánczon, Serrurier tábornokot Ceva felé Colli ellen küldte, a többi három hadosztályal pedig Beaulieu és Argenteau seregére vetette magát s rajtuk april 11-ikén Montenottenál, 12-kén Mille-simónál s 14-ikén Degónál teljes győzelmet vett, annyira, hogy Beaulieu s Argenteau egész Aqui városáig vonulván vissza, Colli tábornokot magára hagyták.

Ezután Bonaparte megfordult s la Harpe osztály-tábornokot Beaulieu és Argenteau szemmel tartása végett visszahagyván, a Colli alatt álló piemontiakra vetette magát. Massena, Augereau és Serrurier hadosztályait öszpontosítván, Collit már april 17-ikén cevai állásából kiszorította s 22-én Mondovinál teljesen szétverte, annyira hogy a sardiniai király ezen egymást követő vereségeken megrémülván, a francia kormányval rögtön fegyverszünetet kötött, azon egész területet, melyet Napoleon eddig elfoglalt a francziák kezében hagyta s nem csak tartományain keresztül adott nekik szabad utat, de még a Po folyóni átmenetelt is Velence alatt megengedte.

Már most Bonaparténak csak Beaulieuvel volt dolga. Ez utóbbi a fegyverszünet megkötésének hallatára a Po folyam mögé vonult vissza s úgy vélván,

hogy Napoleon a szerződés folytán Velenczénél fog a mondott folyón átkelni, Lommellónál arczczal nyúgot felé vett állást. De Bonaparte nem Velence felé tartott, hanem Parmába rontván, Piacenza alatt vezette seregeit a vízen át, azon szándokkal, hogy gyorsan előre nyomulván, majd Beaulieunek háta mögé kerül s így őt a francia határszél felé üzve, fegyverletételre kényszerítheti vagy, ha az nem sikerülne, legalább a Lombardiába vonulás útját előle teljesen elzárhatja.

E terv folytán tehát Bonaparte majus 7-ikén menvén át Piacenzánál a Po folyón, Beaulieut oldalt megkerülendő, előre nyomult; de Beaulieu nem várta őt be, hanem gyorsan vissza fordulván, seregeit a Minción átvezette s az egész Lombardiát a francziáknak ütközet nélkül átengedte.

Majus 15-ikén a francia sereg Milanóba bevonult; Napoleon e nyert előnyökkel azonban be nem elégedett, hanem villámgyorsan követvén az osztrák sereget, Borghettónál ellenfelének a Mincio mögött felállított védelmi vonalát keresztül törte s az osztrák sereg egy része a tyroli hegyek közé vonulván, a másikat a mantuai várba menekülni kényszerítette.

Most azonban nem mehetett tovább mert 35,000 emberből álló serege 25,000-re olvadván, elönyomulásra vagy nagyobb szerű vállalatokra gyenge volt. Ezenkívül Mantuát sem hagyhatta, mint első rangú s nagy számú örseggel megrakott várat, szabadon háta

mögött. Megállt tehát, seregeinek egy részét Mantua ostromlására rendelte, a mi pedig fenmaradt, azzal a Gardató és az Adige (Etsch) folyó közt Tyrol felé figyelő állást foglalt.

Ezen idő alatt háta megett kisebb csapatok által a pápai Legatiókat s Liguriának egy részét, mely tartományok a francia köztársasággal szintén ellenséges viszonyban álltak, féken tartatta; a milanói várdát megszállta s ez intézkedéseivel — az új erősítést, melylyel támadó előrenyomulását majd ismét megkezdheti, elvárva — helyzetét biztosítani igyekezett.

E rövid hadjárat fényesen tanúsítja az ifju vezér roppant tevékenységét, buzgó munkásságát s főleg lángeszét, melylyel helyzetét oly könnyen átpillantva, sokkal erősebb ellenétől a győzelmet elragadni tudta. Ő legelőször is ellenfelének szétszakgatott, s ez által gyenge felállítását az első perczben felismerve, ügyesen saját hasznára tudta fordítani; azután az ellensereg közepébe tolakodott, azt így ketté választotta s összes erejének kifejtésében gátolván, egyes részeit egymás után legyőzte s pedig finom tapintattal oly módon, hogy a gyengébbekkel minél hamarább békét kötve, teljes erejével az erősbekre rohant. Továbbá nagyszerű stratégiai működéssel a császári fővezér seregeinek villámgyorsasággal oldalában teremvén, e vezért az egész harczterét odahagyni s a tyroli hegyekbe menekülni kényszerítette; mi módon két hónap alatt lehan-

golt és sokkal csekélyebb seregével a már győzelmes nagyobb erőt az Apenninektől egész a tyroli havasokig visszaszorította, két gazdag országot elfoglalt s Piemontnak, a pápának és Liguriának törvényeket szabott.

Nem ily szerencsések voltak a francia fegyverek Németországban. A Rajna folyam hosszában két hadsereg volt felállítva, melyeknek célja vala Németországba törni; az egyik Moreau tábornok alatt állt s *Rajnai sereg*, a másik Jourdan tábornok alatt s *Sembrei sereg* nevet viselt. E seregek egyenkint körülbelül 80,000 emberből álltak s külön-külön három hadtestre voltak osztva, melyek mindegyike ismét két vagy három gyalog s egy-egy lovos hadosztályt képezett.

Moreau a rajnai sereggel Strassburg környékén állt; e sereg bal szárnyát Dessaix, derékját St. Cyr, jobb szárnyát Ferino tábornok vezénylette. Jourdan pedig a sembrei sereggel Düsseldorftól egész a Nahe folyóig terjeszkedett s e seregnek bal szárnyát Kleber, derékját maga Jourdan, jobb szárnyát pedig Moreau tábornok parancsnokolta.

A császári had szintén két seregbe volt felosztva, t. i. az alsó és felső rajnaira, melyek mindegyike hasonlólag 80,000 emberből állott. Az elsőnek Wurmser tábornok, a másikkak a fiatal, de hősies és lángeszű Károly főherczeg volt a vezére, ki midőn Wurmser 30,000 emberrel Olaszthonba küldetett, az összes ha-

duk főparancsnokságát vette át. Alatta Wartensleben, Latour, Kienmayer és Würtemberg herczeg álltak mint alvezérek.

Miután a francziák huzamosabb időt hiában vesztegettek volna, végre Jourdan junius elején Düsseldorfnál, Moreau pedig Kehlénél a Rajnán átvezette seregét s mind a ketten eleinte előre nyomultak; de nem sokára — terveikben öszhangzás nem lévén — a tevékeny és bátor főherczeg őket egyenkint támadta meg s pedig előbb Jourdant Würzburgnál megvervén, egész seregét a Rajnán visszanyomta, mi által Moreau — ki már a Lech folyóig hatolt volt s Latourt az Izarig üzte — szintén hátrálni kényszerült s a teljes bekerítettetés elől csak nagy nehezen menekülve, október végén Hünningennél a Rajna bal partjára visszatért.

E németországi hadjáratban is bebizonyúlt, mily meglepő eredményt képes az összesített erő, különvált erők ellen kivívni, ha azt az erélyes, tevékeny, bátor és ügyes vezér, minő Károly főherczeg volt, felhasználni tudja. — Ő egyes hadtesteket kitett ugyan a veszélynek — mint például Latour seregét Moreau túlnyomó erejének — de csak azért, hogy ez az egészre nézve legyen üdvös; mert míg Moreau Latourt üldözve Németország közepeig nyomult előre, a főherczeg ezalatt Jourdant tette tönkre, a Rajnán átüzte s azután Moreau ellen fordította fegyverét, ki most elől és hátul

egyszerre megtámadtatván, hírnevet nyert ugyan, de csak káros és szomorú visszavonulással menekülhetett.

Nem hagyhatjuk itt említetlenül Latour gróf osztrák tábornoknak ügyes, bátor, sőt mondhatni vakmerő és makacs magatartását, melynél fogva Moreaunak háromszoros erejével folytonosan szembeszállt; a hányszor szétverték mindannyiszor magát összeszedte s nem csüggedve, fáradhatlan tevékenységgel, rögtöni hol jobbra, hol balra irányzott oldalmozdulatokkal Moreaut egy részt magára csalta s foglalkodtatta nehogy Jourdant segíthesse, más részt előrenyomulását lehetőleg nehezítette.

Károly főherczegnek is nagy érdemeül kell felrónunk, hogy ép Latourt szemelte ki e sikamlós szerepre.

Azon idő alatt míg az itt leírt hadműködések Németországban folytak, azalatt Olaszthonban a fegyverek egy ideig nyugódtak, mert mind a két harczoló fél magát a támadásra gyengének érezte. A mint azonban már említettük, Wurmser osztrák fővezér junius elején 30,000 emberrel Némethonból Tyrolba küldetve, az ott levő seregek számát 50,000 före emelte s az összes olaszországi hadsereg felett a parancsnokságot átvevén, támadólagos hadműködéseit megkezdeni elhatározta.

Ez időközben Bonaparte tábornok, miután a Legatiók elleni operatiót bevégezte volna, hadosztályait

szintén újra öszpontosítván, Mantuát Serrurier tábornok alatt 10,000 emberrel ostromoltatta, maga pedig fenmaradt három hadosztályával a Garda tó és Etsch folyó közt félkört képezve, Wurmser támadását készen várta.

Wurmser seregét két hadtestre osztva, juliushó végén indult meg Tyrolból. A jobb szárny Gvosdanovich alatt 17,000 emberből állt s a Gardató jobb partján nyomult elő Brescia felé, míg Wurmser maga a Gardató bal partján 28,000 főnyi sereget vezetett Lombardia síkságára s 5000 embert Veronára küldött. Julius 29-ikén Massena francia tábornokot Rivolinál Wurmser s ugyanaz napon Sauret előőrseit Salónál Gvosdanovich támadta meg.

E hírekre Napoleon hadműködési terveit gyorsan elhatározta. Minden hadosztályának — még a Mantua alatt álló Serruriernek is — parancsot adott, hogy sietve, gyorsított menetben a Mincio jobb partjára keljenek s Lonatónál öszpontosúljanak. — Augustus 2-kán ez öszpontosulás megtörtént, 3-kán Napoleon már Gvosdanovichot Lonato-Gavardo- és Salónál megverte s 4-ikén egész a Gardató éjszaki partjára visszanyomta.

Még 3-kán Augereau hadosztályát visszaküldte Wurmser ellen, a ki megfoghatlanul útjában ellenségre nem akadván, seregével egész Mantuáig lejtött s szintén 3-kán Goitónál a Minció jobb partjára, Cas-

tigliónak tartva, átkelt, hol előcsapatjai azonban már Augereauval találkoztak.

4-dikén Wurmser a nevezett helyiségnél állást foglalt s bár 5-kén virradóra Gvosdanovich teljes szétveretéséről hírt kapott, veszélyes állodását mégis megtartotta.

Napoleon nem késett. Már 5-dikén délelőtt serege nagy részével villámgyorsan megfordult s elhatározó erővel Wurmsernek rontott.

Wurmser megveretvén, 6-ikán a Mincio bal partjára visszahúzódott s e folyót hatalmában tartani vélvén, Gvosdanovichnak parancsot küldött, hogy gyorsított menetben a Garda tavát megkerülje s bal partján vele csatlakozzék. Ez azonban mind késő volt már, mert Napoleon meg nem állva, még 6-ikán egész erejével a Mincio vonalt megtámadta; ugyanaz napon több helyütt átkelt; Wurmser állását délnek Serrurier által bekerítettte; seregét minden ponton visszanyomta; sőt az Etsch folyó mögé húzódni kényszerítette. Wurmser ezután az Etsch mentében felfelé Alánál újra állodásba akart vergődni, de Napoleon itt is sarkában termett s Trient városáig szorította vissza. Innét azonban tovább már nem üldözte, mert csekély erejével a tyroli hegyek közé mélyebbre hatolni tanácsosnak nem tartá. Visszavezette tehát seregeit előbbi állodásukba, a Gardató és Etsch közé s itt várta a Directorium által ígért két új hadosztály megérkezését.

Augusztus végén e hadosztályok csakugyan megérkezvén, Napoleon most már a Mantuát megszállva tartó seregen kívül 40,000 ember felett rendelkezett, minek folytán támadó működését szeptember 2-dikán a következő módon kezdte meg.

Tízezer embert Sahuguet tábornok alatt Mantua zár alatt tartására visszahagyván, Vaubois osztálytábornokot a Gardató jobb partján, fel egész Riváig, Massenát pedig a bal parton Ala felé küldte, azon parancscsal, hogy Saravallenál egyesülve, Roveredo várost támadják meg. Augereau ezalatt Massenától parancsot kapott, hogy a hegyek közt jobbra előre nyomúljon s a Trienttől jobbra eső Val Sukanát elfoglalja.

Napoleon mindezen intézkedései — daczára a hegyes völgyes, erdőktől ellepett s számtalan pataktól átmetszett harczszíntérnek — a lehető leggyorsabban s legpontosabban vitettek véghez.

Wurmser fővezér esetlegesen ugyanekkor szintén támadást határozott : Davidovich osztrák tábornokot 18,000 emberrel Roveredónál hagyta vissza, azon parancscsal, hogy állását minden áron megtartsa; maga pedig 35,000 főnyi seregével Bassano felé nyomúlt s innét Velence köztársaság területén át igyekezett Napoleont megkerülni és egyúttal Mantuát is felszabadítani.

Napoleon fenérintett rendelete folytán Vaubois

és Massena september 4-kén Davidovichot Roveredónál megtámadták s Trientig szorították vissza; de ő innét is az Etsch és Avisio folyók mögé Lovisra vonúlt.

A mint a francia fővezér Wurmsernek Bassano felé történt előnyomulásáról értesült, rögtön a Sugana völgyön lefelé Augereaut utána küldte, maga pedig ezt nyomban követte, csak egy csekély csapatot küldvén Vaubois alatt Trient felé, hogy Davidovichot figyelemmel kísérje.

Augereau september 6-kán Levicónál Wurmser utócsapatait utolérte s az osztrákok fő erejére vetette magát; míg Napoleon 7-dikén Cismónál állt.

Wurmser Davidovich vereségéről s Trientre visszavonulásáról hírt kapván, úgyszintén azt is megtudván, hogy Napoleon az osztrák főerőnek már háttába került : az első perczben azonnal Karinthiába akart vonulni. De minthogy Mészáros tábornokot 10,000 embernyi sereggel már előre Montebellóra küldötte volt s ezt cserben semmi áron nem hagyhatta : ennél fogva amazt bizonyos és teljes szétveretésnek kitéve, eltökélte, hogy gyorsan Legnano felé indul a francia ostromzárt keresztül töri és Mantuába menekül.

Bár Napoleon Wurmser mozdulataiból ennek tervét gyanítva, az ostromot vezérlő Sahuguet tábornoknak futárok által rögtön szigorú parancsot küldött,

hogy Wurmsernek ellentálljon, a Minción minden hidat lerontasson, minden töltést szétbontasson; bár a fővezér maga serege zömével Wurmstert tüstént hátban követte : mindemellett seregei már nagyon ki levén merülve, utol nem érhetette többé s így Wurmsernek, kit Sahuguet csak hatálytalanúl volt képes akadályozni, 12-kén a mantuai várat elérnie sikerült.

Itt azután Wurmser a vársík (glacis) védelmét végső erőfeszítéssel megkísérelte, de most már véresen megveretvén a vár belsejébe szorult.

Mantuának Wurmser által két ízben megkísérelt felszabadítása mindannyiszor siker nélkül maradt s pedig azért; mert Wurmser hadműködéseit mind a kétszer megosztott erővel, azaz két külön működő hadsereggel vitte véghez; mi Napoleonnak, szokott bátor és ügyes fellépése mellett, alkalmat adott előbb összes erővel az egyik részre rohanni s azt visszanyomni; azután pedig a másikat támadni meg, mely most már egészen elszigetelten állott, s ezt is megszasztani.

Az osztrákoknak első támadási tervét határozottan kárhoztatnunk kell; mert a két hadműködési vonalat nem csak a Garda tava választotta, de oly messze is estek ezek egymástól, hogy szerencsésebb és összhangzóbb kiszámítás és kivitel mellett se lehetett volna — már csupán ezen okból is — kedvező eredményt várni. Roszalnunk kell továbbá azt is : hogy

Wurmser egész Mantuáig lement, a nélkül, hogy az ostromló sereget szétverve s a várbeliekkel egyesülve, Napoleon ellen támadólag lépett volna fel. De ha ezt nem tette, úgy akkor, mikor Gvosdanovich serege már szét volt verve és Napoleon ellene fordúlt, Castiglionenál megállani vakmerőség volt — a miért azonban csakugyan meg is lakolt.

A második támadási tervnél szintén megosztva látjuk az osztrákok erejét : Davidovich 17,000 emberrel a Gardató bal oldalán, Wurmser pedig a Sugana völgyön folytatja menetét s még Mészároost ez utóbbi Montebellóra előre is küldi, tehát annyira szétszakgatja erejét, hogy a válságos pillanatban úgyszólván semmi sincs kezében s kényszerül a mantuai várban keresni menhelyet.

Mind a két támadási kísérletnél a francziák gyors, kitartó s fáradhatlan működését nem vagyunk képesek eléggé méltányolni, sőt csodálni. Napoleon terveinek gyors elkészülése s még gyorsabb kivitele a harcznak két hét alatt véget vetett. De különösen a második támadást illető terve oly remek és kitünő s oly ügyesen és pontosan foganatosítottot, hogy már csupán ezzel ellenét stratégiailag tökéletesen legyőzte. Davidovichot a francia hadosztályoknak ellene intézett legelső mozdulatai már elszigetelték s elzárták, míg Wurmser útja a Val-Suganába s Augereának oldalmenete Padua felé az osztrák sereg derékját

minden menekülés lehetőségétől megfosztotta. Ha pedig Sahuguet Napoleon parancsát követte, a hidakat rögtön felszedette s Wurmserral szembe szállt volna : akkor e fővezér kénytelen fegyvereit lerakni, ép úgy mint ezt 1805-ben Ulmnál Mack tette.

Mantua várának az ostromzár alól felszabadítását az osztrákok még két ízben kísérelték meg. Mind a két ízben Alvinczy tábornok volt a sereg fővezére s ő is ép úgy az első, mint a másik kísérletnél azt a hibát követte el : hogy seregét két részre szakította. És Napoleon, bár az első alkalomnál az ő ereje sokkal csekélyebb volt, csupán épen e hibás eljárásnak köszönhetette győzelmét.

Az osztrák hadak egy része Alvinczy mint fővezér s Gvosdanovich és Provera mint alvezérek alatt a Friauli grófságból jött alá s a Piave folyón átkelvén, novemberhó 4-ikén a Brentához érkezett. Gvosdanovich a bal szárnynyal Bassanót, Provera a jobb szárnynyal Fontaninát szállta meg 30,000 emberrel.

A másik részt Davidovich tábornok vezette be Tyrolból 20,000 emberrel, ki már november 2-án a 8000 emberből álló francia ügyelő hadosztályt, mely Vaubois vezérlete alatt Lovisnál az Avisio és Etsch folyók egybeömlése pontjánál állott, megtámadta s ezen, valamint a következő két napon egészen calianói erős állásaig visszanyomta. — 5. 6. s 7-dikén, a folytonos nyomatékos támadások daczára, Vaubois említett

állását megtartotta; de miután az osztrákok a Val-Suganán keresztül törve, jobb szárnyát hátban támadták meg: a szünteleni harcolásban kimerülve, kiéhezve és serege felét elvesztve, Rivoliig hátrált, hol azonban a 4000 embernyi segédcsapattal egyesülve, melyet Bonaparte a mantuai zárseregből számára ide rendelt, ismét állodásba vergődött. Davidovich, ki ellenfelénél kétszer is erősb volt, a helyett hogy győzelmét rögtön felhasználva, az elrémült és kifáradt francziákat újra megtámadta s Alvinczyvel egyesülni sietett volna: Roveredónál két napig veszteglett, s támadásait azután is csak erélytenül ismételte, úgy, hogy Vaubois magát még november 17-ikeig tarthatta, mely napon azonban Davidovich a rivolii állást hatalmába kerítvén, a francziákat Bussolengóig nyomta vissza.

De mindez már késő volt, mert midőn Alvinczy Napoleont két ízben, Bassanónál t. i. és Caldierónál hősiesen visszaverte, a francia hadvezér öt végre három napi folytonos véres harcolás után Montebellóig kényszerítette visszavonulni s ez alkalomnál úgy tudta az előnyt, daczára serege csekélyebb számának, a maga részére vonni, hogy Veronánál a nyílt téren az összeütközést elkerülve, Ronconál éjnek idején az Etsch jobb partjáról a balra kelt át s Alvinczyt a mocsárokon át vezető keskeny töltéseken, hol az osztrák sereg kellőleg ki nem terjeszkedhetvén, nagyobb erőt nem fejthetett ki, Arcolenál támadta meg.

Az osztrák fővezér kétségbe esve Davidovich tétlenségé felett — mert t. i. e pillanatban még nem tudta, hogy ez ép az nap verte vissza Vaubois seregét Busso-lengóra — Mantua felszabadítása tervével felhagyott s Vicenzára hátrált.

Jóllehet Alvinczy 21-dikén, miután Davidovich győzelmet megtudta volna, még egyszer megfordult s remélvén, hogy Davidovichsal majd csatlakozhatik, Verona felé állást foglalt : a csatlakozás nem sikerült, mert Napoleon ezalatt egész erejét ismét Davidovich ellen fordította s öt újra a tyroli hegyek közé szorította vissza.

Davidovich 21-ikén seregével már ismét Roveredónál állott, Alvinczy pedig új támadási tervével felhagyván, a Brenta folyó mögé vezette seregét.

A mantuai vár felszabadítására intézett második kísérlet még kevésbé sikerült, mert az időben — januárhó közepe táján — Napoleon tetemes erőszaporítást nyert, úgy hogy ezáltal serege 50,000 emberre növekedvén, az osztrákokét számban is jóval meghaladta.

Alvinczy azonban mindennek daczára is megkísérelte a támadást s pedig azon tervvel, hogy a tyroli sereget 27,000 emberre emelvén, a főszeret ennek jutand; míg 15,000 ember Bajalich és Provera tábornokok vezénylete alatt a Brenta folyótól Verona felé fog működni.

A tyroli osztrák hadsereg ennélfogva hadműködését január 11-ikén csakugyan megkezdte s 12-ikén a Montebaldót átlépven, a Coronánál 10,000 emberrel készen álló Joubert francia tábornok oldaléka ellen tartott. Joubert a túlnyomó erőnek engedve, minthogy állandása is igen bátortalan és tarthatlan volt, 13-kán Rivolira ment s ennek magaslatain erős állást foglalt.

Ha Alvinczy a támadást még az napon a rivolii állandás ellen megkísérli, ez bizonyára sikeres lett volna; de ő e napot előkészületek közt vesztegette el s a támadást 14-ikére halasztotta. 14-ikén azonban már Napoleon teljes erejével ott volt s Massena és Ney hadosztályait személyesen vezette a csatába.

Az osztrákok négy hadoszlopban (colonne) nyomulván előre, hősiesen támadtak : a legszélső jobb szárny Lusignan tábornok alatt Affi helység felé tartott s feladata volt Joubert-et megkerülni és hátban támadni; Liphay homlokban támadta meg a francziák középhadát, míg Reusz tábornoknak az incanalei hegyeket seregével megmászni s a hasonló völgybe alászállva Joubert bal oldalékát s hátmögét kellett volna megrohannia, mialatt Wukassovichnak feladata volt : az Etsch folyó bal partjáról a csatát nehéz tüzeléssel támogatni.

E terv szerint tehát megkezdődött az ütközet; az osztrákok középhada a francziákat már jó darabra vissza nyomta volt; Joubert hadosztálya ki volt üzve

állásából; Lusignan Affit elérte s az ellenfél bal oldalékát hátban támadta; Reusz már az incanalei szorost elállotta s az osztrák középhad részéről még csak egy támadás, egy kis előrenyomulás volt szükséges, hogy Reusz a francia sereg jobb oldalékát is hátban támadhassa. Ocskay osztrák tábornok e támadást is megkísérelte, mely szerencsésen sikerült is, annyira, hogy a francziák rendetlen futásban kerestek menekülést. — Most azonban az osztrákok is neki tüzesedtek és sorokat odahagyva, szintén rendetlen üldözésnek eredtek.

Ez volt a válságos mozzanat; mert Napoleon e perczen érkezvén a csatatérre, rögtön Lassalle lovas őrnagynak parancsot adott, hogy a szaladó francziákon keresztül vágatva, a rendetlenül üldöző osztrákok közé rontson. — Lassalle osztálya tehát rohamra kél s hősiiesen rúgtat az üldözők tömegébe, kiket e váratlan jelenet annyira elrémít, hogy azonnal megfordúlnak — s minthogy a támadás ép az incanalei szoros torkolatánál történt — hátra és balra, Liphay és Reusz seregeire vetik magukat. Ehez még Massena zászlóaljai is a csatatérre érkezvén s előre nyomúlván, az osztrák seregben a lehető legnagyobb zavar keletkezik. Liphay és Ocskay hátrálnak; Reusz serege a szorosba rekedve a maga emberei által elől s hátul akadályozva s ehez még a hegyekről lerohanó Massena csapataitól minden oldalról megtámadva, vad futásnak ered s roppant veszteséggel az Etsch völgyébe, La Croára menekül. —

Lusignant Ney — a ki csak délutáni 4 órakor érkezett a csatatérre — hátban támadja, teljesen körülveszi, mire az, mindenkitől elhagyatva, 4000 emberével fegyvereit letenni kényszerül.

Ezen ütközet után Alvinczy seregének maradékát csak Aviónál volt képes annyira a mennyire összeszedni.

Provera a friauli sereggel 14-ikén az Etsch folyó mentében Legnanóig hatolt s Augereau hadosztályát, melyet Napoleon e folyam egész vonalának megőrzésére ott hagyott, szétverte. 15-ikén a Castel St. Giorgio nevű mantuai elővárdát is elérte, de nem bírta rögtön bevenni s így Wurmserral a várban nem egyesülhetett.

Wurmser ugyan 16-ikán reggel Provera segítségére kirohanási kísérletet tett, de Napoleon, ki Ney és Joubert hadosztályait Alvinczy ellenében hagyta, ép ezen napon Massenával visszafordulva, ott termett s Augereauval egyesülvén, nem csak Wurmser kitörését hiúsította meg, de Proverát is körülfogta s fegyverletételre kényszerítette.

Alvinczy, midőn hírét vette hogy Provera Mantuáig hatolt, Trientből a Val Sukanán azonnal előre nyomult; de elkésvén, a Brenta folyón foglalt állást, míg később ezen állodását sem vélvén elégge biztosnak, a Piave folyó mögött keresett menhelyet.

Wurmser Mantuában minden eleségből teljesen kifogyván, február 3-ikán a várat átadta. Ő maga tábor-

karával szabadon bocsáttatott; a 20,000 emberből álló beteg és kiéhezett helyőrség pedig hadi fogságba esett.

Napoleont most már semmi sem gátolta abban, hogy támadó hadműködését az osztrák császár beltartományai ellen folytassa, mert azonkívül, hogy Mantua kézbekerítése által hátmöge tökéletesen biztos volt, még február 16-ikán 30,000 embernyi erőszaporítást is nyert; minek folytán a Piave folyam felé marciuzshó elején működéseit meg is kezdte.

E válságos helyzetben az osztrák kormány Károly főherczeget, ki Németországban oly szép előnyöket vívott ki, sietve az olaszországi hadsereg átvételére rendelte; de Károly megérkezve, nem talált oly sereget, melylyel Napoleon túlnyomó erejének ellentállhatott volna.

Napoleon marciuz 12-ikén a Piave folyón átkelve, a főherczeget a Tagliamentóig s innét az Izonzóig visszanyomta. Az Izonzo folyótól a francziák jobb szárnya Serrurier és Bernadotte tábornokok alatt a főherczeget ismét Prevaldra szorította, ki, hogy az ellenség további előrenyomulását gátolja, a Tella völgye felé diversiót kísérlett meg, de ezt is hasztalanúl, mert Bonaparte bal szárnya Massena alatt a Chiusa-Venetát ezalatt előtte elfoglalta s így az osztrák sereg nem tehetett egyebet, mint a Morva völgybe s innét Leobenre hátrálni. — Bonaparte april 4-ikén Leobent is elfoglalta; Joubert

Tyrolban egész Botzenig nyomúlt; Károly főherczeg pedig az osztrák sereggel Steyer városaig hátrált.

Így állván a dolgok, könnyen átlátható, hogy a német császára folytonos új meg új seregiállításba belefáradt; Napoleon nagyon kiterjesztette már hadászati vonalát; az osztrákok dolgai Németországban is rosszúl álltak s a főherczegnek attól kellett tartania, hogy majd egyszer csak tartalék sereg s hadászati alap (Basis) nélkül fog a harcmezőn állani. Ennek következtében mind a két fél hajlandó levén a békére, april 7-dikén Leobenben fegyverszünetet kötöttek s néhány nappal később a békefeltételeket is aláírták, melyekben a német császár Belgiumot s Olaszország részeit egész az Oglió folyóig a francia köztársaságnak átengedi.

Ezen hadjáratból legfőképen azon tanulságot merítjük: hogy a hadműködési tervek sebes kivitele s egyáltalán a gyorsaság egyike a háború legfőbb előnyeinek; mert nem annyira Napoleon eszélyes és nagyszerű mozgatózói tervei mint inkább villámgyors kivitelük vetette a túlsúlyt a győzelem mérlegmedencéjébe.

Ha Alvinczy már 13-dikán támadja meg Joubert állását Rivolinál — a mi pedig lehető volt — : úgy annak hadosztályait teljesen tönkre tette volna; mint más részt, ha Bonaparte Massena és Ney hadosztályával 14-dikén nem siet Joubert segítségére : úgy a

rivolii csatának semmi esetre oly messzeható eredménye nem lett volna. Láttuk azt is, mily roppant gyorsasággal ment Napoleon Augereau segítségére Mantua alá vissza, úgy, hogy 16-dikán Villafrancán s Roverbellón keresztül, már a vár alá érkezett s ez által nem csak Wurmser kirohanását utasította vissza, de Provera hadosztályát elfogta s a várat is megadásra kényszerítette.

Nem — sőt épen nem elég tehát, ha a tábornok bárminő ügyesen, eszélyesen és lángeszüleg dolgozza ki terveit a térabroszon : hanem gyorsan, pontosan és fáradhatlanúl kell azokat végrehajtania, ha győzelmét biztosítani akarja.

A vezérnek kitünő lángesze s kiképzettsége mellett még rendületlen, szilárd akarattal s hősies bátorsággal kell bírnia; a hadseregnek pedig vezéréhez korlátlan bizalommal s az ügyhez, melyért harczol változatlan hűséggel s szeretettel kell ragaszkodnia. A sereg ne csupán élettelen test, hanem lélek is legyen; mert csak lelki erő s lelkesültség teszi az oly fárasztó hadjáratok elviselését lehetővé, minöket Napoleon katonái kivittek s minökben csupán szigorral s fegyelemmel nem sokra menendünk.

Az ellenség állodásának, terveinek, sőt minden mozdulatának rögtöni kikémelésére az illető kormány soha a költséget ne kímélje, hanem inkább áldozzon ezreket, sőt milliókat ha szükséges, mert sokszor csak

nehány órai időzés vagy a kémtudósítások késése, elmaradása a döntő csaták s így nem ritkán tartományok sőt országok elvesztését vonhatja maga után.

A kémek pedig sok pénzbe kerülnek, mert csak úgy lesznek híveink, csak úgy nem fogják a nyakukat fenyegető veszélyt rettegni, ha pazarúl fizetjük őket. Más, magasztosabb eszme s nem pénznyerés kedvéért életét veszélyeztető kém — a legnagyobb ritkaság.

Minden jelentésnek tüstént s mint mondani szokás : lóhalálban kell történnie; a futároknak fűvesztés mellett kell meghagyni, hogy útjokat a lehető legrövidebb idő alatt tegyék meg; egyáltalán a legbiztosabb, legügyesebb módon kell a kikémelési rendszert a hadseregben kezelni. Legjobb ha e tekintetben a vezér pénzei felett szabadon rendelkezik, mert itt fukarkodni nem lehet s ha egyszer már a háború kitört, a hadjárat megkezdődött, akkor az állam ne kímélje a pénzt, hanem terjeszsze ki költségeit a mennyire csak ereje engedi. — Ha a kormány politikája a nép szellemén s jóllétén alapszik : úgy ettől bizton elvárhatja, hogy szükség esetén minden kitelhető erejével s minden áldozattal gyámolítandja vállalatait.

A takarékoság béke idejében van helyén s ekkor a költséget a hadiszereknél kímélhetjük leginkább.

Az állam pénzerejének legnagyobb emésztője a

nagy hadsereg; ezt tehát békeidőben a lehető legcsekélyebb számra kell leszállítani; az újjonczozást, szállítgatást s elhelyezést, beszállásolást stb. a legolcsóbb módon kell eszközölni.

Legcélszerűbb, ha a katona békeidőben csak három évig szolgál; a kiből három év alatt katona nem válik, abból már úgysem válik soha. Ily rövid hadszolgálati idő mellett az állam nem lesz kénytelen egyszerre oly roppant tömegeket lábon tartani, mert úgy kevés idő alatt úgyszólván egész népét katonává képezheti s háború esetén azután gyorsan gyakorlott és nagyszámú sereget állíthat talpra. A katona ha rövid ideig szolgál, kénytelen lesz szorgalmasan teendőiben eljárni és sietnie kell kötelességeinek megtanulásával; henyélésre nem marad ideje s így rendhez, tisztasághoz, munkához szokik, mi őt ügyessé teszi; három évi hadi szolgálat alatt mesterségét sem felejtí el s haza jövén, a földművelést vagy bármi más kenyérkeresetét jó kedvvel fogja újból fölvenni. Tapasztalatait s nyert ügyességét a kiszolgált katona mindig nagy hasznára fordíthatja; míg a vén katona többnyire lustává, iszákossá, elbizakodott korhelylyé lesz, ki semmire sem használható.

A hadszolgálati időnek eképeni megállapítása s ehez mért czélszerű intézkedések által milliókat takarít meg az állam s száz-meg százezer szorgalmas kezdet tart fenn az ipar s földművelés előmozdítására.

Népe műveltebb s erkölcsösebb lesz és mindenki örömmel menend katonának, tudván hogy nem kell ott majd számos évet töltenie s fárasztó, testet leket előlő, sokszor egészen czélszerűtlen hadgyakorlatokban s kedve s szokása elleni pedáns anyagi munkákban egészségét rontania.

A tanítás és begyakorlás legyen szigorú, de értelmes; a bánásmód szelíd — ha komoly is, de bizalmat gerjesztő s egyformán emberséges a legfőbb tiszttől a legutolsó közvitézig. A tábornok, ép úgy mint a közember, éltevel szolgál honának; azért egyik, mint a másik tisztelje fegyvertársát. A fegyelem sem a büntetéstől félelmen, hanem tiszteleten, hódolaton alapúljon. A hadgyakorlatok csak azon mozdulatokra terjeszkedjenek, melyek a csatatéren okvetlenül szükségesek — s ezzel vége; *a többi mind haszaltalanság.*

Minden mesterkélts alakulást (formatiót) el kell vetni; ezek a katona erejét kimerítik, az egész sereget halálíg úntatják, elkedvetlenítik, kifárasztják és — semmit sem használnak. De a katonai gyakorlatok mulatságú se szolgáljanak ám senkinek, *de senkinek*; hanem komoly foglalatosságként tekintse mindenki s ezért a legrövidebb ideig tartván, csak a legszükségesebb mozdulatokból álljanak.

A tiszteket s altiszteket, kiknek ily rövid szolgálati idő mellett állásuk sokkal terhesebb — dúsán

kell fizetni s az államnak az ő kellő jutalmukról is gondoskodnia. Ügyes altiszteket szerződtetni kell további szolgálatra, oly pénzösszeg biztosítása iránt, melyből ag korokban, vagy ha rokontakká válnak, élélni képesek legyenek; vagy ha ez nem járná, legalább azon polgári hivatalok tartassanak fel számukra, melyeknek megfelelni képesek.

A főtisztek illetékei oly arányban legyenek kimérve, hogy ne csupán ruházatukat és ételmi szükségleteiket fedezhessék nagy nehezen; de hogy illendően élhessenek s a művelt körökben is megfordúlhasanak. Főleg jövőjük legyen, ne csak annyira mennyire, de teljesen biztosítva s ez a legfontosabb, melyre nézve ha biztosan néznek a sors elé, ép úgy a fő mint az altisztek önfeláldozó készséggel fognak szolgálni s teljes erejüket, az egyedüli célnak szentelendik. Fejedelmének s honának oly hadsereget teremteni, mely e módon anyagilag jól rendezve, szellemileg kellőleg kiképezve van : ez legyen fő feladata a vezérnek.

A főtisztek ne legyenek gyermekek, mint azt nagyobbára tapasztaljuk; vagy tanulmányaikat csak félig végzett uracsok. Legyen meg bennök a hivatás dicső állásukra s mindenek felett bírjanak jártassággal a hadtudományokban s legyenek szívben lélekben művelt emberek. Alkalmazásukat és előléptetésüket — akár katonai intézetben, akár más úton végezték legyen tanulmányaikat — mindig ismereteik és érdemök sze-

rint kell intézni s ezekhez kell mérni. Kineveztetésök ne függjön az úgynevezett *protectio*-tól, hanem nevezze ki őket a miniszter, vagy a hadi tanácsnak egy választmánya, vagy épen a fejedelem maga. A társadalmi előjogok, születés, pénz- s vagyonbeli vagy egyéb előnyök itt, hol a haza s a trón védelme forog kérdésben, tekintetbe nem jöhetnek.

A művelt s tudományos képzettséggel bíró tisztek üres idejüket nem fogják a kávéházakban, sétatéreken, folytonos szórakozások közt tölteni; hanem inkább tanulmányaiknak s hasznos, lelket képző olvasmányoknak szentelendik s szórakozást és mulatságot is a művelt osztályok társaságában keresendnek. Az ilyen tisztek nem a kard élével, vagyis csupán bátorságuk, hanem ismereteik, finom, tapintatos, híggadt magukviselete által fogják a tiszteletet s méltánylást kiérdemelni, mely annyira magasztos társadalmi állásukat megilleti. Ezeknek örömmel s készséggel fognak a korosabb altisztek is s a legénység egész serege engedelmeskedni s őket jó és rossz sorsban teljes ragaszkodással rendületlenül követni.

Az itt vázolt hadjárat után lehetlen a császári kormánynak s népeinek buzgó kitartását s folytonos áldozatkészségét legőszintébb méltánylással fel nem említenünk. Mantua felszabadítását négy ízben kísérlették

meg és sem a véres küzdelmek, sem forróság, sem a viharos időjárás, éhség és szomj nem volt képes a hadsereg erejét megtörni, mely mindig bátran, hősiesen harczolt.

Alvinczy Bassanonál s Caldierónál Bonapartét visszaverte; a francziák helyzete Rivolinál már kétségbeesett volt s csak Napoleon remek tervei s azok gyors és mesteri kivitele, melyben a főerőt mindig a döntő perczen a válságos pontra tudta vezetni, csak ez volt képes a császári sereg szilárd, feláldozó magatartását megtörni s a győzelmet a francziák részére fordítani.

Láttuk, hogy ugyanez időben a császári hadak Németországban győztek s hogy a következő két évben — 1798 s 1799-ben — nem csak Némethonban, de Italiában is mindenütt győzelmesekek voltak; mert ekkor a francziák hadi nemtője távol Egyiptomban, az ezredéves pyramisok síkjain harczolt s szedte dicsőségének babérjait. Az 1798 és 1799-iki hadjáratokban a vezérek közt kétségkívül Károly főherczeg vívta ki magának az első helyet s ha a bécsi haditanács annyira nem féltékeny az ifjú főherczeg szerzett diadalaira, s őt, mint saját hatalmának majdan elragadóját tekintve, minden módon ellensúlyozni és terveit, a mennyire csak lehet, gátolni nem törekszik: akkor a harczszíntér aligha Franciaországra is át nem tétetett volna.

Az 1800-diki hadjárat.

Az 1799-iki hadjárat végén az osztrák sereg 100,000 emberről erőben, Mélas tábornagy alatt, Olaszországban állott s téli szállásra Ceva, Mondovi, Borgo, St. Dalmazzo, Saluzzo, Pignerol és Aosta vidékén levén elhelyezve, Olaszhon nyugati széleit foglalta el.

A francia seregek egész az úgynevezett Rivieráig, vagyis a tenger partjaig visszanyomtatva, Massena tábornok alatt 40,000 emberrel a Liguriai Apennineket tartották megszállva.

Németországban Károly főherceg, a ki az osztrákok részére annyi előnyt vívott már ki s a francziákat oly hősiesen verte vissza, leköszönvén, helyette a vezérségét Kráy altábornagy vette át. Seregeinek egyik része 30,000 emberrel Kienmayer tábornok alatt, a Rajnavonalon Rastadt és Freiburg közt, másik része 40,000 emberrel Neudorf és Kolowrath tábornokok alatt, Basel és Ueberling közt volt felállítva, míg 24,000 ember Reusz herceg alatt Vorarlberg-, Graubünden- és Tyrolban telet. A német szövetségi várakba 10,000 ember volt helyőrségül rendelve; az élelmi főraktárak pedig Stockach, Biberach és Ulm városokban voltak.

A francia seregek Németország felé a Rajna bal partjára voltak ugyan visszaszorítva; de Svájc nagyobb

része még kezeik közt maradt s így innét szükség esetén, vagy az olaszországi seregnek nyújthattak segédkezet, vagy Németország elfoglalására fejthettek ki nagyobb erőt. A francia seregek ezenkívül egymással folytonos összeköttetésben álltak; míg az osztrákok, elleneik által egymástól elszakasztva, nem közlekedhettek.

Ezen előnyre támaszkodva tervezte Napoleon az 1800-diki hadjárat működéseit.

A francia rajnai sereg Moreau főparancsnoksága alatt négy hadtestre oszlott : jobb szárnya Lecourbe alatt, 30,000 emberrel, Svájc északi részén állott s a Bodentótól Schaffhausenig terjedt; a tartaléksereg ugyanily erővel Moreau személyes vezérlete alatt Baselnál; a középhad St. Cyr alatt, 26,000 emberrel Breisach vidékén; a bal szárny St. Suzanne alatt, 20,000 emberrel, Strassburg és Landau közt volt felállítva, míg ezenkívül a svájci külön állodások és várak őrségei — összesen 30,000 ember — Montrichard francia tábornok alatt voltak egyesítve.

Ezen, majdnem 140,000 emberre rúgó hadsereg, minden szükségessel felszerelve, jó és nagy számú tüzérséggel, kitűnő lovassággal, utász és hidász karral ellátva, a legrendezettebb állapotban volt. Feladata pedig abból állott : hogy a Rajnán át Németországba nyomúljon s ha az ellenséget megvernie s ez ország középpontját elérnie sikerül; akkor az olaszországi se-

reg gyámolítására Svájcban maradt 30,000 embert felváltsa s egyenesen Massenának küldje.

Massena, mint láttuk, az ellene felállított osztrák seregnél sokkal gyengébb volt; pedig meg volt neki hagyva, hogy, ha csak lehet, Liguriát, de különösen Genuát hatalmában tartsa. Ő ez időben sem erőszaporítást, sem bármi más segítséget nem várhatott; mi helyzetét annál súlyosbba tette, mert az angol hajóhad minden összeköttetést a tengerrel előre elzárt, a tartományok pedig, melyeken serege tanyázott, szegények, s így e sereg a legnagyobb sanyarúságokat s nélkülözéseket tűrni kénytelen volt ugyan, de feladatának mégis hőiesen megfelelt.

E két sereg mellé Napoleon előbb *tartalék*, utóbb *alpesi sereg* név alatt még egy harmadikat állított. A zászlóaljok vázait (cadres) régi, szabadságról beszólitott katonák képezték, míg a többiek csupa újonczok levén, az egész sereg nem állt többől 36,000 embernél.

E tartalékhadat Bonaparte maga vezette s bár, mint most említettük, nagyobbára újonczokból állott és ezenkívül még igen hiányosan is volt fölszerelve, minde mellett ennek szánta a legtöbb vitézséget igénylő és úgy szólván legfontosabb szerepet : az Alpokon t. i. Szent-Bernát hegyének horhosán Olaszhonba átmenni; Mélas állodását gyors menetekben teljesen megkerülve Milánót elfoglalni s így az olasz-osztrák seregnek háta mögé jutva, azt innét megtámadni.

Most pedig lássuk miként működött a három francia sereg.

A rajnai seregnek Napoleon terve szerint Moreau alatt összpontosúlva, Schaffhausen és Basel közt egyszerre kellett volna a Rajnán átkelnie s az osztrák sereg állodását oldalt véve, bal szárnyát túlnyomó erővel megtámadnia s egy csapással tönkre tennie.

Moreau azonban nem volt az a bátor vezér, ki ily vakmerő terv kivitelére képes lett volna. Ő ügyes és tapasztalt katona, de lassan haladó, mindent megfontoló ember volt s így nem mervén mindent egy vállalatban kockáztatni, a fenn leírt tervet el nem fogadta, hanem inkább a következő módon — s pedig szintén sikerrel — vezette seregét a folyamon át. St. Suzanne-nak parancsot adott, hogy seregével Kehlnél april 25-dikén keljen át s azután Offenburgig nyomúlva, innét a Kintzig völgyét foglalja el; míg St. Cyr hadtestének átmenetét ugyanez napra Breisachnál tűzte ki, meghagyván, hogy az úgynevezett Pokolvölgy irányában foglaljon állást. E két hadtest ilyenét mozdulatai az osztrák had főparancsnokát, Kráy tábornagyot, azon téves véleményre juttatták, hogy a francziák fő erejükkel valószínűleg az ő jobb szárnyát készülnek megtámadni s ez okból Kollowrath hadtestét Villingenre küldte, mi által schaffhauseni erős állodása tetemes gyengülést szenvedett. Moreau azonban ép ezt akarta elérni s már april 27-dikén saját hadtestét Baselnál

minden akadály nélkül a Rajnán átvezetvén, St. Cyr tábornoknak parancsot adott, hogy vele csatlakozzék. Ezzel egyesülten azután a Rajnán felfelé az Alpgauban nyomult; ott Naundorf osztrák hadvezért Stühlingenre szorította, és seregét Wutachra vezette. Továbbá Lecourbe átkelését Stein városánál támogatta, ki is e módon május 1-én csakugyan átkelvén, Moreau már ez napon 86,000 embernyi összpontosított hadsereggel a Rajna jobb partján készen állt, hogy Engen és Stockach felé az osztrákok állását oldalba vegye s az itt levő nagy élelmi raktárakat fenyegeesse.

St. Suzanne Kehl városánál tüntető mozdulatait bevégezvén, a Rajna bal partjára tért vissza s miután itt seregeit Breisachra vezette volna, ismét a jobb partra kelt át és Freiburgnál foglalt állodást.

E módon vitte tehát Moreau első hadműködéseit szerencsésen véghez.

Kráy tábornagy tévedését csak akkor vette észre, mikor már késő volt; de azért Engen és Stockach közt raktárainak védelmére mégis összevonta seregeit s bár erejét a francziáké jóval felülmúlta, az ütközet elfogadására magát mégis eltökélte.

Engen és Blumenberg közt Moreau és Kráy seregei csakugyan több ízben össze is ütköztek, mely alkalmakkal, valamint 6-dikán Möskirchnél az osztrák csapatok mindig hősiesen harczoltak s csakis a francziák túlnyomó ereje volt képes őket hátrálatra bírni. Moreau-

nak sehogy sem sikerült seregeit oly módon öszpontosítania, hogy döntő csatát vívhatott volna; Kráý pedig, miután a Duna bal partjára Sigmaringennél átkelt, itt szerencsésen Kinmayer hadtestével egyesült.

Május 8-dikán azonban az osztrák tábornagy Biberachnál álló élelmi raktárainak megmentése végett a Duna jobb partjára ismét visszatért; de itt St. Cyr és Richpanse francia tábornokok által megtámadtván, véres ütközet után Ulm melletti megerősített állodásába vetődött, hol Sztáray csapataival, melyek Tübingen felé kerültek volt, egyesülve, összes seregeit egybevontas velök ezen állodását húzamosb ideig tartania sikerült.

Moreau francia főparancsnok két ízben kísérlette meg Kráýt az ulmi erős állodásból kieroszakolni, de ez sem először, sem másodszor nem sikerülvén, a Lech folyó felé, az osztrák sereg háta mögé nyomúlt s Ulnál St. Suzanne alatt csak egy csekély figyelő hadtestet hagyott. Kráýt azonban e fogás sem tudta biztos állásából elöcsalni s ő csupán kirohanásokat tett, melyek által St. Suzanne figyelő hadtestét két ízben visszaverte s végre Moreaut is a Lech folyótól visszakerülni s az ulmi erős állodást újlag körülvenni kényszerítette.

Moreau Ulm alatt így négy hétnél tovább vesztegette idejét; de miután a zsarrendszer nem nyújtott módot nagy számú seregének élelemmel továbbra is ellátására, végre az osztrákok állodásának megtámadására határozta el magát.

Ennek folytán június 13-dikán Lecourbe által az osztrákok jobb oldaléka ellen nagyszerű áltámadást vitetett véghez, mintha e módon a Duna jobb partján akarná az ulmi állodást erőszakolni; középhadával pedig Dillingen- és Lauingennél 14-dikén a Duna bal partjára kelt át, míg Grenier ezalatt Günzburgnak indult s a várost el is foglalta. 15-dikén Blindheim falunál Lecourbe is átkelt a Duna bal partjára s most Moreau főselegét összpontosítva, ezen az oldalon készült támadásra.

Kráy tábornagy eleinte kész volt a csatát elfogadni, de midőn látta, hogy a francziák majdnem kétszeres erőben állanak vele szemközt, nem vélte tanácsosnak seregét kockáztatni s még jókor Nördlingen felé kitérvén, Neuburnnál a Duna jobb partjára kelt át s egész az Inn-vonalig húzódott vissza. — Itt azonban az Olaszországban létre jött fegyverszünetről értesülvén, miután ép úgy Kráynak, mint Moreaunak nyugvásra volt szüksége, ők is 6 létre fegyverszünetet kötöttek.

E hadjáratban Kráy tábornagy a francziák túlnyomó ereje ellen hősiesen tartotta magát. Jóllehet ő, Moreau színlett átkelésének Kehlnél engedve, főerejét gyengítette: de hamar átpillantotta a francziák tervét; erejét Engen, Möskirch és Biberach körül még ideje korán vonta össze; elég ügyesen mozgadozott s oly hősies kitartással védte jól választott állodását, hogy egyik csatának sem lehetett rá nézve károsan válságos eredménye. Míg mikor a möskirchi csatánál oly rögtön

fedezte fel a francziák állodásának gyenge oldalait s bal szárnyukat megkerülvén, a krumbachi magaslatokról támadta meg : kevésbe múlt, hogy ellenét vissza nem verte s csak a francziáknak mindig újan és újan érkező hadosztályai, melyek erejüket nagyon is túlnyomóvá tették, csak ezek voltak képesek a győzelmet tőle elvitatni. Látjuk továbbá, hogy a fenn érintett három véres ütközet után széteszlott seregeit szerencsésen egyesítve, az ulmi erős állodást nem csak elfoglalni, de magát abban húzamosb ideig tartani is képes volt s hogy végre minden lényegesebb veszteség nélkül az Inn folyónál újra védelmi állodást foglalt.

Nem így Moreau. Ő azon előnnyel, melyet neki túlnyomó ereje nyújtott, semmiféle nagyobb horderejű eredményt kivívni nem bírt s az egész hadjáratban egyszer sem volt képes összes erejét valamely ponton úgy egybevonni, hogy ellenségére döntőleg hathatott volna. Moreau, mint nagyon is óvakodó hadvezér, sokkal inkább ügyelt saját biztosságára, hogysem vakmerőbb vállalatokba bocsátkozni mert s így hadműködése nagyobb szerű eredményeket szülhetett volna. Végre alvezéreit sem tudta egytetértésbe s így ezek működéseit sem összhangzásba hozni, mely hibát szintén csak az ő gyengeségének rovására írhatjuk.

Az olasz hadjárat.

Míg Kráy altábornagy csekélyebb erővel Németországban oly hősiezen tartotta magát, addig Mélas Olaszországban az ellenfélét jóval meghaladó sereggel sem arathatott sikert.

Massena francia parancsnok 45,000 emberből álló seregét Italiában a következő rendben helyezte el: jobb szárnya Miollis tábornok alatt a Riviera di Levantét szállta meg 5000 emberrel; Soult 15,000-nyi sereggel a középhadat képezte s a Riviera di Ponente egész hosszában, a Bochetta nevű hegységtől a Bormida folyóig terjeszkedett; Suchet szintén 15,000 emberrel a Tanaro folyóig a bal szárnyat képezte, míg Garnier 4000 emberrel a Col di Tendén foglalt állást. A hadsereg fenmaradt része Genua várában hagyatott őrségül.

Mélas osztrák főparancsnok vezérlete alatt Ott tábornok 12,000 emberrel a Riviera di Ponentén s Hohenzollern herczeg 10,000 emberrel Novinál, a hadsereg bal szárnyát képezték. A középhadat Mélas maga vezényelte s ez Aquinál 20,000 emberből állott, míg Elsnitz tábornok 20,000-rel Cevánál, Kussevich pedig Col di Tendénél a jobb szárnyat parancsnokolta. Kaim

tábornok 20,000 emberrel az alpesi szorosokat védte s Wukassovich 10,000-rel Lombardia felé foglalt állodást.

Mélasnak terve abból állt: hogy ő a főerővel Soult és Suchet seregei közé ront, ezeket egyenkint szétvéri, míg ezalatt Ott tábornok Genua várát veszi ostrom alá.

April 6-dikán tehát Ott Genua felé indult, de csakhamar Massena előtt meg kellett fordulnia. Mélas azonban és Elsnitz a középhaddal Savona felé tartván, a Bochettiában Soultot megverték s Savonát elfoglalták; minek következtében Soult a francia jobb szárnyával s középhaddal Genua felé hátrálni kényszerült. Hohenzollern és Ott seregeiket egyesítve, 9-ikén a Bochettiát újra megtámadták s midőn erre Mélas és Elsnitz is Voltri felé nyomultak: Massena több véres csata után 26,000 emberrel Genuába szorult s így az osztrákok most e várat ostrom alá vették.

Az e módon ostromzár alá került francia seregek helyzete a legkedvezőtlenebb volt, mert az angol hajóhad a tenger felől minden közlekedést elzárván, semmi esély a városba — mely pedig már az elzárás kezdetekor is nagy szükségben volt — nem kerülhetett. A lakosság, ép úgy mint a helyőrség, ragadós nyavalyákba esett s így nem csak nyomasztó szükségnek, de a legnagyobb szenvedéseknek és nyomornak is ki volt téve. Massena azonban a vár fentartása körül valóban csodálatra méltó erélylyel járt el, mert nem csak, hogy a védelmi rendszer összes terveit maga készítette

s makacs következetességgel maga is vitte ki : de a mármár csüggedő őrséget s polgárságot is a végső perczig kitartásra s áldozatkészségre buzdította, anynyira, hogy többszöri kirohanások által az osztrákoknak tetemes károkat okozott.

E várnak védelme a hadi történet lapjain egyáltalán egyike a legfényesebb pontoknak s méltó, hogy örök emlékezetben maradjon.

Midőn azonban a város már minden eleségből kifogyott; a 26,000 embernyi őrsegből már csak nyolcz-ezeren voltak képesek fegyvert fogni s a lakosság is már a végső kétségbeesésben volt : akkor Massena helyzetének tarthatlanságáról végre meggyőződván, 4-dikén, *a legdíszesb föltételek alatt*, a várat átadta. Az egész őrség szabadon, fegyveresen, lobogó zászlókkal, az angol hajóhad üdvlövései közt vonúlt ki a várból, mely így annyi véres áldozat után végre az osztrákok kezébe került.

Míg Ott tábornok Genuát ostromzár alatt tartotta s a most említett módon hatalmába kerítette, addig Mélas seregének zömével, Sestri di Ponentétől nyugatnak, Suchet francia tábornok ellen indúlt. Suchet a folyó vonalát vette védelmi támpontúl, melyet a magas partok erőssé, tarthatóvá tettek. Ezenkívül több rendbeli erődítéseket is vitt véghez, különösen Cannes felett egy hídfőt építettett, mely bevehetlen volt s így e vonalat addig sikerült tartania, míg Napoleon a Szt. Bernát

hegyén átkelvén, Lombardia közepeig nyomúlt s Mélast hátrálni, a vár vonalát odahagyni s ő ellene fordulni kényszerítette.

Genua vár hősies védelme Massena részéről, s a védelmi vonal makacs tartása Suchet részéről, a francia fegyvereknek felmérhetlen előnyöket szerzett; mert ez által — s csakis ez által — lehetett az osztrák hadat feltartóztatva s foglalkodtatva, Napoleonnak az Alpokon átkelnie, Milanót elfoglalva, Mélas háta mögött a Po folyamra kerülnie s e nagyszerű hadműködés által az egész hadjáratot eldöntenie.

Lássuk pedig most részletesebben e hadműködést, mely Napoleon legfényesebb hadi tettei közé méltán sorozható; de melyben az osztrákok sem állanak minden fény és dicsőség nélkül.

A francia tartalékhad, melynek vezényletét Napoleon maga vitte, Dijonnál gyűlt össze, hogy így az ellent folytonosan azon álhiedelemben tartsa, mintha nem volna más rendeltetése csak az, hogy a rajnai seregnek, ha ez a liguriai sereg számára Massenához segítséget küldene, támogatásául szolgáljon — nem is lévén különben gondolható, hogy e tartalék egy elszigetelten s önállólag Olaszország ellen működő hadsereget képezzen.

Áprilishóban azonban e tartalékhad megindult s Franciaország nagy részén áthaladván, május első napjaiban az Alpok lábján megérkezett.

Május 13-án Napoleon maga Losanneban e sereg zöme felett szemlét tartott, azután az Alpokon át felső Olaszországba vezette.

E seregzöm 40,000 emberből állott. A nyolcz legválogatottabb zászlóalj Lannes tábornok vezérelte.

Az első csapat május 14-én ment át a havasokon s pedig éjnek idején, holdvilággal, nehogy a nap sugárainak melegétől meglazulni szokott hógörgetegek fejeikre zuhanjanak. Május 15-kén a második csapat s így tovább minden következő napon egy-egy csapat kelt át.

Reggeli 8 órakor rendszeren *tíz órai* folytonos menet után a Bernáthegy csúcsán álló zárdához érkeztek, hol az egész sereget kielégítő s erősítő reggeli várta.

Két órai pihenés után, mely minden egymásután megérkező csapatnak engedtetett, le az aostai völgy felé folytatták útjokat.

E módon az egész sereg négy nap alatt az Alpokon átkelt. Lannes már 18-ikán Chatillonra érkezett, hol egy 4000 emberből álló osztrák figyelő csapatot makacs ellentállás után visszanyomván, 19-ikén az ivreai szoros előtt, Bard nevű erőd alatt állott. Ezen erőd azonban új akadályokat gördített útjába, s mily roppant nehézségekkel küzdött e sereg, abból lehet következtetnünk, hogy ágyúit s az ezekhez tartozó szereket és készleteket szétszedve, részint rövid fagerendákon kellett a magas havon átvonszolnia vagy csúsztatnia, részint

az árkokban s rosz útakon vállon átvinnie. A lovasság lovait mindig gyalog vezette, mely módon nem egy ember és ló zuhant a mélységbe. A lelkesedés azonban, melyet Napoleon seregében ébreszteni tudott, mind ezen akadályokat legyőzte s rajtuk az összes sereg szerencsésen átesett.

Lannes Barde erődöt, mely az említett szoros felett úrkodott s így a seregnek átkelését ott lehetlenné tette, két ízben támadta meg, de siker nélkül, mert a derék örség minden támadást vitézül visszavert s így nem maradt egyéb hátra, mint seregének lovasságát és gyalogságát az Albaredo felé vezető hegyi útakon visszahúznia, az ágyúkat, pedig szalmával körülfont keretek közt a vár alatti úton végig, éjnek idején, tüzérei által a szoroson keresztül vonszoltatnia. Ez ágyúszállításnál a derék tüzérség a várbeliek tüzelése által roppant veszteséget szenvedett s igen nagy veszélyek közt, úgy szólván legyőzhetlen akadályokon tett túl.

Lannes májushó 22-ikén Ivrea városát szintén erős csatázás után bevette s az aostai völgy torkolatát is elfoglalván, itt a többi hadosztályt várta be, melyek Napoleonnal 27-én csakugyan meg is érkeztek.

Míg a sereg zöme Napoleon személyes vezérlete alatt a nagy Bernát hegyén kelt át, addig négy kisebb francia csapat más pontokon hágta át az Alpokat: Chabran tábornok 5000 emberrel a kis Bernát hegyén kelt át s május 18-ikán a Dora Baltea felső völgyében

La Salle helységet elérte; Thurreau tábornok hasonlóan 5000 emberrel a Mont Cénis hegyen át, Suza völgyébe ereszkedett s Turin felé tartott, míg Moncey tábornok Némethonból 15,000 embernyi sereggel a Szt. Gocsárd (Gotthard) hegyen át, Lombardiába szállott.

Így működtek s nyomultak elő az olaszországi síkföld felé a francia tartaléksereg hadoszlopai, hogy Mélas osztrák fővezért bekerítsék, míg Suchet a várvonalat, Massena pedig Genuát hőiesen védve, serege zömét e vidéken feltartóztatták.

Midőn Thurreau francia tábornok a Mont Cenis-en át, Susa völgyébe érkezett, Mélas azon véleményben lévén, hogy Napoleon valószínűleg Turin felől akar Massena segítségére jönni, Elsnitz osztrák tábornokot a várfolyamnál 20,000 emberrel Suchet ellen visszahagyta, Turinnak indult s ott 26-án meg is érkezett; Napoleon pedig, hogy Mélast e hitében méginkább megerősítse, Lannes tábornokot 10,000 emberrel a Chiusella folyó mentében, Turin felé indította, megparancsolván: hogy e folyó vonalán áttörjön s egész Chivassóig nyomuljon, míg ő maga serege zömével egyenesen Novarrának indult, Milanót, Lombardia fővárosát elfoglalandó.

Lannes május 27-ikén a Chiusella folyamot elérte s a mercerascói hidat megtámadta. Hadik azonban, kinek feladata volt az aostai völgy torkolatát védeni, erősen szegült e támadásnak ellene, a francziák a hidat ugyan rohammal bevették, de midőn a 22-ik francia

ezred Mahon ezredes alatt magát a vízbe vetvén, a folyón átgázolt, a Chiusella bal partját a híd felett elfoglalta s a Lannes hadosztály többi ezredei is utánuk nyomultak volna : a Chiusella bal partján gróf Pálffy tábornok az osztrák lovassággal oly hathatós és hősies támadást intézett ellenük, hogy a francia gyalogságon keresztül rontva, azt teljesen megverte, egész a folyóig visszanyomta, sőt egy részét a folyóba szorította.

Pálffy tábornok ez ütközetben hős halállal múlt ki.

A folyónál Lannes francia vezér épen megérkezett új csapatait személyesen vezetvén előre, Hadik tábornokot túlnyomó erővel újra megtámadta s az Orco folyó mentében visszanyomta. Ezután május 28-ikán, Chivasso városát a Po mellett elfoglalta, és, mintha e folyó jobb partjára átkelni és Turin felé tartani volna szándéka, hídverésre készülteket tett.

Napoleon ezalatt Milano felé nyomult s június 1-én e fővárosba minden akadály nélkül bevonult. Innét hadosztályainak parancsot adott, hogy a Po bal partján lefelé vonúljanak s Paviát és Piacenzát foglalják el, mert fő erejét e két város között szándékozott felállítani, mi által a Po és Ticino folyamok urává leendett. Lannes tábornok e parancsra csakugyan rögtön odahagyta Chivassót s Crescentinón és Trenón átmenvén, Paviát bevette, hol nagy mennyiségű élelmi szerezet, ágyúkat és löszereket találván, a Po és Ticino folyókon Belgiojósónál s Garlasco átellenében hidakat veretett.

Murat tábornok Piacenza városát Oreilly osztrák tábornok erős védelmének daczára, június 7-ikén szintén bevette; Duhesme pedig június 8-ikán Cremonát foglalta el s így Napoleon e pontokat birtokába kerítvén, az osztrák fővezér hátrálási vonalát teljesen elzárta.

Vessünk egy pillanatot a térabroszra s látandjuk, hogy az osztrák hadsereg minden oldalról be volt kerítve. Moncey tábornok Svájczból, a Szt. Gocsárd hegyén át, Piemont felső részébe nyomúlt s 15,000 emberrel Vercellinél foglalt állást; Gilly francia tábornok hadosztálya Milano városát tartotta megszállva; Lappoye Paviától lefelé a Ticino folyó vonalát foglalta el; Duhesme tábornok hadosztálya Cremonánál állott, mely seregek közepette Napoleon 30,000 emberből álló fő erejét vonta össze, hogy innét, ha Mélas Chivassónál akarna áttörni, felfelé — ha pedig a Po alsó részén nyomúlna előre, lefelé vezethesse seregét s bárhol elébe állván, őt mindenesetre döntő csata elfogadására kényszeríthesse.

Mélas helyzete e pillanatban valóban súlyos volt, mert Bonaparte terveiről csak későn nyervén tudomást és felvilágosítást, nem tehetett egyebet, mint a csatát csakugyan megkísérelvén, ebben valahogy szerencsés menekülést keresni.

Ő tehát Elsnitz tábornoknak parancsot küldött, hogy a vár folyamvonalának ostromlásával felhagyjon

s Turin felé indulván, vele egyesüljön. Hadik tábornoknak meghagyta, hogy Turinból Alessandria felé nyomúljon, Ott és Gottesheim tábornokoknak pedig, nem különben a Parmai herczegségben álló osztrák csapatoknak megparancsolta, hogy gyorsított menetekben Piacenzát elfoglalni induljanak. Mindez azonban már késő volt : Oreilly tábornokot, mint már említettük, Murat visszaverte; Gottesheim kísérlete : Piacenzát ismét visszafoglalni, szintén nem sikerült, mert ő megveretvén, Bobbio felé hátrált; a Parmáról Fiorenzolán át előre nyomuló osztrák csapatokat a francziák hasonlólag szétverték, míg Ott tábornokot is, ki előre nyomult, Montebello- és Casteggiónál Lannes tábornok (ki ekkor már Belgiojosónál a Po jobb partjára átkelt volt) június 9-ikén hősiesség után véres ütközetben megverte s Alessandria felé nyomta vissza.

Ezen, Piacenza felé tett sikertelen kísérletek és támadások után Mélas valamennyi hadosztályát, mely rendelkezésére állott, a Bormida folyó bal partján Alessandria vára alatt pontosította össze, velök az áttörést megkísérlendő; Coni, Turin, Tortona, Genua, Acqui, Gavi és Alessandria várak őrségeinek pedig szigorúan meghagyta, hogy e várakat bármely körülmények közt hatalmukban tartani törekedjenek.

Mélas ezen intézkedése nagy hiba volt, mert így seregét 25,000 emberrel tette gyengébbé, mely 25,000 emberét ha főseregéhez csatolja, úgy a marengói

ütközetben túlnyomó erővel állott volna Napoleonnal szemben s azon hősies viselet mellett, melyet az osztrák hadsereg itt tanúsított, e nevezetes csatát — mely a francziák részéről már úgyis vesztve volt — kétségkívül megnyerte volna. A sors azonban így határozott s minthogy Mélasnak, miután a csatát megnyerte, nem volt elég tartaléka, mely egész erélylyel a mindenféle hátráló francziákat üzőbe vehette volna : ennél fogva Dessaix tábornok az ütközet végén új, még el nem fáradt csapataival a csatatéren hirtelen megjelenván, az osztrákoktól a már kivívott győzelmet könnyen elragadta.

Junius 10-ikén Murat és Victor francia tábornokok hadosztályai is egészen átkeltek a Po jobb partjára; Napoleon pedig a Stradella előtti sík téren foglalt állást, hogy itt Mélas további mozdulatait bevárhassa.

E sík tér különösen kedvező állást nyújt egy seregnek, hogy az ellenfél áttörését akármerre akadályozhassa; mert a Po itt az Apenninekhez közeledvén, úgy szólva földszorost képez s az ellen seregére az Apenninek, a Po, Ticino és Adda folyók által mintegy háló van szöve.

Midőn Napoleon 30,000 emberből álló fő erejével a Stradella előtti sík tért elfoglalta, ugyanakkor már Cremonát a Po vidék alsó részén, Paviát pedig a felsőn kezében tartotta; Moncey a Ticino felvidékét szállta meg s így Mélas tökéletesen s minden oldalról be volt

kerítve, annyira, hogy még ki sem is törhetett, mert Napoleon rövid idő alatt oly hatalmas erőt vont össze, mely minden kirohanás feltartóztatására elégséges volt.

Napoleon június 11- és 12-dikén hadosztályainak pihenést engedvén, felettük szemlét tartott s a közeledő csatára nem csak szóval lelkesítette őket, de tüzéségét tapintatos intézkedések által a legjobb karba is helyezte, hogy mindenre készen legyen. E napok közt érkezett meg Dessaix francia tábornok is, ki Bonapartéval már Egyiptomban táborozott s egyike volt legkedveltebb barátainak. — Napoleon neki azonnal átadta a parancsnokságot Mounier és Boudet hadosztályai felett.

A francia consul végre látván Mélas mozdulatlanságát s únván már öt Stradellánál bevárni : június 13-dikán ezen állást odahagyta, Tortona felé nyomúlt, még ugyanaz napon a Scrivia folyón seregével átkelt s a marengói sikot lepte el, mely a Scrivia és Bormida folyók közt fekszik s egyike azon, Olaszországban ritka síkságoknak, hol nagyobb ütközetet lehet víni. A Po vize itt már az Apenninektől eltávozván, szélesebb tért enged s Alessandriából, hol Mélas serege volt összpontosítva, a Bormida folyón át a marengói síkra St. Giuliano helységen keresztül a fő országút vezet.

Napoleon a Bormida folyóval szemben ütötte fel táborát; St. Giuliano és Marengo helységeket pedig szintén megszállva tartotta; minthogy azonban az osztrák seregnek itt sem akadt semmi jelenségére, mely

sereg, fedve az alessandriai vár magaslatai által, a Bormida folyó bal partján állott : ennél fogva a francia fővezér már azt vélvén, hogy Mélas talán Novi felé visszafordúlva, a Po alsó vidékén akar átkelni: Dessaix tábornokot 6000 emberrel, azaz Boudet hadosztályával Novi felé Rivoltára küldte s így ő maga csak 24,000 embernyi sereggel maradt a marengói síkon.

Mélas azonban hős lelke ságallatát követvén, eltökélte magát, hogy ép a marengói síkon fog keresztül törni s fel fogja itt használni azon előnyöket, melyeket neki számos és jó lovassága s tüzésége nyújt.

Junius 14-dikén hajnalban már megindította seregét s az nap még a Bormida folyón két helyütt átkelt. Jobbra, vagyis az alsó hídon, legelől Oreilly tábornok kelt át s a francia állodás bal szárnyának tartott, mely Victor tábornok alatt a St. Gulianno és Marengo közti tért foglalta el. Ott tábornok a felebb eső másik hídon lépte át a folyamot s a francziák jobb szárnyát, mely Castel Ceriolo mellett Lannes tábornok alatt állt, megkerülni volt feladata.

Hadik és Kaim tábornokok a középhaddal ezeket követték s készek voltak szükség esetén az egyik vagy másik szárnynak segítségére sietni.

Victor francia tábornok Gardanne dandárát Oreilly elé vezette; de ennek számos ágyúí oly heves tüzeléssel fogadták, hogy Gardanne Marengóban seregével a házak mögé menekülni kényszerült. Oreilly gyengének

érezvén magát, Gardannet nem üldözte s Hadik és Kaim tábornokok segítségére várt.

Az osztrák sereg nagy számú tüzérségével csak lassan kelhetett át a hídon, annyira, hogy két, sőt három óra múlt, mire a Bormida jobb partján egészen kifejtekezhetett. Reggeli 7 óra volt, midőn Oreilly Hadik segítségével Marengót megtámadta; e helység előtt azonban ép az osztrákok támadó vonalával szemközt a mély és mocsáros Fontanone patak folyik, mely a francziáknak igen kedvező védet nyújtott. E patak elfoglalása heves és véres csatát idézett elő: Hadik személyesen vezette a rohamra Bellegarde tábornok hadosztályát s két ízben ment át a Fontanonén; de Gardanne és Rivaud francia tábornokok mind a két ízben visszaverték, míg végre a tábornok halálos sebet kapván, magát a csataterőről elvitetni kényszerült.

Kaim osztrák tábornok hasonlóan siker nélkül kísérlette meg Marengo és Castel Ceriolo közt a Fontanonén átkelést, mert e helyen Lannes egyik hadosztálya Chamberlak tábornok alatt támadását visszaverte.

Ezalatt azonban Ott tábornok a francziák jobb szárnyát megkerülte; Castel Ceriolót megtámadván, rohammal bevette s így Lannes tábornokot kényszerítette, hogy egész erejével ellene forduljon. Mélas lovaságával Victor tábornok állodását bal oldalt, Lattermann gránátosokkal pedig arczagban támadta meg s e derék csapatoknak nem csak Marengo előtt a Fontano-

nén átkelniök, de magába a helységbe betolúlniok is sikerült.

Délelőtti tíz órakor a francziák Marengóból már ki voltak verve s csupán Lannes tartotta még Castel Ceriolo szélső kerítéseit kétségbeesett elszántsággal.

Napoleon, a ki eddig consuli testőr csapataival s Monnier hadosztályával három órányira Marengo mögött Torre di Garofolon állott, e perczen érkezett a csatatérre s látván, hogy Victor tábornok tökéletesen meg van verve, Lannes pedig már csak végső erőfeszítéssel védi magát: az előbbi rögtön visszaparancsolta, az utóbbinak pedig újon jött tartalékával támogatására sietett, el levén készülve, hogy azon esetre, ha az ütközetet megfordítania nem sikerülne, rögtön az egész sereggel Pavia felé hátrál.

A consuli testőrséget Napoleon személyesen vezette a tűzbe, melynek egyelőre csakugyan sikerült is Castel Ceriolót újra bevennie; Monnier hadosztálya Marengo és Castel Ceriolo közt hasonlóan győztesen nyomult előre s első hősies támadásával az osztrák csapatokat nem csak megállította, de Marengóra vissza is vetette. E rövid diadal azonban mit sem használt, mert Mélas, ki már ura volt a Marengótól balra eső síknak, lovasságával és nagy számú tüzérségével újra meg újra támadtatta meg a francia csapatokat: Monnier hátrálni kényszerült s csak Lannes és a consuli testőrség tartották még kis ideig Ceriolót, de 1 óra

tájban Kaim és Oreilly összevont ereje ezeket is kiszorította onnét, mire a helység szőlőjébe szorítva, magukat itt védték.

Délután 2 órakor Napoleon a csatát elvesztette, minden ponton hátrálást parancsolt s a piacenzai főútat az osztrák seregek átengedte. A francia sereg a véres és szakadatlan ütközetben kimerülve, átalán s mindenütt hátrált, de lassan, rendben s a csapatok felváltva az üldöző ellenségnek arcot fordítottak. A lovasság Kellermann és Murat vezérlete alatt lépcsőzetes oszlopokban meg-megállt s a hátrálást fedve, csak lépést lépésre engedett.

Az osztrák sereg is végkép ki volt fáradva, de tartaléka sem levén, nem üldözte a vert ellent, hanem csak, megelégedve hogy útat nyithat magának s Piacenza felé menekülhet — lassan követte. Mélas maga is beelégedvén a nap fáradalmaival, a sereg vezérletét s az ellen üldözését Zach tábornok- és tábornokari főnöknek adta át s Alessandriára tért vissza, honnét a győzelem örömhírével Bécsbe azonnal futárokat küldött.

Mélas egész győzelme azonban csak perczyi volt, mert Zach tábornoknak tartalékja — melylyel az ellent erélyesen üldözte, megsemmisítette s így a győzelmet teljessé tette volna — nem levén, nem csatavonalban, hanem csak közönséges menetrendben követhette a francziákat az országúton.

Délután 3 óra volt, midőn Napoleon Dessaix tá-

bornoknak Novira küldött hadosztályát a csatatér felé közeledni látta. — Dessaix az ágyúzást még reggel meghallván, rögtön eltalálta, hogy Marengónál csatáznak, megfordult s Noviról és Rivoltáról az ágyúszót követve, az ütközetben részt venni sietett. És ép szerencsés órában érkezett meg, hogy a már elvesztett győzelmet visszaküzdje.

A mint Napoleon Dessaix-t meglátta, eléje lovgolván, így fogadta őt : „*Késő, barátom! a csata már el van veszve.*“ Dessaix azonban óráját elővonva így felelt : „*Igaz, hogy a csata el van veszve, de még csak három az óra s így elég időnk marad egy másikat nyerni*“, s erre közeledő hadosztályához vissza sietett, 12 ágyút kartács-lőtávra előre parancsolt s az ellen hosszú vonalát rézsút véve, erős tüzelést kezdett. Hadosztályának egyik ezredét arcvonalban tüzelésre parancsolta, a többi kettőt fél távra zárkozott csapatokban személyesen rohamra vezette.

Az osztrák csapatok, melyek úgyis már végkép ki voltak fáradva s még ehez hosszú sorrendben állottak, a nem várt támadás által meglepve, megrémültek, az új rohamot meg nem állták s az első csapatok a hátúlsókra vetvén magukat, a legnagyobb zavarban hátat fordítottak. Napoleon pedig egyik hadosztálytól a másikhoz repülve, buzdította, lelkesítette katonáit s Dessaix segítségével nekik új győzelmet ígért.

Lannes rögtön csatarendbe állította hadtestét s

Castel Ceriolo felé nyomúlt előre; Victor tábornok is rendbe szedte megzavart, megingatott seregét s csakugyan sikerült is neki azt mégegyszer az ellenre vezetni. Döntő eredményt azonban Kellermann francia lovassági tábornok aratott, ki két nehéz lovas ezreddel oly szerencsésen s oly sikerrel rohant az osztrák lovasságra, hogy az elrémülten, rendetlen futásnak eredt s az egész gyalogságot és tüizerséget magával ragadta. Hiában álltak Lattermann hős gránátosai sok ideig ellent; hiában törekedtek Kaim és Ott tábornokok hadosztályaikkal a sereget Marengónál fentartani; Lannes Marengót bevette s az osztrákokat a Fontanone patakon és a Bormida folyón ismét visszanyomta. A nyert csata minden ponton megint elveszett, Zach tábornoki főnök s az osztrák gyalogság nagy része fogságba esett; 50 ágyú a Bormidán átkelés alkalmával fennakadva, a csatatéren maradt s csak a késő éj vetett véget az üldözésnek.

Mélas fővezér, kinek e napon két lovát lötték el alóla s ki oly hősieesen vezérelte és nyerte meg e csatát: az események hallatára kétségbeesetten sietett serege elé, hogy azt fentartsa s megfordítsa; miazonban sehogy sem sikerült s így a sorsnak engedni kényszerülvén, Alessandria alá vonta vissza hadát. Az osztrák részen Hadik tábornok elesett, Vogelsang, Lattermann, Bellegarde, Gottesheim tábornokok megsebesültek; közel 10,000 ember részint holtan, részint sebesülten maradt

a csatatéren, 4000 pedig mint fogoly a francziák kezébe jutott.

De a francziák vesztesége sem volt jelentéktelen, mert Dessaix tábornok az első rohamban mellbe lövetvén, elesett; Champeaux, Mainone, Rivaud, Mulher tábornokok nehéz sebeket kaptak; 6000 ember holtan és sebesülten a csatatéren maradt s Victor hadosztályából 1000 ember fogságba jutott.

Junius 14-ikén Suchet francia tábornok 20,000 emberrel — vagyis azon sereggel, mely eddig a Rivierát védte s mely Genua átadása által az övével egyesült — előre nyomulván, már Aqui városánál állott s így Mélas megzilált seregével elől és hátul tökéletesen belevén kerítve, hadi tanácsot tartott s miután mindent elkövetett mit az ő s katonáinak becsülete megkívánt, megadásra szánta el magát. Ennek folytán jun. 15-ikén Lichtenstein herceget a feltételek megszabása végett a francia főhadiszállásra küldte, hol a feltételeket a francziák részéről Berthier, az osztrákokéról Zach és Lichtenstein rövid alkudozások után megállapították s még ugyanaz nap Mélas és Napoleon „Alessandriai Conventio“ név alatt alá is írták.

E conventio folytán az osztrák sereg szabadon és teljes fegyverzettel egész Olaszországból a Mincio vonalig kivonult s csak Mantua és Peschiera várakat tartotta meg. A többi várak és erődök a francziák kezére jutottak.

A francia sereg a Chiesa folyót, mint elkülönítő vonalat (Demarcations-Linie) szállotta meg.

Így végezte be Napoleon e hadjáratot, mely minden hadjárata közt egyike volt a legszebbeknek.

E hadjárat eléggé mutatja, hogy kivihető s ropant eredményekre vezethet bármily merész vállalat is, ha minden ügyesen van rendezve s a terv erélylyel és gyorsan vitetik véghez; ha a sereget lángész vezérli s az ügyhez ragaszkodás és lelkesültség hatja át; mutatja ellenben azt is, mily káros dolog a hadviselésben valamely megrögzött eszméhez vagy szándokhoz makacsul ragaszkodni, mint azt az osztrák haditanács tette, midőn Genua várát s a vár folyamvonalának elfoglalása által az egész Rivierát minden áron bevenni parancsolta, a nélkül, hogy a sereg hátmöge és oldaléka földve lett volna; mily káros továbbá, mikor oly befolyás, mint a bécsi haditanácsé, 100 mértföldnél nagyobb távolból rendelkezik egy harczoló sereg felett, kivált az akkori időkben, mikor még se vasútak, se távírdák nem voltak; minő káros végre a fővezérnek, tervei elkészítésében és kivitelében teljhatalmat nem adni, hanem mindent egy távollevő haditanácsra bízni, mely sem a helybeli viszonyokat, sem a tért, sem a többi körülményeket nem ismeri. De tanúsítja e hadjárat azt is, mily gyakran szükséges kisebb előnyöket feláldoznunk, hogy nagyobbakat érjünk el; mert Mélas, ha a számos várát odahagyva, azok őrségeit egyesíti s magához

csatolja : Marengónál 25,000 emberrel többet számol, a megnyert csatát aligha kényszerül ismét elveszteni s lettek volna pihent dandárjai, melyekkel a megszasztott ellent üldözőbe vegye.

A győzelmet, mint már előbb említők, minden erővel s minden telhető módon ki kell zsákmányolni, a megfutamodott ellent halálíg kell üldözni s addig nem szabad nyugodni, míg tökéletesen szétverve nincsen. Mélas azonban ezt nem tette, mert ő megelégedve a győzelemmel, odahagyta seregét s az üldözést Zach tábornokra bízta, ki pedig ezt sem elég erélylyel, sem minden erejének érvényesítésével nem tette, hanem csak lassan és közönséges menetrendben követte az ellent, a helyett hogy számos lovasságával s még számosabb tüzérségével gyorsan utána eredvén, tökéletesen tönkre tette volna.

Sem a Kráy és Moreau közt Némethonban kötött fegyverszünet, sem az alessandriai conventio békére nem vezetett. A St. Julien osztrák tábornok s Talleyrand francia minister közt folyt alkudozások s a béke megállapítására feltett előleges pontok sem Bécsben, sem Londonban helybenhagyást nem találtak s így a háború újra kitört.

A császár Némethonban álló seregét annyira szaporította, hogy a Bajor herczeg és Klenau tábornok vezérlete alatt a Duna bal partján Nürnberg és Bamberg között 30,000 embert; János főherczeg főparancs-

noksága alatt az Inn folyó mellett, mint fősereget, 80,000 embert s Tyrolban 20,000 embert állíthatott fel.

Moreau seregei Helfendorf, Ebersberg és Hohenlinden körül álltak.

Miután Moreau a fegyverszünetet november 13-án felmondotta, János főherczeg azonnal támadásra készült. Az eredeti terv szerint 20,000 embernek az Inn folyam környékén, mint figyelő hadtestnek, vissza kellett volna maradnia, míg a 60,000 embernyi fő erő Landshutra volt menendő, hogy itt 29-ikén az Izar folyón átkelvén, Dachaura nyomúljon s Moreaut hátban támadja. A Bajor herczegnek s Klenaunak pedig meg volt hagyva, hogy a Lech felvidékére vezessék hadtestüket.

A helyett azonban, hogy a 60,000 ember 29-én Landshutnál állott volna, a rossz utak miatt e napon csak Neumarktig érhetett s minthogy így az osztrákok elkéstek, tervök, még mielőtt kivihették volna, a francziák tudomására jutott. Ennek folytán a főherczeg elhatározta, hogy Moreaut egyenesen arczagban támadandja meg, s e célból november 30-ikán 45,000 emberből álló középhadával Ampfingra nyomúlt, míg Kienmayer a jobb szárnynyal Vilsbiburgnál állt s csak Mecséry kelt át néhány ezer emberrel Moosburgnál az Izar folyón, hogy Klenauval összeköttetést eszközölj.

Moreau hadosztályainak gyűlpontúl Hohenlinden

várost tüzte ki s november 29-ikén Ampfing felé kém-szemlét tétetett, hol csatározásra is került a dolog.

A főherczeg Kienmayernek parancsot adott volt, hogy Vilsbiburgról Hohenlindenre nyomúljon s így a főszeregnek is, ha Kienmayerrel az összeköttetést meg nem akarta szakasztani, Velden felé kellett volna tartania; de ez elég hibásan egyenesen a fő országúton Haagnak Hohenlinden felé vette útját.

Deczember 1-jén az osztrák főszereg Haun- és Ampfingnál a francia Ney- és Legrandféle hadosztályokkal összecsapott s azokat erősen visszanyomta.

Moreau ezalatt eleve elkészített terve szerint Hohenlindenre hátrált s ezen helység előtt négy hadosztályát a következő rendben állította fel : Grouchy tábornok Hohenlinden közelében a jobb szárnyat képezte; Ney és Bastoul hadosztályai a középben, Legrand hadosztálya pedig a bal szárnyon foglalt állást; míg a lovasság Hautpoul alatt összpontosítva, Grouchy mögött állott. Richepanse és Decaen két hadosztálya Ebersbergnél még hátra maradt s ezeknek 3-ikán kellett volna Hohenlindenre érkeznök. — Lecourbe Helfendorfnál foglalt állodást.

A főherczeg azon hiszembem, hogy Moreau az ampfingi csata után az Izar folyón átkelt, deczember 2-ikán előcsapatait az erdön keresztül, Hohenlindennel szemközt, Birkachig előre tolt. — 3-ikán nem adott ki előleges rendelkezést az ellenséggel lehető összeüt-

közést illetőleg; hanem csak egyszerű menetrendet, mely szerint a jobb szárny Kienmayer alatt Anzingen át Harthofenre, a középhadnak egyik hadoszlopa Baillet tábornok alatt Weicheren és Mittbachon át Hohenlindenre, a másik, melylyel az összes tüzérség és hadi podgyász indúlt, Kolowrath alatt az erdön keresztül a fő országúton Mattenbettnek Birkachra, a bal szárny hadoszlopa pedig Riesch tábornok alatt Albachingen és St. Kristofon keresztül szintén Hohenlindenre volt utasítva.

Csak a közép hadoszlopnak, melynél a főherczeg tartózkodott, csak ennek volt csinált, kemény útja; a többiek mind erdei mellékúton mentek s annál nehezebben s lassabban haladhattak előre, mert a föld nem levén megfagyva, mély sárban kellett gázolniok.

Reggeli 8 órakor Kolowrath előcsapatai Birkach faluhoz értek, hol az erdő nyílásával szemben, a hohelindeneni szabad téren Moreau előttök állt.

A főherczegnek választása nem volt: mögötte az egyetlen szük úton, az erdő között, tulajdon serege hadoszlopainak hosszú vonala, e mögött pedig az egész tüzérség és hadi podgyász haladott; minek folytán vissza nem fordúlhatván, kényszerülve bár, de bátran támadásra adott parancsot. Legelőbb is nyolcz osztrák gránátos zászlóaljjal, a mint ezek egyenkint az erdőből előjöve, kifejtekeztek, a vele ép szemközt álló Ney hadosztályát támadta meg s vissza is nyomta, de Grouchy Neynek

segítségére sietvén, e ketten egyesülve, az első támadást visszaverték s az osztrákokat ismét az erdő széleig hátrálni kényszerítették. A főherczeg erre új támadást parancsolt, a mint csak egyszerre hátúlról látja magát megtámadva.

E háttámadást Richepanse francia tábornok intézte, ki hadosztályával Ebersbergből korán reggel megindulva, szintén 8 órakor érte el St. Kristóf falut s itt balra fegyverzajt hallván, sejtette, hogy a harcz Hohenlindennél már foly. Erre egyenesen az erdőn keresztül, favágásokon a nagy országútnak tartott, hova kiérve Kolowrath végcsapataira bukkant, ezeket rögtön megtámadta, azután a nehéz hadi podgyászra s az ágyúkra indítván zászlóaljait, oly zavart okozott, mely Kolowrath minden csapatait ellepte. Lichtenstein lovassága kísérletet tett ugyan -- a mennyire a szoros, erdős vidék engedte — az ellenállásra, de mind hasztalan volt, mert Richepanse zászlóaljai egyre-másra az erdőből előbukkanván, az egész osztrák seregben kimondhatlan zavart és rendetlenséget idéztek elő.

A főherczeg új támadása, minthogy az már e zavar közt s Richepanse háttámadásának káros befolyása alatt történt, nem lehetett sikeres. Ney és Grouchy teljes erővel előre nyomulva, Kolowrathot szemben támadták, ki e módon két tűz közé szorúlván, hadosztályai tökéletes felbomlásnak indultak s mindenki a merre

tudott, jobbra balra az erdön keresztülkasúl menekülést kerestt.

Nyolczezer foglyot, ötven ágyút, hetvenöt löszeres szekeret hagytak az osztrákok a francziák kezeiben s a csatát teljesen elvesztették.

Baillet csak 10 órakor érte el Weichen helységét, honnét Mittelbachra menván s itt Kolowrath tökéletes szétveretéséről értesülván, visszafordúlt. A derék Kienmayer azonban jobb oldalt Harthofennél a hohendingeni erdőnyilást elérván, hősiesen támadta meg Legrand hadosztályát s vissza is verte; de magára hagyatva s Hautpoul lovassága és Bastoul egy dandára által — kik Legrand segítségére siettek — túlnyomó erővel átszárnyaltatva, engedni kényszerült, azonban a legnagyobb rendben, lépést lépés után engedett csak s minden veszteség nélkül Längsdorfra húzódott vissza.

Risch osztrák tábornok Haagról a bal oldalon egész St. Kristofig érkezván s itt a Decaenfelé hadosztálylyal, mely Ebersberg felől jött, ő is összeütközván, a középhadnak segítségére nem mehetett, hanem késő estig heves harczba keveredve, végre Albachingnál állandást foglalt. — A főherczeg 4-ikén az Inn folyón átkelve, összes seregét csak ezen vonal mögött szedhette ismét össze. Ezután felhagyván minden újabb támadási tervekkel, melyeket tüzéri szereinek odaveszte és seregének megtizedeltetése (mert a 8000 foglyon

kívül ugyanannyi holt és sebesült maradt a csatatéren) úgyis lehetetlenné tett s egyelőre Salzburgra húzódván, a Salza és Saal vizek közt foglalt állodást. Moreau azonban Lecourbe által, ki Neubeuennél hidat ütvén itt s többi hadosztályaival Wasserburgnál és Mühldorf-nál az Inn folyón átkelt, az osztrák sereget arczagban támadtatta meg, míg ezalatt Decaen hadosztálya Laufen városánál a Salzán kelt át és Salzburg felé nyomulván, az osztrák had hátmögét fenyegette.

Mindezek folytán a főherczeg 14-dikén Salzburgot is odahagyta s folytonos véres csatározások közt Neumark és Vöcklabruck felé vonúlt. 18-ikán Lambach városát a Traun folyamánál elérte, mely folyón azonnal át is kelt.

Itt december 18-dikán a hadsereghez érkezett Károly főherczeg, ki már az előbbi hadjáratokban, Németország csatáerein, ép Moreau ellenében oly szép babérokot aratott s János főherczegtől a főparancsnokságot átvette.

Károly főherczeg a további ellentállás sikertelen voltát átlátván, Moreauval fegyverszünet kötése felett alkudozásokba bocsátkozott, mely Steyer városában december 25-dikén csakugyan alá is íratott.

A francia tábornokok nagyobb része a hadjáratot folytatni kívánta ugyan s Bécs elfoglalását tűzte ki célul, de Moreau, ki a főherczeget oly mélyen tisztelte, örömet hajolt ajánlatára annyival is inkább, mert

tulajdon serege már igen sokat szenvedett s a hadjárat által ki is volt merülve; de leginkább azért, mert az olaszországi seregről semmi hírei nem levén, hadműködési vonalát, mely úgyis már nagyon hosszúra nyúlt, nem akarta támpontjától még tovább terjeszteni s így seregét veszélybe ejteni.

Moreau egyébiránt nem volt azon ember, ki vakmerő vállalatokba bonyolodni szeretett volna s így a fegyverszünet, mint mondtuk, Steyer városában csakhamar meg lőn kötve, melynek következtében nem csak Németországban, de Olaszthonban is az ellenségeskedések megszűntek a trevizói fegyvernyugvás köttetett, míg ezt később a lunevillei béke követte, melynek fő pontjai voltak : *„hogy Németországban a francia hatalom egész a Rajnáig terjed s Olaszországban az Osztrák birodalom s az újonnan létre jött Císalpi köztársaság közt a határt az Adige folyó képezendi.“*

Ezen 1800- s 1801-ben Olaszországban lefolyt hadjáratban nem találunk több különös megjegyzésre méltó eseményeket.

Napoleon távozásakor Massena tábornokot nevezte ki az összes olaszországi sereg főparancsnokává, de ennek zsarolásai s egyéb eféle cselekedetei ellen annyi panasz emelkedett, hogy az első consul a főparancsnokságtól őt megfosztani kénytelen levén, azt Brune tábornokra ruházta.

Az osztrák parancsnok Bellegarde tábornok Poz-

zolo és Valeggiónál a francziák túlnyomó erejének ellent akart ugyan állani, de mégis engedni kénytelen lévén, az Adige és Brenta folyók mögé húzódott vissza s midőn Macdonald és Moncey francia tábornokok ezen állandástól jobbra Tyrolba nyomúltak előre s a Sugana völgyében aláereszkedvén, az osztrákok oldalékát fenyegették : akkor Bellegarde a Piave folyamhoz húzódott, hol, mint már említettük, január 16-dikán Trevisónál fegyverszünet köttetvén a háború véget ért.

Jegyzet.

Mielőtt a nagy hadvezér további hadjárait folytatnók, azon főelvekről kell szólanunk, melyek őt hadműködéseiben s ütközeteiben vezérelték akkor, mikor még csak egyszerű tábornokként szerepelt s számban csekélyebb hadseregek élén állott; mert ezen elvek már ekkor is új irányt adtak a hadviselés egész módjának s ama roppant hadseregek mozdulataiban, ama egyszerű ütközetek menetében, hol később százezerek száltak síkra, úgyszólván szabályúl szolgáltak.

Az új hadtan egész terjedelmét egy eszme tartja össze, mely Napoleon minden harczaiból kiviláglik : t. i. az, hogy *a túlnyomó s döntő erőt mindig a kellő perczben a csata válságos pontjára kell hoznunk*, vagyis más szavakkal, hogy *az erőkkel gazdálkodjunk s szükség esetén azokat összpontosítva használjuk fel*. Stratégiai egybevetések segítségével hadseregünk főerejét a harczszíntér fontosabb pontjaira kell hoznunk, úgy hogy az ellen seregét hadászati alapjától elvágjuk, ezzel minden összeköttetését megszakaszszuk, de a nélkül, hogy tulajdon hadműködési vonalunkat elvesztenők.

Igyekezzünk mindig főerőnket az ellenséges seregnek csak egyes részeivel összeütközésbe hozni s pedig ép úgy stratégiailag, mint taktikailag, azaz: nem csupán a harczszíntéren, de a csatatéren is és úgy mozgadozzunk, hogy taktikai működések által a főerőt s azon fegyvernemeket, melyek ép a harczbani részvétre legcélszerűbbek, gyorsan összponto-

sítva, az ellenség leggyengébb oldalára vessük. Legyen azonban mindig gondunk arra is, hogy összpontosított erőnk határozottan s döntőleg hasson.

A hadműködések szigorúan körülírt tervezete s határozott kivitele mindig előnyöket szül s így a pozitív célt, melyet magunknak kitűztünk, következetesen törekedjünk elérni. Védelmi harcban is csak ideiglenesen maradjunk megerősített állodásunkban; várjunk, ha kell, türelemmel; de mindig figyeljünk s lessük a kedvező alkalmat, mely rögtöni támadásra előbb utóbb akadand.

Ha az ellen felállítási vonala hosszú, akkor támadásunkat a középhadra intézzük s szakítsuk el ezt a szárnyaktól; ha ellenben zárkózott, azon esetben hatá mögét vagy oldalékeit igyekezzünk megtámadni.

Hadműködéseinket csak akkor fektessük két működési vonalra, ha harczerőnk az ellenét jóval meghaladja s hasonló, vagy épen egyenlő harczerő mellett mindig csak egy vonalon működjünk. Ha pedig két vagy több vonalon nyomulnánk előre, akkor a főerőt mindig a középsőn tartjuk, hogy ezzel szükség esetén a jobb vagy bal vonal támogatására siet-hessünk.

Mellék s a hadműködési fő vonaltól távolabb eső vonalakon egyes csapatokat azon esetben kell kiküldeni, ha áltámadás vagy tüntetés által az ellen főerejét valamely ponton vissza akarjuk tartani, míg mi másutt a fő támadást tesszük.

Függetlenül működő kisebb hadrésznek kiküldése csak úgy lehet sikeres, ha az az illető vidék népének rokonszenvét bizalmát bírja.

A csatarendnek hosszú vonalban felállítása, habár c

vonal a rendelkezésünk alatt álló sereg létszámával némleg arányban legyen is, mindig káros : legjobb két vagy három sorban állítani fel a csatarendet s még e mellett mindig a legkitűnőbb zászlóaljából tartalékot kell képeznünk.

A csapatok közt mindig hézagokat kell hagynunk, hogy egyik a másikat kényelmesen felválthassa.

A támadás ép úgy a stratégiai működésekben, mint magában a csatában mindig előnnyel jár; de több előnnyel bír az előbbieken, mert ütközetkor működéseink kisebb térre levén szorítva, a támadó ellent fedett állodásunkból, kivált ha tartalék seregeinkkel váratlanul ellentámadást intézünk, könnyen visszaverhetjük.

A támadó félnek a támadás pontját a csatában is mindig már eleve ki kell számítnia s itt leginkább a tér minőségét s az ellen állását kell tekintetbe vennie. Ha a stratégiai pont nem esik össze a taktikaival, azaz, ha a csatátérnek előnyös pontjai az ellenfél csapatainak felállításával össze nem vágnak : akkor a taktikai ponton kell a támadást intézni, vagyis az ellenfél hiányos állodását legelőbb kizsákmányolva, mint már fentebb említettük, középhadát vagy oldalékát megtámadni.

Rézsút intézett támadások mindig czélszerűek; arczagtámadások azonban, még ha az előrenyomuló szárnyak segítik is, mindig nehezek.

Csupán a csatarendet megállapítani s a támadás alakját helyesen és jól kifejtetni, még nem elég a győzelemre. Az ütközetnek fő taktikája abban áll, hogy a sereg minden részeit összhangzásba s együttes, megfelelő, egybevágó működésbe hozzuk.

Minél egyszerűbb az előleges terv s minél könnyebb

ennek kivétele, vagyis a mozgadozás : annál könnyebben változtathatja majd a hadvezér szükség esetén egyes hadosztályainak eleve meghatározott mozdulatait, mi igen gyakran szükséges, mert a hadvezér a csata folyama alatt nem láthatja át előre a döntő mozzanatokot s ha intézkedéseit a kellő perczben ezekhez alkalmazza, úgy ezen intézkedések kétségkívül sikeresebbek lesznek az előre kidolgozott tervnél.

A ki középhadával és szárnyaival az egész csatavonalon egyszerre támad, az a képzelhető legnagyobb hibát követi el; mert az ellenséges had egyes részeit hevesen megtámadni s ezalatt a többiekkel farkasszemet nézni: egyelőre mindig elég.

A kitűzött tervet, a mennyire csak lehet, rejtve tartani s a kellő perczben kifejtkezve, a válságos pillanatban a legfontosabb pontra gyorsan erős csapatokat vezetni : ez a hadvezér fő-főmestersége.

A mint a tüzelés be van végezve, azon kell lennünk: hogy támadásunk ne csak *anyagi*, de *erkölcsi* is legyen.

A fővezér a csataháló egyes szálait kezéből soha el ne szalaszssa; de azért az alvezéreknek a fő terv kivételében s annak megfelelő működéseikben mindig teljes szabadságot hagyjon.

Ha az anyagi erők czélszerű elrendezése s érvényesítése a győzelmet előkészítette, akkor az egyes hadosztályok megfelelő mozgadozása és sikeres fellépte azt egészen ki is fogja vívni.

Ha valamely lényegesebb pontot vagy megerősített állandást akarnánk elfoglalni, akkor azt előbb heves ágyúzás által kell megrendítenünk s csak ez után szabad megtámadnunk.

Ha az ellen első sorát áttörtük; még mindig fenmarad

a második s a harmadik sor, vagyis a tartalék, melyet le kell győznünk. A legyőzött s megfutamodott első sor többnyire magával ragadja a másodikat is s ekkor már a második nem képes a csatát helyreállítani; ha ez azonban nem történik, ha a második hadsor a sarat megállja : akkor a győzelem könnyen megfordúlhat; a miért is ilyenkor az ágyúütegeket az ellen oldalékára kell irányozni s heves és elszánt lovassági támadások által kell a győző gyalogságot előre-rohanásában támogatni.

Mikor az ellen első sora meg van törve, akkor következik a csata válságos pillanata, mely pillanatban a ki második s harmadik hadsorát a legtöbb hatálylyal tudja tűzbe vezetni, bizonyára az leend a győztes.

A csatarend felállítására a fél-mély alak legcélszerűbb. A mély és zárkozott alak az ágyútűz hatásának nagyon ki van téve. Védelemre a félig zárkozott osztályos hadoszlop (Divisions-Colonne) legjobb, mert úgy a keresztűzet leghatályosban lehet alkalmazni.

A lovasság mindig lépcsőzetes rendben rohanjon : azaz, ha egyszerre több század vagy osztály támadna, a hátsó az elsőt félig átszárnyalja s ne legyen soha zárt alakban, mert különben az első sor, ha visszaveretik, könnyen magával ragadná a másodikat is.

Lovassági oldaltámadások mindig nagy hatással bírnak.

A tüzérség lövéseit ne az ellen ágyúira, hanem inkább és főleg csapataira irányozza. E fegyvernemnek az újabbkori hadviselésben igen fontos szerepe jutott, a miért is ép ezt a kiképezettség legmagasabb fokára emelni fő feladat.

A csatában a válságos pontokra aránylag több üteget kell állítani, hogy ezek ott a főcsapást előkészítsék. A tüzér-

ségnek feladata továbbá a támadó gyalogságot folyvást követni s oldal-állodások által támogatni, mely esetben különösen a lovas tüzérség tehet jó szolgálatot, minthogy sokkal gyorsabban működik.

A könnyű ütegek csatában sokkal czélszerűbbek a nehezeknél, mert mozgékonyabbak s vakmerő vállalatokban egyáltalán amazoknál inkább használhatók. A nehezebb 12 fontos ütegeket főleg az ellen ágyúira intézendő tüzelésnél kell használni.

A mint már többször említettük s eléggé nemis ismételhetjük, minden nyert csata után az ellent halálíg kell üldözni. Ilyenkor, akárhogy legyen is, az üldöző csapatoknak nem szabad elfáradniok s ezért, ha csak lehet, könnyű lovasságból s tüzérségből álló külön tartalékot kell az üldözésre mindig készen tartani, mely a nyert győzelmet egészen kizsákmányolja. — Ily eljárásának köszönhette Napoleon legfényesebb eredményeit.

A gyalogságnál a zászlóalj képezze a mozgadozó *egységet* (Manoeuvrir-Körper). Ha ezen egység nagyobb test, úgy a taktikai mozdulatok kivitele nehezebb s ez nem csak az általán vett egyszerűségnek van kárára, de a beligazgatást is nehezíti.

Ütközetben a felállítás mindig oszlopalak (Colonnenform) legyen, melynek arczagát a körülmények s a términőség szerint nyíltan vagy félig zárkozott alakban felállított egy vagy két század képezze.

Ha több zászlóalj jut egy vonalba s egy irányba egymás mellé, akkor ezek mindig oszlopalakban állíttassanak fel, s félzászlóaljnyi hézaggal egymás közt, így is nyomúljanak előre. Ily alakzatban a csapatok egymástól egészen függet-

lenek, mindegyik rögtön mozoghat önállólag a hova kell s mégis megvan az összeköttetés, mert egy csatarendben s egy vonalon maradnak.

Ha két csatarend (Treffen) áll vagy nyomúl az ütközetben előre, akkor a tüzérség az első csatarend mögött vagy vele egy sorban, a hézagok közt foglaljon helyet, a lovasság pedig a szárnyakon hogy innét az ellenre rögtön oldalrohakat intézhessen.

Ha több hadosztály van összpontosítva, akkor minden hadosztály külön csatarendet képez s egy egész hadosztály mint tartalék a hány zászlóaljából áll, annyi hadoszlopban a többit követi -- a hol t. i. a tér erre alkalmas.

A hol a vezér döntőleg akar hatni, vagyis azon pontokon, hol a csata válsága előre látható: ott mély sorokban kell állania; a hol azonban csak tüntetéseket tenni vagy az ellenséges sereg egy részét fentartani szándéka: ott hosszabb vonalokban fejtekezhetik ki, mert az első esetben érdekében áll, hogy erejét elrejtse, a másodikban pedig, hogy nagyobbak tüntesse elő mint a minő valóban. S míg az utóbbi módon a vezérnek sikerülend ellenét fentartania, ha tovább nemis legalább, míg gyenge voltát kiismeri; addig a mély alakzataból a döntő perczen hamarabb fogja csapatait a válságos pontra vihetni.

Csatározásra szabad téren kár sok embert vesztegetni: az csak addig tartson, míg az egyes csapatok a támadásra ki-szemelt helyeiket elérték.

Minden zászlóaljban egy külön csatárszázadot s külön gránátos vagyis *úttörő* századot kell alakítani.

Ha tömegalakban indulunk, tömegeinket úgy kell alakítanunk, hogy azokból rögtön csatarendet fejthessünk

ki, ép úgy az egész sereggel, mint annak egyes részeivel.

A taktikának fő mestersége : a hadakat a menetrendből könnyen s gyorsan a csatarendbe s ebből a megütközési vagy támadási alakzatba átvezetni.

Minthogy a táborkari osztály a hadvezérhez a legközelebbi s közvetlen viszonyban és vele úgy szólván kapcsolatban áll; minthogy ennek feladata a hadvezér gondolatait s akaratát mintegy testesítve, parancsok és rendeletek által a hadtestekkel s hadosztályokkal közleni; minthogy továbbá a táborkari osztály a hadvezér és serege közt a legfontosabb közbenjáró közeget képezi : ennélfogva helyén lesz itt ennek működési körét s szerepét bővebben körülírnunk.

A táborkari főnöknek tevékeny, pontos, a hadi történelemben és hadtudományban, a tértanban, a harczszíntért ábrázoló térképekben jártas s a fegyvernemek minőségét, hatását, feladatát stb. alaposan ismerő tábornoknak kell lennie.

E táborkari főnök a fővezérrel közvetlen s a legszorosabb viszonyban áll, terveit átveszi, saját nézeteit neki őszintén előadja s a leendő határozatokat vele, ha kell, megvitatván az alatta álló közegek által rendeletekben a sereggel tudatja.

A táborkar teendője a hadviselés minden ágaira kiterjed; minden fegyvernem működési szerepét a táborkar tartja felügyelet alatt s így azt méltán lehet a hadviselő sereg lelkeként tekinteni.

Ezen külön testület teendői közé részletesen a következők sorozhatók :

1. Azon országokról vagy tartományokról, melyek a háború színterét képezendik, a legrészletesebb térrajzokat készíteni, statistikai s népgazdászati adatokat előre összeállítani.

2. A hadjárat megnyitására szükséges anyagokat s eszközöket előkészíteni és összegyűjteni. A rendeleteket s utasításokat, melyek az egyes hadosztályok indulását, rendeltetősök helyén megérkezését, összpontosítását s t. e. illetik, kiadni.

3. A fővezér terveit a hadjárat megnyitására, külön vállalatokra, támadási vagy védelmi mozgásokra, a hadműködések stb. folytatására elkészíteni.

4. A mérnöki- s tüzérkar főnökeivel azon rendszabályokat megállapítani s életbe léptetni, melyek az egyes állodások megerősítésére szükségesek.

5. A sereg élelmezéséről előre gondoskodni s az inténdőségekkel ez iránt értekezni.

6. Az egyes hadosztályok meneteit és mozdulatait elrendelni; az összes működést arányba, összhangba hozni, hogy schol zavar és rendetlenség ne történjék.

7. A hadtestek s hadosztályok parancsnokainak a szükséges utasításokat kiadni, melyek szerint csapataikat az ütközetben felállítsák s vezéreljék.

8. A táborzás helyeit mindenkor előre kitűzni s a táborban a rend fentartását kezelni.

9. Az elő-, hát- és oldalcsapatokat, a kémszemlékre küldendő csapatokat s a távolabbi működésre menendő seregosztályokat kiszemelni, kirendelni s folytonos felügyelet alatt tartani; felettük pontos jegyzékeket vezetni, minden mozdulatukat a hadseregükhöz alkalmazni s őket időnkint felváltani; ha pedig elkülönített voltuk többé szükséges nem volna, a sereghez ismét visszahívni. E módon a táborkarnak az egész hadműködés hálózatát mindig kezei közt kell tartania.

10. A kórhazakat czélszerűen elhelyezni, rakhelyeket s műhelyeket felállítani; pótseregeket a fősereg után küldeni.

11. A tábori kar egyik fő teendője rendezett, biztos és minél kiterjedtebb kémrendszert szervezni, mely által a vezér az ellen minden mozdulatairól még ideje korán tudomást nyerjen, hogy így tulajdon seregének mozdulataira nézve azt tévútra vezethesse s az ellenfél ezeket mindig csak akkor tudja meg, mikor már hasznára nem fordíthatja. Ez egyszersmind legnehezebb feladata a tábori karnak, mely az összes hadműködés eredményére nagy befolyást gyakorol s azért e tekintetben minden eszközt és módot, mely célra vezethet, fel kell használni, de főkép a pénzt soha kímélni nem szabad.

E felsorolt pontok elég világosan mutatják, mily fontos és életbevágó a tábori kar hivatása; a miért is ide csak kiképzett, eszes, ügyes, bátor és minden fegyvernemben jártas tiszteket kell választani, kiknek ismert becsületessége egyszersmind a tervek s egyebek titokban-tartásáról is kezeskedik.

Nézetünk szerint legcélszerűbb volna a táborkart két részre osztani, de mindenesetre egy közös fő alatt : és pedig *beligazgatási* és *hadászati* osztályra, melyek mindegyikének ismét külön osztályfőnöke volna.

A beligazgatási osztály főnöke vezérsegéd lenne, ki a sereg létszámát, élelmezését, egészségi ügyeit, fegyver- és lőszerkészleteit stb. kezelné s minden hiány pótlásáról annak idején gondoskodnék. Ezen osztály venné át s állítaná össze a szakába vágó jelentéseket, hogy azon erőknél, melyekkel a hadvezér folytonosan rendelkezhetik, összes létszámáról s egyáltalán állapotáról mindig azonnal felelhessen.

A hadászati rész az ellenség állásáról híreket gyűjtene, ezeket vizsgálná, felhasználná; a térrajzokat készítené; a hadtesteknek, önálló hadosztályoknak és csapatoknak indulásra,

menetekre, mozdulatokra stb. parancsokat adna, nem különben a csatákra a *dispositiót* állítaná össze.

Ütközetekben ezen osztály tisztjei vinnék a szóbeli vagy rövidebb írásbeli parancsokat az alvezérekhez és csapatparancsnokokhoz; ők utasítanák s vezetnék az egyes hadoszlopokat a csatateren kitzűzött helyeikre s ügyelnének a felállítás czélszerű alakzatára.

A hadtestek és hadosztályok külön szintén ily rendezett táborkarral bírnának, mely ép úgy volna szervezve, mint a fővezér s annak megfelelő testületet képezne; míg minden ily önálló hadtestnek egy-egy táborkari törzstisztje mindig a fővezér körül tartózkodnék.

E tiszt alvezérének mintegy képviselője, követe lenne a fővezér táborában s ismerve saját alvezéréét, annak eljárását, elveit egy részt, a táborkar főnöke által pedig be levén avatva a fontosabb s magasabb viszonyokba más részt: írásbeli vagy szóbeli értesítések által mind az egyik, mind a másik oldalon felvilágosításokat adhatna s gyakran előforduló félreértéseket, tévedéseket elháríthatna. Átalán hadtestének érdekeit képviselni, ép úgy a táborkari főnöknél, mint a sereg fővezérénel, lenne e törzstisztnek egyedüli feladata.

A fővezér így jól rendezett, értelmes és buzgó vezérkartól körülvéve, a hadászat elméletét folytonosan szemben tartva, a hadi történetet tanulmányozva s a körülmények szerint belőle helyzetére következtetést vonva, szilárd akarral s vállalkozó szelemmel mindenesetre sikert aratand.

Az 1805-iki hadjárat.

1801. év február 9-ikén a francia köztársaság és a német császár közt *Lunevilleben* a béke megkötött, melyet 1802. martius 27-ikén Angol- és Franciaország közt az *amiensi* békekötés követvén, Európában a fegyverek egy ideig nyugodtak.

E béke azonban tartós nem lehetett, mert Napoleon hatalmát folytonosan minden irányba kiterjeszteni törekedvén, a többi fejedelmeknek elégedetlenségre s bizalmatlanságra adott okot. 1802-ben Piemontot és Parmát a francia államhoz csatolta s ugyanazon évben éltehosszára consullá választatott. 1804-ben magát császárrá kiáltatta ki s 1805-ben az olasz királyság koronáját is fejére tette.

Ezután Helvetiát s Batavia köztársaságot a francia kormánynak vetette alá, de még ezzel sem elégedvén be, 1803-ban a Német birodalom ős alakját felforgatta s annak a császár közbeszólása nélkül új szervezetet adott.

Idegen kormánynak ily önkényét saját országában a német császár nem tűrhelvén, miután 1804-ben az „*osztrák császár*“ címet felvette volna: 1805. april

11-ikén az angol, orosz, svéd és nápolyi kormányokkal szövetségre lépett, melynek folytán a nevezett országok vele Napoleon ellen hadra keltek.

E szövetségi szerződés szerint 180,000 embernyi, részint oroszokból, részint osztrákokból álló főszereg Németországban, 140,000 ember Olaszországban s egy harmadik sereg 50,000 emberből a két elsőnek összekötésére Tyrolban és Vorarlbergben volt felállítandó.

Ezen 370,000 embernyi főszereghöz oldalt teendő hadműködésekre még egy 40,000 orosz- és svédből álló seregnek a jobb szárnyon északi Németországba; 30,000 angolnak pedig a bal szárnyon Nápolytól kikötve s ezen ország seregeivel egyesülve, a Po felé kellett nyomulnia.

A szövetségesek Poroszországot is felszólították hogy hozzájuk csatlakozzék; de ennek kormánya, mint mindig, saját önző politikáját követve, tétovázott s csak a körülmények szerint ígérkezett a koalícióban résztvenni.

Ha az előszámlált seregek már 1805. év nyarán együtt vannak, akkor mindenesetre siker lett volna várható; de ez nem így volt, mert mikor egy 80,000 embernyi osztrák sereg szeptember 8-ikán az Inn folyón átkelt és Bajorországot, mely Napoleon részére állott, ellepte s így nagyon elhamarkodva az ellenségeskedéseket már megkezdte : akkor az orosz seregek még csak tulajdon határaikon álltak s mire a harcmezőre

érkeztek, addig Napoleon az osztrák sereg egy részét Ulmnál már tökéletesen tönkre tette.

Az osztrák sereg, mint már mondtuk, szeptember 8-ikán Mack tábornok alatt Bajorország határát átlépte s jobb szárnyát az ulmi megerősített állodásnak támasztva, a balt pedig a Bodentóig kiterjesztve, az Iller folyó vonalán megállapodott, itt akarván az orosz sereget bevárni s vele egyesülvén, a hadműködést folytatni.

Napoleon, ki még 1804-ben határozta el, hogy Angliát saját területén támadandja meg, most e célból Boulogne város környékén nagy számú sereget vont össze; de a létre jött coalitio miatt e tervvel felhagyni kényszerült s az osztrák had előre nyomulásáról értesülvén, ugyanazon működést készült Mack ellen megkísérteni, melyet 1800-ban Olaszthonban Mélas ellen követett.

Terve úgy állott, hogy míg egy hadtesttel a Feketeerdő szorosain át, Stuttgart felé az osztrákok ulmi állodására egyenes támadást színel, addig serege zömével Speyeren, Heilbronnon, Hallon, Ellwangenben s Nördlingenen át Németországban egész Donauwörthig lemegy s mielőtt még a orosz segédseregek Mackkal egyesülhetnének, az osztrákok állodását a jobb oldalon gyors menetekben megkerüli s közlekedési hátvonalától elvágva, megtámadja.

Szeptember 25-ikén a francia sereg zöme Murat,

Lannes, Ney, Soult és Davoust tábornokok alatt a Rajnán átkelt, bal szárnya pedig Bernadotte és Marmont alatt — az előbbi Hannoverből, az utóbbi a mainzi megerősített állodásból — előre nyomúlt.

October 5-dikén az összes sereg Heidenheim és Weissenburg közt állott s 7-ikén Murat és Soult már Donauwörthet elfoglalván, Neuburgnál a Duna jobb partjára keltek át s így Mack állodását háttan támadták.

Mack, kit a francia seregnek Augereau tábornok alatt a Feketeerdő és Stuttgart ellen intézett tüntetése azon véleményre hozott, hogy Napoleon öt arczagban akarja megtámadni: megkerültetését nem is gyanította s csak akkor tudta meg, mikor már Donauwörth elfoglalásáról értesült.

Az osztrák fővezér 8-dikán nagy erővel készült Murat és Soult tábornokokat, kik legelsők keltek át a Dunán, megtámadni és szétverni, de megtudván, hogy ugyanaz napon Lannes hadteste is átkelt: Augsburg felé határozta a hátrálást s 8-dikán reggel Auffenberg tábornokot 10,000 emberrel Wertingenre küldötte, hogy az ottani védállásból bal oldalt a főszereg visszavonulását fedje. Még 8-dikán este azonban Soult Auffenberget szétverte, Bernadotte pedig és Marmont 9-ikén Ingolstadtánál a Dunán átkelvén, München felé tartottak s így már Mack Augsburg vidékére többé nem menekülhetett. E hírekre tehát 9-dikén Günzburgnál

akart a Duna bal partjára átkelni, de itt meg Ney hadosztálya vágta el útját, mely ugyanaz napon a günzburgi hídat megszállta.

Most Mack, miután hadi tanácsot tartott volna, Ulmra visszament s onnét Nördlingen felé Csehországba szándékozott kivonúlni. October 11-dikén tehát az Ulmból kivonulásra kiadta a rendelkezést (dispositiót); de Ney Napoleon parancsából azon napon már az ulmi állodást a Duna bal partján s a kivonuló osztrákok előcsapatait is Harslak és Thalvingen helységeknél megtámadta, s így Mack, a helyett hogy a támadók sorain keresztül tört volna, seregeinek ismét visszavonulásra adott parancsot s Ulmban akart maradni, mely szándékának azonban tábornokai mindannyian ellene szegültek s őt Nördlingen felé keresztül törni kényszerítették.

Ezalatt Napoleon Memmingennél Soult hadtestét az Iller folyón küldte át, hogy Macknak Tyrol felé is elvágja útját s így őt tökéletesen bekerítse.

Mack october 13-dikán Wernek tábornokot 20,000 emberrel Heidenheimre indította, ki, miután keresztül vergődnie sikerült volna, Herbrechtingent este el is érte; Riesch tábornok pedig szintén 20,000 emberrel Elchingen felé nyomult s ott 13-án hasonlóan este megérkezvén, az éjre tábort ütött.

Marmont hadteste ugyanaz napon Schwarzenbergnek 18,000 emberből álló seregét az Iller jobb partján

megtámadta, míg Ney és utána Lannes Rieschnek a bal parton elvonuló seregét támadták meg Elchingennél és Langenaunál, mire Riesch tüzértelepeit elvesztve, Ulmra visszavonúlni kényszerült.

15-ikén Ney és Lannes egyesülten a Mihály-hegyen álló elővárdát a bal parton rohammal bevették; Marmont pedig ezalatt a jobb parton a hídfőt foglalta el, mire Mack így minden oldalon be levén kerítve, 30,000 emberrel magát megadta s egész serege hadfogságba esett.

Ferdinand főherczeg magát két huszár ezreddel Ney csapatain keresztül vágta s Meccséry tábornokkal Nürnberget szerencsésen elérte; Wernek azonban, ki, mint már említettük eleinte az ellen elől megmenekült, most azon szerencsétlen gondolatra jött, hogy 15-ikén megfordulván, a francia sereget majd hátban támadja, minek folytán 16-dikán Nerenstettre érkezett, hol azonban Mack megadását hírül véve, ismét Nördlingennek akart visszavonúlni, de 17-dikén a francziák összes lovassága Murat alatt öt utolérte s Trachtelfingennél hadtestének zömével megadásra és fegyverletételre kényszerítette.

Jellacic tábornok, ki Tyrol felé volt felállítva, midőn meghallotta; hogy Memmingent Soult elfoglalta, az osztrák seregnek egy csekély részével az Iller bal partján Wangen felé Tyrolba menekült.

E módon Napoleon már a hadjárat első napjaiban,

a nélkül hogy nagyobb ütközetet vívott volna, oly roppant eredményeket ért, melyek seregét erkölcsileg mondhatlanul emelték. Az orosz sereg, mely Kutuzow alatt csak october 22-dikén érkezett az Inn folyamhoz, bár Kienmayer hadosztálya vele Ingolstadtnál csatla-kozott, mégis sokkal gyengébb volt, semhogy ellen-állhatott volna s az osztrák birodalom belsejébe kény-szerült vonúlni, hol az osztrák tartalék haddal s Bux-höwden orosz tábornok seregével gyarapodott.

Napoleonnak miután a dolgok így állottak, az ulmi capitulatio után könnyű volt egész Bécsig előre nyomúlnia.

Az 1800-ban lefolyt hadjáratnak, mint már e feje-zet elején is említettük, igen sok hasonlatossága volt az ulmi hadjáratral s csak azon különbség van köztük, hogy ott Mélas hősiezen s rögtön csatára ment, míg itt Mack tétovázva, minden nap más rendelkezéseket tett s így időt és erőt vesztve, seregével együtt megbukott.

Napoleon Ney hadtestét, mely legtöbbet szenvedett, Ulmnál hagyta s e tábornoknak megparancsolván, hogy Augereaunak Basel felől jövő hadtestét bevárva, azzal együtt Tyrolon át az Olaszthonban működő Massenának segítségére menjen : a többi hadtesttel ú. m. Bernadotte, Davoust, Murat, Marmont, Soult és Lannes-al Kutuzow és Merveldt ellen — ki utóbbi az osztrák sereget vezérelte — folytatta működését.

October 25-dikén Napoleon főhadiszállása Mün-

chenben volt; a szövetségesek pedig 26-dikán odahagyván az Inn vonalt, a Duna jobb partján Lambach felé húzódtak.

A francziák 28. s 29-ikén az Inn folyón átkeltek s 30-ikán Murat, a ki mindig az előcsapatokat vezette, az osztrákok utócsapatait Riednél, úgyszintén 31-ikén Lambach városánál megtámadta.

November 3-dikán Kutuzow Strengbergnél az Enns folyón, Merveldt pedig Steyernél állott. Davoust, Marmont és Bernadotte a francia sereg jobb szárnyával Hallt; Soult a középhaddal Welst; Murat és Lannes pedig a bal szárnynyal Ebersberget érték el. November 4-ikén a francia jobb szárny Speiernél az Enns folyó vonalát hevesen megtámadta és Merveldtet Maria Zellre hátrálni s így összeköttetését Kutuzowval feladni kényszerítette.

Később a francziák bal szárnya Lannes és Murat alatt Amstettnél szintén összeütközésbe jött Kutuzowval, ki Mauternre húzódván, a Duna bal partjára észrevétlenül átkelt s Bécsset födetlenül hagyta.

Napoleon, Kutuzow átkeltéről nem értesülvén, egyelőre azon véleményben volt, hogy az a Trasen folyó előnyös vonalát Bécs védelmére tartani fogja. Ennek folytán tehát főerejét a nagy országúton St. Pöltenre vont a össze, Davoustot pedig Gammingra és Lilienfeldre küldte, hogy a traseni állodást balról megkerülje. Itt Davoust megtudván, hogy Merveldt az Erlaf vizénél

áll, ő, ki Napoleonnak legvállalkozóbb alvezére volt, az osztrák sereget rögtön megtámadta, Annabergre s innét Maria Zellre nyomta, sőt még itt sem állván meg, Bruckig üldözte s csaknem teljesen szétverte.

A Trasen melletti csata e szerint, minthogy Kutuzow Mauternnél a Dunán átkelt, nem létesülhetett s most Napoleon attól tartván, hogy az orosz tábornok a Duna bal partján Bécsset hamarabb eléri, rögtön parancsot küldött Murathoz, hogy a Bécs és Florisdorf közti hidat gyorsan foglalja el. Murat azonban ezt már megtette volt, mert Auersperg herceg, a ki kevés erővel Bécsset tartotta, részint a fővárost nem akarván ostromnak kitenni, részint a fegyverszünetről folyt alkudozások által, melyeket a császár megkezdett, ténvéra vezetett, a fővárost Muratnak s Lannesnak november 13-ikán átadta, a midőn Murat azonnal az említett hidat is megszállotta.

Lannes és Murat hadtestei Florisdorfnál a Duna bal partjára átkeltek, minek folytán Kutuzow e folyamvonalát elhagyván, Olmütz felé vette útját, hol Lichtenstein herceggel s Kolowrath osztrák tábornokkal csatlakozott.

Napoleon, miután seregeivel a Dunán átkelt volna, Murat, Lannes és Soult hadtesteivel Brünn előtt foglalt állást s ezeket a környéken egyelőre beszállásolta. Marmont tábornokot Leobenre küldte Károly főherceg elé, ki Olaszországból Bécsnek nyomult;

Davoust tábornokot Bécsnél hagyta, hogy Magyarország felé ügyeljen; míg Bernadotte hadtestét nem messze Brünntől, Iглаunál állította fel Ferdinand főherczeg ellen, ki Csehország felől közeledett.

Ezen elhelyezés után nyugalmat engedett seregeinek, melyek a folytonos hadakozásban már egészen ki voltak merülve.

Mielőtt a Napoleon és Kutuzow közti hadjáratot folytatnók s a híres austerlitzi ütközetet leírnók: rövid vázlatát kell adnunk azon hadműködéseknek, melyeket a háború megindúlta óta az illetők Olaszthonban véghez vittek.

Az olaszországi hadjáratra az ulmi esemény nagy befolyást gyakorolt.

Massena a francia fővezér Olaszthonban szeptember végén a Chiesa folyónál állott; serege 45,000 embert számolt s hat gyalog s egy lovas hadosztályt képezett.

Az osztrák seregeket Károly főherczeg vezérlette s ezek létszáma az erődök őrségeivel s a Dél-Tyrolban felállított csapatokkal együtt 80,000 főre rúgott, melyből azonban a főherczegnek a harcmezőn csak 50,000 ember állott rendelkezésére.

A németországi sereg hadműködéseinek eredményére a főherczegnek szintén figyelnie kellett, mert ha ott siker netán ne mutatkoznék, úgy a visszavonulás útja Friaul felé könnyen veszélyezve volna, a miért is

egyelőre beváró szerepet vállalván, a rendelkezésére levő sereggel caldierói erős állását tartotta.

Massenának Napoleontól szintén parancsa volt, hogy egyelőre csak a Chiesa vonalát tartsa meg s várja be, míg St. Cyr Olaszországból jöven, vele majd csatlakozik, mert ekkor a nápolyi királylyal kötött frígy után St. Cyr 25,000 embernyi serege ott szükségtelemmé levén, a Pó folyón már fölfelé húzódott.

Massena azonban meghallván, hogy Napoleon Ulm felé nyomul : az Adige bal partjára átmenni készült. October 18-kán seregének egy részével a veronai hidat elfoglalta s Verona alatt Becca Civittánál Verdier tábornok egy hadosztályával az Adigén csakugyan át is kelt, minthogy azonban Veronetta erődöt rögtön kezébe nem keríthette, serege zömét a folyó jobb partján kellett hagynia.

October 28-ikán érkezett Massenához a futár, ki Mack fegyverletételének hírért hozta, mire Massena 29-dikén a támadó működések folytatására parancsot adott. Károly főherczeg az ulmi eseményekről már october 25-dikén értesült, de ő visszavonulása előtt, hogy hátrálata kevesbé legyen gátolva, a francziákon még győzelmet akarván nyerni, caldierói állásában várta be Massena támadását.

Massena october 29-dikén Serras, Duhesme és Gardanne hadosztályaival Bussolengónál az Adigén minden ellentállás nélkül átkelvén, Veronetta erődöt

északról bekerítette; mire az osztrák őrség, minthogy Verdier már 18-ikán szintén átkelt volt, Veronettát odahagyva, főseregéhez húzódott. Most Massena a többi hadosztályt is átvezetvén, Vicenzára, innét pedig a caldierói állás felé nyomúlt.

A főherczeg Massena támadását a következőleg rendezett állodásban fogadta : Simbschen tábornok a jobb szárnyon 12,000 emberrel a colognolai magaslatokat foglalta el; 20,000 embernyi főerő a középen jobbról s balról a főutat tartotta, míg Reusz herczeg a bal oldalon Chiavico del Christónál foglalt állást, bal szárnyát az Adige folyóra támasztva. — Ezenkívül egy csekély hadosztály Rosenberg alatt a szélső jobb szárnyon a lessinai hegyekbe volt kiküldve.

Massena Vago helységnél 30,000 embert vont össze, de onnét Serras hadosztályát Rosenberg ellen küldte, Verdier hadosztályát pedig Persaccora utasította, hogy ott a folyón átkelvén, a főherczeg szélső bal szárnyát támadja meg s midőn majd e bal szárnynak segítséget küldvén, a középhad erőt veszten, akkor volt szándéka Massenának Vagóról a colognolai magaslatot és Caldierót megtámadni.

Verdier Persaccónál a folyón át nem kelhetvén, még leebb egész Zevióig ment s így, minthogy Massena csatavonala egy mértföldnél tovább húzódott, állodásában nagy hézagok maradtak. E tábornok támadása sem sikerült, minek folytán Massena Duhesme

hadosztályát a középhadból segítségére küldeni kényszerült, s így a francziák középhada, mikorra a főherczeg támadásra készült, erőben már sokat veszített volt; az osztrák összes erő rohamának ellen nem állhatott; Veronára visszahúzódni kényszerült, jobb szárnya pedig az Adige folyó jobb partjára átkelt.

A főherczeg így Massenát visszavervén, november 1-jén hátrálását a Brenta folyóra nyugodtan megkezdte; a francziáknak minden utótámadását, nevezetesen Vicenzánál és a Tagliamentón visszautasította s magát állandóan tartva, a prewaldi állodást elérte.

Massena a főherczeget csupán az Isonzo folyóig követte s ott megállapodott.

Károly főherczeg sem sietett Bécsnek, hogy ott Kutuzow és Kolowrath seregeinek segítséget nyújtson, hanem a Tyrolból jövő János főherczeggel egyesülve, Marburg környékén seregeit beszállásolta.

Az austerlitzi ütközet.

A szövetséges sereg, mint már az előbbi fejezetben említettük, Kutuzow fővezérlete alatt Olschaunál állapodott meg, hol Buxhöwden Szilézián át Lengyelországból jövéen, mintegy 30,000 főnyi sereggel hozzá csatlakozott; mihez még Kolowrath és Lichtenstein alatt az osztrák tartalék sereg is járúlván, az összes létszám — 16,000 embernyi lovasságot ide számítva — 90,000 főre rúgott.

Ily erővel az orosz fővezér győzni remélvén, támadásra szánta el magát s november 27-kén olmützi erős állodását odahagyta. Az orosz tábornokot e határozatra leginkább czárja I. Sándor bírta, ki mint fiatal uralkodó, heves természeténél fogva s harczias szellemü környezete által is indíttatva, mindig előre törekedett. I. Ferencz osztrák császár — mert mind a két fejedelem a seregnél személyesen jelen volt — inkább várakozásra volt hajlandó s az olschauti állásban még egy ideig megmaradni óhajtott volna, midőn a porosz követ gróf Haugwitz fejedelme nevében ultimatumot készült Napoleonnak átadni, igérvén, hogy ha a francia császár ezt el nem fogadja, úgy Poroszország is a szövetségbe lépend. Károly főherczeg is

ügyes hadműködések és gyors menetek által 80,000 embernyi seregével könnyen a főzömhez csatlakozhatott s így Ferencz császár nézete mindenestre üdvösebb lett volna, ha ő, mint már mondtuk, Sándor czár kívánatának, ki csatát akart látni, nem engedvén, vele föl nem hagy.

Napoleon a szövetségesek támadásának csak örvendhetett, mert az ő helyzetében, országától s minden forrásától távul, a hadjárat mihamarábbi bevégezése rá nézve csak kívánatos lehetett.

A francia sereg Brünn előtt, miután Napoleon Bernadotte hadtestét, mely Iglau előtt állott, egészen, s Davoust hadtestét, mely Bécs környékén tanyázott, részben a főzömhez vonta, ép oly erős, talán néhány ezerrel még erősebb is volt mint az osztrákoké. A francia császár ezenkívül, ha a döntő csata sokáig elhúzódnék, Károly főherczeg megérkeztétől is tartott; mert ez esetben nem csak a szám túlnyomósága, de a főherczeg fényes hadi tehetségei is őt hátrányba szorították volna.

Mindezek folytán Napoleon a csatát kívánta ugyan, de nem kereste, mert állodásából az egész környéket úgyszólván shachban tartotta, nem különben az ellen mellékseregeit is s így a tért a döntő csatára igen kedvezőnek vélte. Ő tehát a szövetséges sereg előnyomulását helytállva bevárta, s ezalatt mind maga, mind alvezérei a csatátért tanulmányozták.

November 27-kén Kutuzow seregét őt hadosz-

lopban megindította. Három hadoszlop, mely mind-össze 45,000 emberből állott s a füzerepet vitte, Buxhöwden vezérlete alatt indult meg; czekek az osztrák sereg zöme, mintegy 20,000 ember Kolowrath alatt, ezt pedig Lichtenstein és Bagration 20,000 embernői hadteste követték.

Constantin nagyherczeg csak 5000 embernői orosz testöréggel a tartalékot képezte.

Bagration Wischaunál egy francia lovas dandárt teljesen szétvert, a francia előcsapatokat pedig a szövetségesek 29-dikén szintén megtámadták s egész a Goldbach patakig nyomták vissza, mely szerencsés előcsatárzások csak még inkább felfokozták bizalmát s támadási vágyát a szövetséges seregnek.

Kutuzow terve abból állott, hogy Napoleon állodását Tellnitz felé a jobb szárnyon Buxhöwden által megkerülteti, öt északnak fordítja s e működés által Sziléziába, a poroszoknak ott készen váró seregére veti.

E terv szerint november 30-kán Buxhöwdennek mintegy 40,000 embernői seregei dél felé húzódtak; de e mozgalmakból Napoleon Kutuzow szándékát rögtön sejtette s midőn kémjei és cizkáló csapatai által értesült, hogy ellenének gyengébb hadoszlopai részint Prätzen felé tartanak, részint az Olmütz és Brünn közti főúton nyomódnak elő: a szövetségesek terveit már tökéletesen átlátta.

Deczember 1-jén az orosz csapatok Buxhöwden

alatt a Goldbach keleti magas partjait csakugyan elérték, melyekről más nap alá kellett szállaniok. Kutuzow középhada Kolowrath alatt a pratzeni magaslatokat foglalta el, míg Kolowrathtól jobbra a főúton a szövetségesek jobb szárnyának támaszkodva, Bagration foglalt hadtestével állást. Lichtenstein herczeg és Constantin nagyherczeg a középhad és Bagration mögött a tartalékot képezték.

Napoleon, a ki Bernadotte hadtestéből két gyalog és egy lovas, Davoustéból pedig egy gyalog és egy lovas hadosztályt serege zöméhez csatolt, Posoritz és Austerlitzcel szemközt, a következő rendben helyezte el seregét : jobb szárnyán, a Goldbach alsó vidékén, Legrand hadosztálya 6000 emberrel a patak átkelő pontjait őrizte; Davoust pedig majdnem 10,000 embernyi sereggel, mely azonban csak december 2. regre volt várható, arra vala rendelve, hogy Legrand állodását támogassa.

E két francia tábornoknak különben az a parancsa volt, hogy a Goldbach vizét védjék s Buxhöwden támadásainak lassan engedjenek.

Napoleon középhadában Soult egész hadteste 20,000 emberrel az első csatarendben állott, mögötte Bernadotte 10,000 főnyi gyalogsága a második csatarendet képezte, úgy, hogy az elsőt félig átszárnyalta; míg Oudinot a császári testőrséggel (szintén 10,000 emberrel) a középhad tartalékjaúl a hátmögben állott.

E tömegeknek, melyek mind mély sorokba voltak alakítva, azon rendeltetésök volt, hogy majd ha Buxhöwden már egész erejével a francziák jobb szárnyát megtámadja, akkor az ellenség középhadát Prätzen magaslatain rohanják meg s azt visszanyomva és Buxhöwdent tőle elszakasztva, jobbra kanyarulás által öt bekerítsék.

A francziák bal szárnya Lannes tábornok alatt 20,000 emberből állott s az olműtzi országút két oldalán volt elhelyezve.

Az összes francia lovasság — 10,000 ember — Murat alatt, Soult és Lannes közt az első csatarend mögött állt s pedig úgy, hogy a hol szükséges lenne, akár a középhadat, akár a bal szárnyat rögtön segíthesse.

Napoleon csatatervével mint látjuk egészen tisztában vala : ő jobb szárnyát, mely gyengébb volt, kitette a támadásnak s kívánta, hogy az ellenség bal szárnya Telnitz felé a Goldbach nyugoti partjára áttérvén, ott előnyöket nyerjen, míg ő, ha majd Buxhöwden egész seregével már előnyomulásban leend, középhadával elől, Soult, Bernadotte és Oudinot pedig mögötte a szövetségesek középhadát — melynél a francziáké kétszerite erősebb volt — keresztül töri s azt visszavetve, Buxhöwdent bekeríti, mialatt Lannes és Murat az oroszok gyengébb jobb szárnyát tartják szem alatt.

E terv folytán Soult még deczember 1-seje s 2-ka közti éjen a Goldbach vizén átkelve, hajnalban Kolow-

rath állásától alig 3—4000 lépésnyi távolban, a Bose-nitz patak völgyében, a pratzeni dombokkal szemközt állította fel hadtestét. Napoleon deczember 2-dikán hajnalban hadtesteinek fektanyáit egyenkint bejárta, katonáit lelkesítette s tette serkentette, főtisztjeivel pedig csatatervét előre közölte.

Buxhöwden is 2-kán még szürkületkor csapatait megindította s a Goldbach alsó vidékén Legrand hadosztályát támadta meg. Legrand magát eleinte szilárdon tartotta, de midőn Buxhöwden ellené egész erejét kifejté : azonnal a Goldbach bal partjára átkelt s Davousttal — ki ép ekkor érkezett meg — a mondott patak mögött, hátmögét a francia középhadra támasztva, a folyóra szöget képző állodást foglalt, mely állodásból az orosz tábornok a francziák jobb szárnyát többé nem volt képes kiszorítani.

Napoleon 8 $\frac{1}{2}$ órakor, midőn Buxhöwden összes csapatai részint már csatázásban, részint előnyomulásban voltak, Soultnak a támadásra parancsot küldött.

Soult 9 órakor a pratzeni magaslatokat elérte s itt Kolowrath seregeivel heves összeütközésbe jött; minek folytán Kolowrath véres csatázás és makacs ellentállás után, melyben a francziák az osztrákok jól irányzott lövései által sokat szenvedtek, 11 órakor a túlnyomó s mindig növekedő ellenséges erőnek engedni kényszerülve, délkelet felé Littavára hátrált.

Midőn így a szövetségesek középhada meg volt

törve : Lannes és Bernadotte egyik hadosztálya, segítve Murat lovassága által, a jobb szárnyat is megtámadta, mely Blasovitz helységét elvesztve, egész Krugig visszaszorult.

Most Napoleon a magára maradt Buxhöwdenre vetette minden erejét; Soult egész hadtestével s Oudinot a császári testőrséggel az oroszok bal szárnyát hátban támadták meg, tökéletesen szétzavarták, közülök igen sokat elfogtak s e bal szárny nagy részét a mernitzi és satichauí tavakra szorították, hol, minthogy e tavak csak gyengén voltak átfagyva, ezerek a vízbe vesztek.

Buxhöwden nagy seregének csak kis része menekülhetett Tscheitsch és Göding felé.

Az austerlitzi ütközet mind stratégiailag mind taktikailag, ép úgy átalán, mint egyes részleteiben előre ki volt számítva s tervezve.

Napoleon kisebb erővel csak áltámadást intézett, hogy az ellen főerejét oda csalja; a taktikai válpontot pedig serege zömével hevesen rohanta meg, míg a szövetségesek a stratégiai pontnak rontván, Napoleon erős taktikai állodásán hajótörést szenvedtek.

E csata folytán Ferencz császár Napoleonnal deczember 6-dikán fegyverszünetet kötött s ezt 26-kán a pozsonyi béke követte. Sándor czár pedig serege maradványait országába visszahúzta, de Napoleonnal frigyre nem lépett.

Az 1806—1807-diki hadjáratok.

Az austerlitzi ütközet után Napoleon seregeit győzhetlennek, magát mindenhatónak vélte. A két hatalmas birodalom seregeit leverve, azt hitte, hogy neki már senki sem állhat ellent : ő minden jogot és hatalmat letiporhat. Nagyravágyása határt nem ismert s egy egyetemes birodalomról kezdett álmodozni, melynek középpontja Franciaország lenne, míg a többi országot hűbéri függésben rokonai, mint fejedelmek kormányoznák.

Nápolyban, hol, daczára a vele kötött szövetségnek, alig hogy St. Cyr kivonúlt, az angolokat azonnal beeresztették : a Bourbonokat trónjuktól megfosztva, öcscsét Józsefet tette királylyá. Hollandot Lajos fivérének adta; Poroszországot kényszeríté, hogy Anspach herczegséget Bajorországra ruházza; Cleve herczegséget szintén Poroszországtól elvette s ehez Berg herczegséget csatolván, Murat sógora számára nagyherczegséget alkotott.

Tizenhat német fejedelem — élükön a királyi trónra emelt bajor és württembergi hercegek — az ő elnöksége s pártfogása alatt a *rajnai szövetséget* ké-

pezte, mely által Franciaország határai a Weser és Inn folyókig terjedtek. A francia seregek Németországot egész Passauig állandóan megszállották.

Napoleon Poroszországnak kárpótlásul Hannovert ígérte; de szavát be nem váltva, Angliával lépett alkudozásokra s azon föltétel alatt, ha ez vele kedvező béket kötne, Hannovert ennek ígérte vissza.

A francia császárnak ezen eljárása a porosz kormányt mélyen sértette s pedig annyira, hogy ha nagyhatalmi állásáról nem akart végkép lemondani, erőlyesen kellett fellépnie; minek folytán komoly kérdést intézett Napoleonhoz Hannover iránt, melynek hogy annál több nyomatékokot adjon, seregét azonnal hadi lábra állítván, a Saale folyó bal partján a thüringeni erdő északi szélére küldte. Napoleonnak azonban a porosz kormány ezen eljárása csak kívánatos volt s az ultimatum visszautasítása után a háború azonnal kitört.

A porosz hadsereg fővezérletét az öreg Braunschweig herczeg vette át, ki még Nagy Frigyes király iskolájában nevelődván, sem szellemileg, sem testileg ez állásra már képes nem volt.

A Saale folyó melletti felállítás terve szerint 60,000 ember, mint középhad, Braunschweig herczeg személyes vezérlete alatt Erfurth környékén foglalt állodást; a 20,000 emberből álló jobb szárnyat Rüchel tábornok parancsnokolta, a bal szárny pedig (40,000 ember) Hohenlohe herczeg alatt Jena és Hochdorf

közt állott. Egy 6000 főből álló hadoszlop végre a Saale vizén Hof városáig volt előre tolva.

E 120—130 ezerre rúgó seregnek Napoleon mindjárt a hadjárat első napjaiban 170,000 embert állított ellene s pedig úgy, hogy jobb szárnya Soult és Ney alatt 65,000 emberrel Hof és Plauen felé nyomúlt; középhada Bernadotte t. i. Davoust és a testőrség — 73,000 ember — Lobenstein, a bal szárny pedig Lannes és Augereau vezérlete alatt Bambergén át, Koburg felé vette útját. Napoleon e hadműködés által a porosz sereg bal oldalát főerejével át akarta szárnyalni, míg arczagban támadó vonala az ellent csak gyengén foglalkodtatná. Ezután saját seregét a porosz had és az Elbe folyó közé volt szándoka hozni, hogy így ezt bel tartományaitól s rakhelyeitől elszakasztva, csatára vagy fegyverletételre kényszerítse.

October 5-dikén a francziák mozgalmukat megkezdették, mire Tauenzien, ki a Hofnál álló előcsapatokat vezette, az ellenség túlnyomó ereje elől Mittelpölnitzre vonúlt vissza.

Braunschweig herczeg, ki azon véleményben volt, hogy Napoleon Königshofennél fogja seregeit összehozni, csakhamar kiábrándúlt, mikor meghallotta, hogy a francia sereg Bamberg felé veszi útját s Weimar herczeget 10,000 emberrel a thüringi erdő déli részén át előre küldte, hogy a francziák induló csapatait oldalt támadja.

A porosz fővezérnek e rendelkezése azonban elégett, mert ekkor a gyors francia seregek az ő bal szárnyát már áttörték s october 9-dikén a fenn leírt Koburg Lobenstein és Plauen közti vonalat is elfoglalták volt. A herczeg tehát most seregével balra arczfordulatot tett s pedig úgy, hogy Hohenlohe Orlamünde és Jena között a Saale bal partján e folyóval szemközt foglalt állást, míg ő maga a középhaddal Weimárra húzódván, innét akart Naumburgba nyomulni s a Saale folyón átkelve, az Elbát Napoleon előtt elérni és e nagy folyó vonalát tartani. Rüchel porosz tábornok fővezérének seregét követve, Langensalzáról Erfurthra s később szintén Weimarra vette útját.

October 9- és 10-kén Lajos Ferdinand porosz királyi herceget, ki Hohenlohe előcsapatait Saalfeldnél vezénylette, Lannesnak a Saale balpartján előre nyomuló hadosztályai megtámadták és véres csatázás után visszaverték. A herczeg maga a csatázásban hős halállal veszett el.

Ennek hírére Hohenlohe Kahla és Jena közt erősebb, tömöttebb állást vett s Tauenzient Mittelpölnitzről magához rendelte. October 12-dikén Tauenziennel egyesülvén, Kahlát is elhagyta s Jenától nyugatra, Kahlendorfnál majdnem 50,000 embernyi seregét összpontosította.

Itt azonban Hohenlohe nagy hibát követett el, azt tudni illik; hogy a kapellendorfi állodás felett úr-

kodó landgrafenbergi magaslatot nem tartotta s azt Lannes, ki a herceget gyorsan követte, october 13-dikán minden ellentállás nélkül elfoglalhatván, ott igen előnyös állodásba vergődött.

A francziák jobb szárnya Soult és Ney alatt october 10-kén Plauenben volt s Napoleon, midőn látta, hogy a porosz seregek a Saale bal partján állanak, jobb szárnyát és egész középhadát gyorsan a Saale jobb partján fölfelé rendelte, meghagyván, hogy Davoust Naumburgot, Bernadotte Dornburgot, Soult és Ney pedig Jenát october 13-ikáig elfoglalják s e módon a porosz sereget az Elbe folyótól elzárják.—Lannesnak és Augureaunak pedig azon parancsuk volt, hogy 13-dikán a Saale bal partjára, Jena felé nyomúljanak.

Lannes, a mint már láttuk, Landgrafenberg elfoglalása által feladatának tökéletesen megfelelt s a többi hadtestek is rendeltetésök helyén jókor megérkezvén, a porosz hadsereg roppant túlnyomó erővel be volt kerítve.

Napoleon, tudván hogy ereje a poroszokét jóval meghaladja, alúlról felúlról és arczagban ugyanazon napon egyszerre készült őket megtámadni. Lannes t. i. és Augereau, kik már a Saale balpartján álltak, alúlról, Soult, Ney és a testőrség Jenánál átkelve, arczagban, Davoust és Bernadotte pedig a nevezett folyónak szintén bal partján, Naumburg- s Dornburgról, felúlról voltak kiindulandók.

Ha a harcmezőt, melyen a hadműködések véghez mentek, megtekintjük : átlátandjuk, hogy a porosz sereg már a leírt stratégiai hadműködések által el volt veszve; mihez még szétszakadozott taktikai helyzeteket s működésüket véve, a vereségnek, mely őket érte, annál nagyobbak kellett lennie.

Braunschweig herceg seregének hadosztályai csak october 13-dikán indultak ki Weimarból, a naumburgi hidat megszállani; melyet azonban Davoust már akkor kezében tartott s még a Naumburgtól északra eső *kötzeni* hidat is elfoglalta. Még october 13-dikán későn este Ney, éjjel pedig Soult a Saale folyón átkelt s 14-dikén reggel hadtesteikkel mind a ketten Hohenlohe bal oldalára foglaltak állást, ki a hegyes-völgyes, elföldött téren e hadműködést észre nem véve, a bekövetkezendő csatát nem is sejtette.

Hohenlohe herceg hadai october 14-dikén a következő állodásban voltak: 28,000 ember Kapellendorf-nál tábort ütött; 10,000 ember Tauenzien alatt az isserstedti erdőtől Kloszvitz falúig a landgrafenbergi magaslatok északnyugati oldalát foglalta el; 8000 ember pedig, Holzendorf hadosztálya, a kapellendorfi tábortól balra, a Saale folyóval szemben, Kamburg felé örvonalt képzett.

Braunschweig herceg 13-dikán este 50,000 emberrel Auerstädtet elérte s így 14-dikén reggel Hohenlohe állodásától még négy óra járásnyira, Rüchel

tábornok pedig 20,000 emberrel ugyanaz napon, Weimar mellett, Kapellendorftól három órányira állott.

October 14-dike az úgyis gyenge porosz sereget e szétszakadozott állapotban találta, mely napon Poroszország hatalma sok időre megtört.

Lannes reggeli 6 órakor a landgrafenbergi magaslatok északnyugati oldalán jobbra s balra Kloszvit és Kospada felé megindult. Midőn Tauenzien előrseire bukkant, az idő oly ködös és homályos volt, hogy ennek sem állodását, sem erejét meg nem ítéltetvén, csak óvatosan nyomult előre; de 9 óra tájban a köd felszálván, ellenének gyenge voltát azonnal felismerte s azt minden oldalról megtámadván, csakhamar Vierzehnheiligenre visszanyomta.

Hohenlohe, táborából Landgrafenberg felé a tüzelest hallván, Grawert tábornokot 8000 emberrel Tauenzien segítségére küldte s ez Vierzehnheiligennél ép akkor érkezett meg, mikor Tauenzien Lannes által nyomatva, e falura hátrált. Most heves csata támadt, melyben sem az egyik, sem a másik fél a falut egészen hatalmába keríteni nem bírta, míg végre Ney hadtestével megérkezett s a küzdésnek véget vetvén, Vierzehnheiligent megszállta. Hohenlohe azonban többi hadosztályát is előre vezette : az egyik Isserstädt felé nyomult s ott Augereauval találkozott, a másik Grawert ingadozó seregét igyekezett támogatni.

Délelőtti 11 órakor Soult és Lannes az úgynevezett

Rauthalból előkeltek s Holendorfort támadták meg, ki a tüzelést Landgrafenberg felől szintén hallván, arra vezette seregét. Soult öt most roppant túlnyomó erővel oldalban támadta, azonnal szétverte s Nerkvitzre vetette, ezután pedig a porosz sereg zömének fordúlt, mely három oldalról szoríttatva, eleinte meglehetősen rendben hátrált, de csakhamar vad futásban Weimar felé menekült. Rüchel tábornok épe perczben érkezett — nagyon is elkésve — a csatatérre : meg akarta 20,000 emberével a csatát fordítani és seregének egy harmadát tartalékba állítván, 12 zászlóaljjal egyenesen a francziák középhadának rontott; de nagyon is saját kárára, mert a francziáknak rendben előre nyomuló csapatai öt rögtön átszárnyalták s úgy megverték, hogy seregének csak kis része menekülhetett gyors futás által, míg a többi fogságba esett.

Midőn Braunschweig herczeg hadai 13-dikán este Auerstädthez közeledtek, Davoust, ki, mint már említettük, a *kötzeni* hidat is elfoglalta — Naumburgról ezeket megtámadni készült, mely szándékáról a Dornburgnál álló Bernadotte tábornokot, szintén tudósította; a herczeg pedig értesülvén, hogy a francziák Naumburgot megszállták, északnak Freiburgra és Lauchára akart kitérni, hogy ott az Unstrutt folyón átkelhessen. E czélból tehát Schmettau tábornokot Amstättnél visszahagyván, seregét 14-dikén reggel a fenn érintett terv szerint megindította; mert arról nem is álmodott,

hogy ezalatt Hohenlohe a francziákkal már összeütkezésbe jöhetne. Mindez azonban már késő volt, mert a meginduló hadosztály éle Poppel falunál francia lovasságra bukkant s Davoust is a kötzeni hídon 13-ikán reggel 30,000 emberrel átkelvén, Schmettaut, kinek a főserég megindulását fednie kellett volna, hevesen megtámadta. A herczeg, a helyett hogy megfordult s a sokkal gyengébb Davousttal csatára kelt, vagy legalább ehez rendelkezéseket tett volna : folytatni akarta útját, hogy az Unstrutt folyón átkelhessen; de minthogy Schmettau rögtön meghátrált, ennek mégis segítségére sietett, nehogy az egész menet zavarba jöjjen.

Schmettaunak a herczeg azonban csak egy hadosztályt küldött, melyet Davoust, a mint erejét tökéletesen kifejtette, szintén mindjárt visszavert, s most a porosz fővezér a helyett, hogy Davoustot, kinél 20,000 emberrel volt erősebb, rögtön megtámadta volna : seregének Weimar felé hátrálást parancsolt. Apoldaig a hátrálás meglehetősen rendben történt; de itt a poroszok Bernadotte hadtestét Dornburgról előnyomúltni látván, Davousttól mindig üldöztetvén s végre Hohenlohe seregének megfutamodott részeivel találkozáván, melyek Bütterstedt felé rohanva hátráltak : oly rémülés fogta el őket, hogy minden rend megszakadt s a csapatok vad futásnak erdvén, a legnagyobb zavarban menekültek.

A hátulso csapatok nagy része fogságba esett; az ágyúk, az összes tüzérszerekkel a francziák kezébe

kerültek s magának Braunschweig herczegnek elestével múlt le ezen a porosz seregre s az egész országra oly végzetteljes gyásnap.

Soha egy ütközet súlyosabb következményeket maga után nem vont egy részt — és soha nagyobb eredményeket nem szült más részt.

A porosz királynak serege többé nem volt. Egy osztály, egy csapat a másik után elbátortalanodva (csak Blücher védte még magát hősies elszántsággal) fegyverét letette. A várak majd mind, sőt ép a legerősebbek az első felszólításra megadták magukat. A francziák Poroszországot védetlenül, ütközet nélkül elfoglalták s midőn a *tilsiti* békekötés e háborúnak véget vetett : Napoleon csak Sándor czár kedvéért — úgy szólván könyörületből — hagyott a porosz királynak 15 millióból : 5 millió ínségre jutott népet.

E mű czíménél s irányánál fogva nem lehet feladatunk a porosz sereg egyes töredékeinek s az érintetlenül maradt tartalék hadaknak visszavonulását s végre megadását részletesen ecsetelni; a miért csak futólag írjuk le az eseményeket azon időig, midőn majd az orosz sereggel ismét találkozunk s Napoleon Oroszország határaig előre nyomúl.

Hohenlohe seregének megmenekült részei october 20-dikán, a herczeg személyes vezérlete alatt, Braunschweig herczeg hadának romjai pedig Kalkreuth tábornok alatt 21-dikén érték el Magdeburgot, míg

Blücher, a ki Hohenlohe tüzerlepeit mentette meg, Braunschweig felé vonult s 24-dikén Landaura érkezett. A Weimari herczeg, a ki az első állodásban az előcsapatokat parancsnokolta és a jena-auerstädti ütközetben részt nem vett, Stendál felé húzódott s e helyet 25-dikén érte el. A tartaléksereg Würtemberg herczeg alatt az Elbe hídját Roszlaunál leégetvén, szintén Magdeburgnál foglalt állást.

A porosz seregnek még fenmaradt részei az Elba folyót így szerencsésen elérvén, Hohenlohe, ki az elesett Braunschweigi herczeg helyébe fővezérré nevezte, Magdeburgnál meg akart állani; de minthogy e vidéken az élelmezés nagy nehézségekkel járt s a francziák is minden oldalon előre nyomultak : elhátározta magát, hogy hátrálását folytatja és seregét az Oder folyó mögé vezetvén, csak Würtemberg herczeget hagyja a várórséggel Magdeburgban. — Blücher tábornokot a hátvéd-csapatok parancsnokává nevezte ki.

Napoleon a poroszokat minden irányban gyorsan követte : Bernadotte Barbynál hídat vevén, az Elbe folyón átkelt; Soult pedig leebb Stendálra sietett, de mert ott York ezredes a hídat hősiesen védte, egész Tangermindére nyomult s itt kelt át a folyón. Ney Magdeburgnak indult, hol 21-dikén megérkezvén, ezen első rangú várat ostrom alá vette. Leggyorsabbak voltak azonban Murat, Davoust és Lannes : az első kettő

Jütterbachon át 25-dikén Berlinig érkezett, míg az utóbbi 24-dikén Potsdamban állott; 26-dikán pedig tovább menvén Oranienburgot szállották meg s így Hohenlohe útját az Oder felé elállták.

Erre a herczeg még Brenzlaunak akart menekülni, de mikor 18-dikára oda érkezett, Murat és Lannes már e helyet is elfoglalták volt s 29-dikén a herczeg egész seregével hadfogságba esett. Ugyanaz napon Stettin város Lassale könnyű lovasságának, Magdeburg 24,000 emberrnyi várőrsége pedig Ney tábornoknak megadta magát.

Blücher, miután Hohenlohe megadását hírül vette, Lübeckre vergődött, e várost Soult és Bernadotte ellen egy ideig hősiesen védte, míg innét is kiszorulván, Ratkaura vonúlt, hol végre a tengerparton hajókra nem szállhatva s minden élelemből kifogyva, november 7-dikén ő is letette a fegyvert.

A porosz sereg maradékai (mindössze 15,000 ember) Lestock tábornok alatt, a Viszla jobb partján, Thornnál az oroszokkal egyesültek.

Napoleon, miután Thorn, Graudenz, Danzig és a sziléziai várakon kívül a többi mind elesett, a porosz sereg pedig meg volt semmisítve, az oroszok ellen intézte hadműködéseit.

Benningsen orosz tábornok october végén 50,000 emberrel Grodnónál állott s már Szilézia felé nyomult előre, midőn a porosz seregek szétveretéséről értesült. Ő tehát e hírre a Narew folyónál megállapodván s a Viszla jobb partján Varsótól egész Thornig örvonalt képezvén, bevárta Buxhöwdent, ki még Oroszország belsejéből 40,000 embernyi erősítéssel közeledett. — Essen tábornok ezalatt Bresclitewskinél 30,000 emberre menő tartalékot szervezett.

Napoleon Mortier francia tábornok újan alakított hadtestét a Hanza városokba küldte, mi által Soult és Bernadotte hadtesteire rendelkezésére jutván, ezeket, úgy szintén Murat hadtestét is Posenen át Varsó felé indította. Jerome Napoleon herczeg egy hadtesttel, mely nagyobb részt bajorokból és württembergiekből állott, Sziléziába nyomult az ottani várakat ostromlandó, míg Lannes és Augereau Thornra, Davoust Cüstrinre volt utasítva, Ney pedig Graudenzet szállotta meg.

Ezen előre nyomuló seregek előtt az oroszok a Viszla alsó vonalát is odahagyták s Varsóból is kivonulva, a Bug vize jobb partjára húzódtak.

Ney Thornnál a Viszlán december 5-dikén átkelt; Davoust Modlint 10-dikén elfoglalta, miután Varsóba már 3-dikán bevonult. Midőn Napoleon minden hadteste a Viszlán már átkeltek volt, Lannes, Davoust, Augereau és Soult december 23-dikán a Wkra folyó

védvonalát támadták meg, mire az oroszok Benningsen alatt a Golymin-Pultusk vonalra húzódtak.

Buxhöwden, a ki Benningsennel már 20-kán egyesült, hadtestével a Narew két partján foglalt állodást s Kamenskoi megbetegedvén, a fővezérséget tőle átvette.

A francziák december 26-dikán már ezen vonalat is Golymin és Pultusknál megtámadták s heves csatázás után az oroszokat Ostrolenkára és Makowra szorították vissza, kik innét a Narew felső vidékén Nowawiesre húzódtak.

Lestock az oroszok visszavonulásáról értesülvén, a porosz sereggel Angerburgra húzódott; de miután meghallotta, hogy Ney hadteste január 8-ikán Königsbergre nyomúlt, ő is megint Bartenre ment előre.

Az oroszok január 14-dikén a Narew vizét is odahagyván, méginkább észak felé tértek és Bialától Arysig tavak és mocsarak közt új állodást foglaltak, hova Napoleon, minthogy a tél szigorú és serege már fáradt volt, őket nem követhetvén, középhadának és jobb szárnyának hadtesteit a Viszla jobb és bal oldalán megyetanyákra (Kantonirungsquartiere) vezette vissza s csak a Wkra folyó mentében hagyott előörsi vonalat. A bal szárnyon Ney Osterode környékén, Bernadotte pedig Osterodétól a Frisch-Haffig, Passarge folyó bal partján szálltak szintén megyetanyákra, míg Oudinot a testőrséggel Kalischnál, d'Espagne pedig a vértés hadosztálylyal Posenben állomásozott.

Benningsen ezalatt felhasználván a francia sereg-
zömnek oly hátra eső megyetanyázását, a többiektől
igen távol és elszigetelten álló Bernadotte hadtes-
tét készült megtámadni, hogy azt a tengerre szorít-
ván, ott megsemmisítse. De Bernadotte, ki sokkal in-
kább volt fontolva haladó, mint vakmerő vezér; az
oroszok első mozdulataira seregével Ney állodása felé
vonúlt, s Mohrungennél az orosz előcsapatokon keresz-
tül rontván, Lobaunál Ney tábornokkal egyesült.

Benningsen terveit e módon megghiúsúlva látván,
Mohrungen környékén megállott és seregeit szintén
megyetaryákra helyezte el.

Napoleon, a mint a történetekről értesült, egész
seregével azonnal a felső Alléra s a Passarge folyóra
indult, hogy Benningsen Mohrungeni állodását balról
hátba véve, őt az orosz tartományoktól elszakassza.
Lannes hadtestét a Bug és Narew közt levő ostrolenka-
ostrowi állodásba küldte, hogy ott Essen orosz tábor-
nokot, a ki Oroszország bensejéből nyomult előre,
fentartsa; Bernadottenak pedig rendeletet adott, hogy
az egyesült angol és svéd seregek ellen, melyek Pom-
merániában készültek partra szállani, a Frische-Haff
felé figyelő állást foglaljon.

A többi hadtestekkel ezután leírt terve szerint a
mozgalmakat megkezdte.

Február 3-dikán hadtestei már a felső Alle és
Passarge között, Allenstein irányában állottak s ter-

vének sikere iránt Napoleon a legszebb reményben volt, midőn Benningsen kozákjai egy futárt elfogtak, kinek a fennérintett rendeletet Bernadottehoz kellett volna vinnie, melyben Napoleon egész terve ki volt mondva.

Benningsen erre rögtön egész hadi podgyászát és raktárait otthagyván, február 2-án Mohrunge mellett állodásából megindult s eleinte a Passarge jobb partjára, midőn azonban hallotta, hogy a francziák már Gutstadtot is elfoglalták, azonnal Preusisch Eylaura vonúlt.

Napoleon Murat, Soult és Augereau hadtestével s a császári testőrséggel Benningsent egyenes vonalban Eylaura követte s 7-dikén e várost rohammal be is vette, mire a porosz tábornok Eylau mögött Schloditten és Serpollen közt foglalt állást.

Davoustnak parancsa volt, hogy Heilsbergről jobbra tartson s Bartensteinen átmenvén, Benningsen állodását balról támadja meg. Ney a francia hadműködési vonal bal szárnyán Mehlsackon át nyomult előre; de itt Lestock porosz tábornok 14,000 embernyi seregével összeütközésbe jövén, a csatára elkésett. Benningsen csupán ennek köszönhette, hogy őt más nap teljesen tönkre nem tették.

Augereau a szélső balszárnyon február 8-dikán, hogy Benningsen jobb szárnyát foglalkodtassa, korán reggel a befagyott tavakon átkelt s a megtámadást

megkezdte, míg Davoustnak, kit Napoleon e napra egész biztossággal elvárt, feladata volt Benningsen bal szárnyát megkerülni s így az orosz sereget a Frische-Haff felé Bernadotte útjába vetvén, teljesen megsemmisíteni. Soult a francia sereg jobb szárnyán Eylauból kibontakozván, Serpollen felé indult; a testőrség középen nyomult előre, az összes lovasság pedig Murat alatt a középhadat követte.

Benningsen 60,000 embernyi seregét két csatarendben helyezte el: az első csatarendet vonalban, a másodikat pedig csapat alakban állította fel. Lovasságát a középbe s a két szárnyra helyezte, míg összes tüzérsége az első csatarend előtt három nagy üteget képezett, melyek mindegyike 40 ágyúból állt.

Az ágyúütegeknek e felállítása Augereau első támadását annyira megtörte, hogy a francia véres vereséggel kényszerült vissza vonulni. Az oroszok e szárnyon már előre is nyomultak, de Murat négy lovas ezreddel hamar eléjük kerülvén, további előnyomulásukat gátolta.

Nemsokára Soult és a testőrség is megérkeztén, a csata sorsát megfordították s mire délben Davoust Benningsent oldalban támadta, ez bal szárnyával balra a szögállást venni kényszerült. Most azonban Davoust még tovább jobbra kerülvén, Benningsen szögállását még egyszer megkerülte, mire ez egész seregével egy nagy, nyugat felé nyílt négyszöget képe-

zett. Ha most, midőn az oroszok középhadát és jobb szárnyát Soult és a testőrség ingadozásba hozták, Ney, mint Napoleon várta, megérkezett volna : úgy Benningsen tökéletesen veszve van, de Ney, mint már említettük, Lestokkal jövén összeütközésbe, nem haladhatott kívánsága szerint.

Ney hadteste csak 16,000 emberből állott. — Benningsen még azon éjjel Lestockhoz futárokat küldvén, megparancsolta, hogy a csatán minden áron jelenjék meg. Lestock ennek folytán négy zászlóaljat hagyván Ney ellen, ezeket feláldozta, maga pedig 10,000 emberrel 3 órakor délután a csatatérre érkezett, Davoust szélső hadosztályait erősen visszaverte s ez által az oroszok bal szárnyát egy időre megszabadította.

E segítség Benningsent képessé tette hátrálatát meglehetősen rendben, lovassága és számos ágyúi által fedve megkezdeni, úgy, hogy csak 25,000 embert veszelve, Königsberget 10-dikén reggel elérhette. — Lestock Allenburgra húzódott.

Napoleont a sűrű havazás, a zordon és hideg időjárás vissza tartotta. Seregei ezenkívül részint a Visztulán túli folytonos és gyors menetek által ki voltak fáradva; részint veszteségek is a legutóbbi csatában tetemes lévén, az oroszokat nem vették üldözöbe s Benningsent csak Mühlhausenig követték, azután Allenstein, Mohrungen és P. Holland környékére téli szállásaikra mentek.

Most a fegyverek egész tavaszig mindkét részről nyúgottak. Junius első napjaiban azonban, midőn a talaj s az utak járhatókká lettek, Napoleon az 1807-ki hadjáratot kezdte meg. Benningsen az orosz fővezér az Alle jobb partján Heilsburgnál megerősített és sánczokkal körülfogott táborban állott s most Napoleon támadását erre irányozta.

Victor francia tábornok, a ki ideiglenesen a beteg Bernadotte hadtestét vezénylé, a Passarge alsó környékét tartotta figyelemben; Soult ugyanezen folyón Wolfsdorfnál átkelt s Gutstadtra tartott; ide irányozta Napoleon Lannes és Ney hadtestét is, úgyszintén a testőrséget Oudinot, s a lovasságot Murat alatt. Davoust pedig, ki allensteini megyetanyájáról legelső érkezett Gutstadtra, parancsot kapott, hogy az Alle bal partján lefelé nyomúljon s Benningsen jobb szárnyát megkerülje.

Az orosz fővezér nem várta be az átalános támadást s miután Soult és Lannes hadtesteivel junius 10-dikén összeütközött volna : Davoust hadtestének Groszendorfnál történt megjelenéséről értesülvén, 11-dikén Bartensteinre, 12-dikén Schlippenbeilra, 13-kán pedig Wechlaura ment. Itt megtudván, hogy egy francia hadtest az Alle bal partján Friedland felé tart, rögtön elhatározta magát, hogy ezen — véleménye szerint egyedül álló hadtestet megtámadja, a miért is az Alle folyón Friedlandnál gyorsan átkelt

s még 13-dikán este és 14-kén Friedland előtt a folyó bal partján támadásra készülteket tett.

Benningsennek e kimagyarázhatlan eljárása az ő vesztére s a háború végére vezetett.

Lannes a Benningsent követő francia sereg zömének előcsapatját vezette Friedland felé.

Napoleon, a ki az Alle jobb partján Benningsen után csak néhány lovas csapatot küldött, a bal parton legelőbb Lannest indította Friedland felé. Utána Mortier, Ney, Victor és Bernadotte a Passarge folyótól szintén Friedlandra voltak utasítva, míg a testőrség s a lovasság zöme Ney hadtestét voltak követendők.

Midőn tehát Benningsen június 14-dikén Lannes hadtestét meg akarta támadni, őt magát is Lannes, Mortier, Ney, Victor és a testőrség fenyegette.

Soult és Davoust Königsberg felé indultak, hogy az angol-svéd sereg ellenében, mely ott a hír szerint kiszállani készült, állodást foglaljanak.

Lannes június 14-dikén reggeli 4 órakor Friedlandon innen, Posten faluhoz érkezett, hol az oroszokra bukkanván, rögtön a sortlacki erdőre vetette magát.

Benningsen Friedland városa és az Alle folyam előtt állott, úgy, hogy szárnya a fennevezett erdőnek volt támasztva, jobb szárnya pedig Heinrichsdorfnál nyomúlt előre. Lannesnek komoly támadás nem volt szándékában; de Benningsen is, miután Heinrichsdorf

felé alig ezer lépésnyire előre haladott volna, megállapodott és sem előre, sem hátra nem mozdult, csak nagyobb biztosság kedvéért az Alle folyón, mely a várost ketté szeli, három hidat veretett.

Déltájban — s eddig csak kölcsönös ágyúzással folyt a csata — Mortier és Ney megjelentek. Az előbbi Benningsen jobb szárnyának, Heinrichsdorf felé nyomult; Lannes a középhadnak tartott; az utóbbi pedig Posten falun keresztül a sortlacki erdőt, azaz Benningsen jobb szárnyát támadta meg.

Ney 3 órakor az erdön már túl volt s Friedland felé tolult; ugyanekkor Victor is hadtestével, nem különben a testőrség a csatatéren megérkezett. Az orosz sereg erre, minden oldalon szorítva, a városon keresztül s a folyón át hátrálni kezdett. A hátrálás azonban már késő volt, mert Ney elől s Victor mögötte a muszkákkal egyszerre érték el a várost s két hídjukat elfoglalván, seregük nagyobb része elől a menekülés útját elzárták.

Benningsen jobb szárnya egészen s középhadának is egy része el volt vágva, mely utóbbi nagy veszteséggel Kloschennél egy zátonyon az Alle folyót átgázolván, számtalan foglyot hagyott a francia üldöző csapatok kezében. A jobb szárny az Alle bal partján észak felé vergődött s ennek is nagyobb részét Davoust elfogta.

Benningsen ez alkalommal 80 ágyút s majdnem

25,000 embert vesztvén, seregének romjaival Tilsitre húzódt s innét azonnal fegyverszünetre tett ajánlatokat, melyek csakugyan is a *tilsiti békére* vezettek.

A békekötés folytán a porosz király az Elbe bal partján fekvő tartományait mind Napoleonnak adta át, ki belőlök fivére Jerome számára az új Wesphaliai királyságot alakította. A Cottbuszi kerület Szászország-hoz csatoltatott; a lengyel tartományok egy része pedig Oroszországnak jutott s ezekből a független Varsói nagyhercegség alakult.

Roppant hadi adók vettettek ki az amúgy is agyonzsarolt Poroszországra s a francia seregek nem csak az országban maradtak, de a várakat is megszállva tartották mindaddig, míg csak ezen adók az utolsó fillérig le nem voltak fizetve. — Poroszország a nagyhatalmak sorából lelépett; Napoleon fénykorának tetőpontját érte el. Törvényt szabott Európának s a Continens minden hadseregét legyőzvén, megtörve látta maga előtt a fejedelmeket; csak a büszke Britannia volt még képes, elszigetelt fekvésénél fogva, hatalmával dacolni s folytatta a tengeren legyőzhetlenül harczát.

A következő hadjáratokban már Napoleon szerencsésének csillagát hanyatlani látjuk. 1809-ben az osztrák császár hősies fivére Károly főherczeg véres harczban az asperni síkon megmutatta, hogy az osztrák sereg győzni is tud; Spanyolhonban sem maga Napo-

leon, sem legkitünőbb vezérei tartós állodást nem foglalhattak; az 1812-iki oroszországi hadjáratban részint a muszkák makacs és minden más érdeket feláldozó ellenállása, részint az éghajlat szigora a nagy hadvezér seregeit megtörték, míg az 1813. s 1814-ben folyt felszabadító harczok hatalmát teljesen tönkre tették.

Végre Napoleont tulajdon népe is elhagyta s benne a végzet az útokornak nagyszerű példát adott : hogy a kielégíthetlen nagyravágyás mindig meg bukik s hogy zsarnoki mindenhatóság, mely minden jogot lábbal tapod, sokáig fenn nem áll és előbb-utóbb szomorú véget ér.

A hadműködés rendszere.

Azon határozott különbséget, melyet a régibb hadtudományi írók, mint Bernsdorf és Bülow a stratégia és taktika közt találtak, az újabb kor el nem ismeri; mert, a mint már előbb is mondtuk, a stratégia az általános hadtudománynak elméleti, a taktika pedig gyakorlati részét képezi s így nem csak ugyanazon elveken alapúl e két rész : de folytonosan együtt is jár s csak annyiban képez mindenik külön-külön szakaszt, a mennyiben a stratégia a háborúnak egész színterére vonatkozik; a taktika pedig csupán a csaták menetét, a hadak rendezését s vezényletét *a csatatéren* s az egyes fegyvernemek működését és felhasználását illeti.

A stratégia a hadtudománynak felsőbb és általánosb, a taktika pedig szorosabb és alkalmazott része. Mind a kettőt egy alapelv vezérli : hogy t. i. a főerőt mindig a válságos pontra kell hozni, azaz, stratégiai összevetések alapján úgy működni : hogy hadi erőnket az ellen támaszvonálára vezessük, vagy öt legalább e vonaltól elvágjuk a nélkül, hogy saját összeköttetésünket tartományainkkal, vagy hadászati alapzatunkat veszélyeztetnők s ha e hadi műtét sikerült és hadaink

a csatatérre lépnek: azokat ott taktikai mozdulatok által egyesítve s összefüggésben tartva vezessük a célra.

A hadműködések vagy támadó vagy védelmi természetűek lehetnek.

A támadás erkölcsi hatása a támadó félre nézve mindig kedvező; némelykor azonban maga a támadás káros is lehet, mint például, ha valamely biztos és sikert ígérő állodást idő előtt odahagyunk. Általán véve pedig mindig sikert remélhet az, ki a kitűzött cél felé ernyedetlenül törekszik.

A védelemnek főkélléke az előre elkészített harc-tér; de ezt tisztán szenvedőleges védtartás (défense passive) által teljesen és sikerrel fel nem használhatjuk s azért, ha csak lehet, működő védelembe (défense active) kell helyezkednünk, vagyis csupán addig védtartásban maradnunk, míg az ellenfél mozgalmi alkalmat nem nyújtanak, hogy támadólag lépjünk fel.

A támadás mindig sikeresebb leend, ha elkészített s viszonyainkhoz alkalmazott harcszintéren állunk. Harcszintér elnevezés alatt mindazon vidékeket, tartományokat vagy országokat értjük, melyeken az egész háború foly (théâtre de la guerre); a hadműködési tér (théâtre des opérations) pedig csupán azon terület, melyet a hadvezér hadműködéseinek kivitelére a harcszintéren kiszemelt.

A hadműködési téren a vezérnek hadműködési alapot (Operations-Basis) kell választania, melyből ki-

indúlva, hogy működéseinek kitéüzött tárgyát (but objectív), elérje, eleve készitendő terve szerint a működési vonalat s minden egyes működési pontot is ki kell tüznie, nem különben a *fő* és *közbeeső* pontokat s mindazon vonalokat, melyek ezeket kapcsolatban tartják s melyeken seregeit megindíthatja, vezetheti. Kell neki ezeken kívül oly állodásokról is gondoskodnia, melyeken balesetekben támaszt talál s ellenét kikerülheti vagy hátrálatát biztosan intézheti; mert a vezérnek bár merésznek és vakmerőnek, de azért mindig óvatosnak és előrelátónak is kell lennie.

A hadműködési vagy hadászati alap alatt azon tért és vonalat értjük, melyből a működésre kiindulunk, mely a harcz folytatására szükséges csapatokat, élelmi és hadi szereket szolgáltatja s melyre szükség esetén visszavonulásunkat is támaszthatjuk.

Nagyobb háborúban s ha tovább nyomúlunk előre, új hadászati alapot kell alkotnunk; a miért is, még mielőtt eredeti alapunkat elvetettük volna, már kitervezve s ha lehet elkészítve kell lennie az újnak s bensőbb tartományainkban is olyannak, mely netán visszavonuló seregeinknek támaszt nyújthasson.

Minél könnyebben s hamarább térhetünk át egyik alapunkról a másikra, a régiről az újra: ez annál czélszerűbb; s ha működési vonalunkat az ellenségére függélyesen állíthatjuk, ez annál nagyobb előnyünkre leend, minthogy ezen esetben két oldalról támadhatunk.

Erőinket, mint már említettük, soha se oszszuk egyenlő részekre; hanem intézzük úgy el, hogy az egyik ponton túlnyomó erővel s valóban támadjunk, míg a másikon ezalatt csak tüntetést és áltámadást vigyünk véghez.

A harczzsintéren minden pont, mely hadi tekintetben fontossággal bír, *strategiai pontnak* neveztetik. Ha az ily pontok erős várak, vagy pedig jó utak, kedvező fekvés, hegyek vagy a földtér egyéb előnyös minősége által vannak mintegy megerősítve : akkor állandó vagy földtéri hadipontoknak; ha pedig magukból a hadműködésekől eredtek s csak ezeknek folyama alatt állnak fenn : úgy vétetlen vagy változó *strategiai pontoknak* mondatnak.

Ugyanígy különböztetjük meg egymástól a hadműködési vonalokat is : a hol e vonalok az állandó *strategiai pontokkal* össze esnek, ott együtt *strategiai állást* képeznek, melyből azután vagy támadó hadászatra indulhatunk ki, vagy rajta erős védelmi állodást foglalhatunk.

A hadműködési vonalok egyszerűek, ha tudniillik rajtuk csupán egy sereg nyomúl előre, vagy öszszetettek, ha két, függetlenül működő sereg ugyanazon vezér alatt s ugyanazon cél felé halad. E vonalok továbbá *belső*k, vagy *külső*k; a *belső*kön két hadoszlopban nyomúlunk előre, ha az ellenséget, ki szintén két vonalon halad, hadoszlopainkat később egye-

sítve egy ponton akarjuk megtámadni, vagy pedig a külső vonalokon induló ellen irányában erőnket gyorsan összpontosítani.

A külső hadműködési vonalok a belsőknél ellentétei s két különböző hadászati alaptól indulva ki, egy működési tárgyhoz vezetnek; vagy pedig egyszerű külső működési vonalok levén, arra szolgálnak: hogy rajtuk mozgadozván, az ellent erejének feldarabolására kényszerítsük vagy gyengítsük.

A hadműködési vonalok megválasztása képezi az egész tervnek jó vagy rossz alapját s irányuk nem csak a harctér minőségétől, de az ellenség seregeinek felállításától s mozdulataitól is függ.

Fő dolog, hogy az ily vonalok mindig az ellen középhadának vagy egyikmásk szárnyának tartsanak s csakis akkor szabad arczagban s mind a két szárnyra egyszerre működnünk: ha seregünk oly túlnyomó, hogy győzelmünkben kétség nincs. Minden egyéb esetben az ily működés igen nagy hiba.

A középhad közvetlen megtámadása mind stratégiai mind taktikai szempontból csak akkor czélszerű, ha az ellen arczállodása nyújtott s nem mély. Ellenkező esetben az oldalékra vagy hátmöggre kell működnünk.

Ha a két szemközt álló hadsereg erőben egymásnak megfelel, akkor az egyszerű hadműködési vonal mindig czélszerűbb; szükségessé válhatik azonban a

kettős vonal is, ha a harctér minősége vagy a tartománynak élelemben szűkülkedése ezt megkívánja, vagy pedig, ha az ellenség is ilyenén nyomúl előre; mely utóbbi esetben belső vonalokon czélszerűbb működünk, mert ezeken seregünket könnyebben fogjuk rögtön összpontosíthatni. Mindkét hadműködési vonalon egyforma erővel működni nem tanácsos; hanem úgy kell mindig főerőnknek az egyikén előre nyomúlnia, hogy szükség esetén a másikra is vethessük.

Kifelé irányzott vagyis szétágazó működési vonalat azon esetben választunk, ha nyert csata után az ellen seregét tökéletesen széthasítani s annak azután csak egyik részét megtámadni szándokunk; vagy pedig, ha ellenünket saját fő közlekedési vonalunk irányától valamely oldalpontra akarnók csalni.

Az egyközpontú (concentricus) vonalok mindig biztosabbak a szétágazóknál (excentricus).

A spanyol szabadságharcz.

(1808—1809.)

Napoleon már 1805 előtt átlátta, hogy Anglia az ő legmegkérdelhetlenebb ellene, a miért is mindig azon volt, hogy e birodalom erejét megtörhesse. Az 1805-iki osztrák hadjárat előtt Angliát saját területén volt szándoka megtámadni, de e tervét ép az osztrák hadjárat hiúsította meg s most az úgynevezett *continentalis rendszer* által akarta e birodalmat tehetetlenné tenni, úgy tudniillik, hogy minden európai kikötőjét elzárván, ez által kereskedelmét tönkre tegye; mi kétségkívül Anglia elszegényedését s vesztét vonta volna maga után.

Ennélfogva tehát Portugal mint Anglia szövetségese volt az első, melynek megtámadására készült s midőn ezen ország kormányát felszólítván, hogy az angol hajók elöl kikötőit elzárja, ez erre csak még szorosabban szövetkezett Angliával: rögtön Junot tábornokot hadsereggel küldte Portugalba, ki is e tartományba berontván, seregével azt azonnal elfoglalta.

A spanyol kormány egy részt féltékenységből, más részt azon ígéret által elcsábítva, hogy Portugalnak

egy részét jutalmúl kapja, a francia seregnek nem csak átvonulását nem gátolta, de még saját hadából is állított ki sereget, mely a Junot tábornokéval Portugalba nyomúlt.

Midőn azonban a francia parancsnok kihirdette, hogy Portugal francia tartomány: a spanyol kormány azonnal elvesztette bízalmát s pedig annyival inkább, mert Napoleon azon ürügy alatt, hogy Junot fentartására tartalékhadat kell felállítania, Murat tábornokot 1808. év elején 50,000 emberrel a Pyrenaei hegyeken át az Ebro folyóig küldte s St. Sebastian és Pampluna várakat minden tartózkodás nélkül megszállta.

A francziáknak e fondorlata IV. Károly spanyol király miniszterét Godoyt arra bírta, hogy a spanyol kormány nevében Napoleonnak ez eljárása ellen a francia cabinetnél óvást tegyen; a királyt pedig, hogy kormányzékét Sevilla városába tegye át, hol a francia határszéltől távolabb esvén, országának védelmi rendezését biztosabban eszközölhesse.

Midőn azonban a király Madridot odahagyta volna, a nép Godoyt Napoleon szövetségesének vádolván, ellene fellázadt s magát IV. Károlyt is trónjáról lemondani kényszerítette.

E hírre Murat, 20,000 embert az Ebro mellett visszahagyván, 50 ezerrel gyors menetben Madridba sietett. — IV. Károly, a mint Murat megjelent, rögtön ismét lemondását visszavette s ez által fiával, ki mint

új király VII. Ferdinand név alatt már ki is volt hirdetve, ellenséges visszátkodásokba bonyolodott.

Napoleonnak, mint a spanyol uralkodó ház színlett barátjának és szövetségésének, e családi viszályok beavatkozásra adtak okot; a miért is azonnal sietett mind a két spanyol királyt Bajonneba hívni, mely város Franciaországban a spanyol határszélén fekszik. A két spanyol király itt megjelenvén, Károly fia ellen, Ferdinand pedig apja ellen emelt panaszt; mire Napoleon a pörpatvarnak úgy vetett véget, hogy Ferdinandot, mint engedetlen, makacs fiút a valence-i várba záratta, Károly által pedig roppant mennyiségű kártalanítás iránt a spanyol koronát magának ajándékozttatván, ennek Compiegne városát adta lakásúl.

Napoleon most már e módon Spanyolországot nem csak tetteleg bírta, de fondorlatok által még azt is el tudta érni, hogy a *cortes*-ek vagyis az ország képviselő testülete a Károlylyal kötött pactumot elismerte s beegyezése által szentesítette. Mielőtt azonban az országot birtokába veendő, Madridba ment volna: ott heves lázadás tört ki, mely — bár Murat a fővárosban magában elnyomta — csakhamar az egész országra kiterjedt. A spanyol nemzet, de különösen a nemesség nemcsak büszke független szabadságára, de a francziákat örökös ellenségeként is tekinti s így a legnagyobb bosszúltséggel támadott fel egytől egyig Napoleon ellen: minden külön tartományban védelmi egylet (junta)

keletkezett s Sevilla lön az ország ideiglenes székhelyévé emelve. Az összes népség fegyverkezésre szólított fel; a toborzások nyakrafőre folytak; minden tartományi fővárosban hadseregek szerveztettek : egy szóval, az egész ország a francziák betörése ellen védállapotba helyezte magát, míg ezalatt a fő junta Angliát hívta segítségre.

Murat, kit Napoleon Spanyolország helytartójává nevezett ki, azon reményben volt, hogy, valamint a madridi felkelést oly könnyen elnyomni sikerült, úgy most az egész országot is csakhamar nyugalomra térítendi. Ennek folytán minden irányba hadosztályait kiküldte : Lefevre Saragossa Arragonia fővárosa felé vette útját, az ottani spanyol vezér Palafox ellen, ki is a nyílt csatát elvesztvén, Saragossa erős várába vonúlt.

Bessières Castilia és Leon tartományokat fékezte s Blares spanyol tábornokot július 14-dikén Medinánál tökéletesen szétverte.

E győzelmek után Napoleonnak öcscse József Madridba bevonúlt s minthogy a franczia császár a spanyol koronával őt megajándékozta, magát ez ország királyává azonnal ki is kiáltatta.

A déli tartományokon azonban a franczia fegyvereknek a szerencse nem kedvezett. Moncey tábornok, kit Murat Valencia felé küldött, minden eredmény nélkül tért onnét vissza s e tartományban a lázadás vagyis

inkább a szabadságharcz mindinkább nagyobb tért foglalt.

Dupont francia tábornok 16,000 emberrel Andalusíába küldetvén, egész a rengeteges Sierra Morena hegységig nyomúlt előre, hol a számtalan rabló csapat ellen kisebb osztályokat seregétől elszakasztani s egyenkint kiküldeni kényszerülvén, tartalékával az összekötetést elvesztette. E helyzetben Castannos spanyol vezér 40,000 emberből álló népfelkelési sereggel őt minden oldalról körülvette; mire Dupont, ki eddig tétovázott s a hátrálást annak idején elmúlasztá, most a helyett, hogy minden áron az ellen sorain keresztül rontana, elég gyáva volt magát 8000 emberével együtt feltétlenül megadni, sőt mi több, még Dupont hadtestének másik hadosztálya is, mely Wedell tábornok parancsa alatt állt, e capitulatio folytán a fegyvert szintén lerakni kényszerült.

Mindenesetre páratlanúl áll itt az eset, hogy a hősiek és annyi ütközetben győztes francia seregnek egy 16,000 emberből álló hadteste magát megadta s fegyverét is letette a megvetett, rend és fegyelem nélkül összecsedített spanyol népfelkelés előtt.

Igaz, hogy a sereg halálíg volt éheztetve s ki volt annyira merülve, hogy semmikép sem tarthatta magát; de hát miért bízott oly vezérré, ki mikor még a lehetőség kezében s a körülmények kedvezők voltak, sem annyi ügyességgel, sem annyi bátorsággal nem bírt,

hogy seregét megmentette volna. S így ebből is csak azon tanulság foly : hogy a vezérnek bátornak és elszántnak, de előre gondoskodónak és óvatosnak is kell lennie és soha elbizakodnia, ellenét megvetnie vagy alábecsülnie nem szabad.

Ez eseménynek eredménye felmérhetlen volt : a felkelés általa az egész országra kiterjedt; a spanyol hadak minden oldalról a főváros felé nyomultak, mire Murat seregének az ellentállásra elégtelenségét átlátván, Madridból Józseffel együtt távozott s Saragossa ostromával is felhagyván, az Ebro folyó vonaláig húzódott vissza.

Ezalatt Junotnak is rossz dolgai, mert a spanyol seregek őt odahagyták s midőn Wellington és Moore angol tábornokok 30,000 embert szállítottak a szárazra, neki alig maradt 10,000 embernyi serege, hogy ez erőnek ellentálljon; minek folytán, midőn előbb Vimeiránál teljesen szétveretett, augusztus 30-dikán Cintra városánál hadalkút kötött, mely szerint Portugalt azonnal odahagyni s hadseregét angol hajókon Franciaországba visszaszállítani tartozott.

Napoleon magát ily kedvezőtlen helyzetben látván, eltökélte, hogy személyesen áll élére Spanyolországban működő seregének s a káros befolyást, melyet a két említett sereg megadása — Cintránál és Baylenál — hadserege szellemére okozott, elenyészteti.

Legelőbb is tehát Németországban állomásozó három hadtestét Soult, Ney és Lannes tábornokok alatt gyorsított menetben Spanyolhonba indította s miután Erfurtban congressust tartván, Sándor orosz czárral szorosabb szövetségre lépett volna, azonnal a harcz-térre sietett.

A spanyol hadak a visszavonuló francia sereget követték s Romana, Belvedere, Castannos, Palafox és Vives tábornokok alatt, az Ebro folyó jobb partján, nagy félkörben foglaltak állodást. Romana a bal szárnyon 45,000 emberrel Bilbao környékén, Belvedere 20,000-rel Burgos mellett, Castannos pedig Tudelánál foglalt állást. Palafox Saragossa felé a jobb oldalt védette, míg a legszélső ponton Vives Barcelonát ostromolta.

Ezen működő hadrészeken kívül, melyek összesen 150,000 emberből álló sereget képeztek, Madrid előtt a Somosierra szoroson még egy tartalék hadtest is állott készen s Moore angol tábornok 30,000 emberrel Portugalból Valladolid felé szintén útban volt.

Az újból előnyomuló francia sereg Napoleon személyes parancsnoksága alatt a következőleg volt felosztva : a szélső jobb szárnyon Romana ellen Lefevre tábornagy és Victor azon parancscsal vezették hadtesteiket, hogy az említett spanyol tábornokot csak lassan nyomják, míg majd ezalatt Soult, Ney s a császári testőrség a középhadon keresztül rontva, állását

Reynosánál megkerülik s így seregének visszavonulási útját elvágva, azt tönkre teszik. A bál szárnyon Moncey és St. Cyr tábornagyok Arragoniába és Cataloniába nyomultak.

Soult a középhadban Burgosnál Belvedere spanyol vezért csakugyan teljesen szétverte s most a terv szerint Reynosa felé vette útját, hogy Romana háta mögé jusson; de mire november 13-ikán oda érkezett, akkorra már Romana e helyet odahagyta s Leonba menekült, Lefèvre és Victor azonban nem tartották meg a nekik kiadott parancsot s nagyon istüzesen nyomulván előre, Romanát előbb Espinosánál, utóbb St. Andernél véresen megverték, mely sietségüknek az volt a következménye, hogy a spanyol tábornok Reynosán át előbb vonult vissza, semmint kívánatos lett volna. Soult azonban mindemellett is csak egy nappal késett el, mert ő november 13-dikán vonult a városba, melyet Romana 12-dikén hagyott volt oda.

Castannos és Palafox hadtesteiket Tudelánál vonták össze. — Lannes francia tábornagy, a ki csak az imént Németországból érkezett, most Lodosánál az Ebro folyón átkelt, hogy Castannost megtámadja; míg Ney parancsot kapott, hogy — mint ezt Soult a jobb oldalon teendi — ő balra fordúljon át s a spanyolok tudelai állodását Soriánál megkerülje.

Lannes november 23-dikán a spanyolok keskeny és hosszú csatarendét áttörte s véres ütközet után

Castannost Tarrazonára, Palafoxot pedig Saragossára vetette vissza. Az eredmény azonban itt sem volt teljes, mert Ney késedelmeskedvén, mire megérkezett, Castannos seregei már Soriát odahagyva, menekültek.

E rögtöni s egymást gyorsan követő győzelmek Napoleonnak Madrid felé az utat megnyitották s csak a somosierrai szorost bírta még a tartalék sereg. A hősies lengyel dsidások azonban három sikertelen támadás után végre ezen, ágyútelepekkel erősen védett szorost is hatalmukba kerítették — s így a francia császár december 2-dikán a fővárost elfoglalta.

Most már csak Moore angol tábornok maradt még hátra, ki, mint említettük, 30,000 emberrel Valladolid felé nyomúlt. E tábornok Romanával egyesülve, a Duero folyó mellett, Toro városánál foglalt állást s midőn megtudta, hogy Soult a Carion partján hadtestével elszigetelten s egyedül áll : azonnal támadásra készült.

December 22-dikén Toróról elindulván, Sahayna felé nyomúlt előre s Romanának rendeletet adott, hogy Soult seregének jobb szárnyát kerülje meg. De Napoleon nem időzött Madridban, hanem Victor és Lefevre tábornokokat a fővárosban hagyván, Ney hadtestével s a testőrséggel Soultnek segítségére ment. December 25-dikén már Tordesillasnál a Duerón átkelt s Moorenak Galicia felé irányzott hátrálati vonalát el akarta vágni; Moore azonban kémjeitől Napoleon közeledtét

megtudván, azonnal visszafordult s az Esla folyó mögé Beneventére húzódott. Napoleon őt ide is követte s midőn Moore Astorgára, innét pedig folytonos hátrálatban Coronára érkezvén, itt hajóra akart szállni: Soult és Ney őt utolérve, megtámadták s teljesen szétverték annyira, hogy a hajókra seregének csak egy része menekülhetett, a többi megadta magát. Moore tábornok az ütközetben elesett.

Míg ezek itt történtek, addig Lefevre a Belvedere vezénylete alatt újonan összegyűlt s a Tajo folyam mögött álló estremadurái spanyol sereget Merida városánál tönkre tette; Victor pedig Infantado herceget Uelesnél teljesen megverte s a Guadiana folyó mögé szorította. St. Cyr tábornagy Barcelonát szabadította fel s Vives spanyol tábornokot két ízben — előbb Llinasnál, azután Alcovennél — szétverte s Taragonára hátrálni kényszerítette.

Lannes és Junot a hős lelkű Palafox tábornokot Saragossa várába szorították s ott ostrom alá vették. A két francia hadtestnek azonban — melyek összevéve 50,000 emberből állottak — két álló hónapig kellett küzdenie, míg a várat hatalmába tudta keríteni s midőn már a falazat lerontva, s az egész erősség már kezökben volt: még akkor az utcai harc egy álló hétig tartott. A házak várakká változtak át, melyeket a francziak egyenkint ostromolni s bevenni kénytelenek voltak; aggastyánok, asszonyok, gyermekek kétségbe-

esetben védték tüzhelyeiket s midőn végre a francziák a város minden pontjait hatalmukba kerítették, csak puszta romokat s itt-ott egy kiéhezett, tántorgó, árnyat inkább, mint emberi alakot találtak.

Chartagón kívül a történet nem tud példát mutatni, hogy egy nép oly vitézül, oly elszántan küzdött volna városaért, hazájaért, mint Saragossa hősiei lakói.

Napoleon, miután a spanyol seregek minden oldalon legyőzve, az ország déli részeibe vonultak : testvérét Józsefet újból Madridba vezette, maga pedig Parisba sietett, Spanyolhon még le nem vert részeinek lecsillapítását tábornokaira bízván.

Az 1809-diki hadjárat.

A spanyol nemzet makacs és hősies ellentállása, valamint a francziáknak itt-ott szenvedett vereségei Napoleon elleneit felbuzdították ugyan, de mire a válságos óra elérkezett, hogy a rájuk nehezedett súlyos iga lerázását megkísértsék: akkorra már csak Ausztriának volt bátorsága a fellépésre.

Az osztrák kormány az 1805. évi hadjárat óta folytonosan új harcra készült: hadseregét szaporította, várait erősítette, katonáit, de különösen tüzérségét jól begyakoroltatta s végre még egy honvéd-tartalékot is alakított, mely annak idején a működő seregnek támaszúl szolgáljon.

Az összes seregek főparancsnokságával ismét Károly főherczeg bízott meg, ki lelkes, bátor és ügyes hadvezér lévén, seregébe bizalmat, bátorságot, tüzet, egy szóval egészen új szellemet oltott, annyira, hogy az osztrák hadsereg sem előbb, sem utóbb soha oly alapon nem állott, mint az 1809. év elején.

Midőn Napoleon 1808. év végén s 1809. elején Spanyolhonban tartózkodott, hogy sikertelen hadjáratának kedvezőtlen eredményeit elhárítsa: akkor már

Ausztria a harczra tökéletesen el volt készülve; de azon reményben, hogy az éjszaki német tartományok a francia seregek Spanyolhonba vonulása után fel fognak kelni, hadizenetét elhalasztotta.

Ez nem volt szerencsés terv, mert a hadizenet elhalasztása Napoleonnak időt nyújtott, nem csak Spanyolországot megfékezni, de a már előre sejtett új harczra Ausztria ellen is felkészülni.

Február első napjaiban, mint már említettük, Napoleon Párisba visszatért, a testőrséget és Lannes hadtestét Spanyolországból megint Némethonba rendelte, Lefevre és Bessiéres tábornokokat pedig személyesen az új hadjáratra szólította.

Ausztria három hadsereget indított a harczba : a jobb szárnyon Ferdinand főherczeg küldetett a varsói nagyherczegség ellen 35,000 emberrel; a seregzöm — mintegy 200,000 ember — Károly főherczeg parancsnoksága alatt már april első napjaiban Csehország határain állott s innét Szászországba, a Duna völgyébe s az Inn folyam felé csapatokat készült küldeni; a bal szárnyat pedig Tyrol és Olaszország felé János főherczeg vezérelte.

A seregzöm a Duna jobb partjára hat hadtestben átkelvén, azonnal előre nyomúlt s april 10-dikén három hadoszlopot képezett, melyek egyike, vagyis a 4-dik hadtest, Rosenberg s az első tartalékhadtest Lichtenstein herczeg vezérlete alatt Schärdingnél; a másik,

vagyis a 3-dik hadtest Hohenzollern herczeg alatt Mühlheimnél; a harmadik végre, vagyis az 5-dik hadtest János főherczeg alatt, a 6-dik Hiller s a 2-dik tartalék-hadtest Kienmayer tábornok alatt Braunaunál az Inn folyamot is átlépte. Az 1. és 2-dik hadtest Bellegarde és Kollowrath alatt a Duna bal partján maradván, ezen az oldalon nyomúltak Regensburg felé.

A francziák részéről Lefevre tábornagy a 7-ik hadtesttel, melyet a Bajor herczeg, Deroy és Wrede parancsa alatt a három bajor hadosztály 30,000 embere képezett, Freising, Landshut és Biburg körül; Davoust tábornagy pedig 50,000 emberrel Ingolstadtnál foglalt állást.

Massena és Oudinot tábornagyok Augsburg felé voltak menetben, míg Vandomme 20,000 emberrel april 13-dikán Donauwörthet szállotta meg; a lovas hadosztály pedig — 12,000 ember — Regensburgban s Ingolstadtban állt.

A mint ebből látjuk : a francia hadak azon időben, mikor a főherczeg az Inn folyamot átlépte, még nagyon elszórtan voltak felállítva. — Lefevre tábornagy hadtestét Siegburgra és Pfaffenhofenra vonta vissza; a főherczeg pedig 17-dikén jobb szárnyával Dingelfingennél; a ballal Moosburgnál s középhadával Landshutnál kelt át az Isar folyón. Terve az volt, hogy Neustadtnál a Duna bal partjára tér s Bellegarde és Kollowrath seregeivel egyesülve, az elszórt francia hadtesteket megtámadja.

Midőn april 18-dikán Pfaffenhofenhoz érkezett, mely várost Lefevre már odahagyta volt : a főherczeg itt arról értesülvén, hogy Davoust Regensburgot szállotta meg, elhatározá, hogy legelőbb is ezt fogja megtámadni. Ennek folytán tehát Rosenberg, Hohenzollern és Lichtenstein hadtesteiket Rohrnál egyesítette s Kollowrathnak parancsot adott, hogy Davoust hadát kisebb támadások által Regensburgnál feltartóztassa. Lajos főherczeg és Kienmayer Lefevre ellen Siegburgnak indultak; Hiller pedig Moosburgnál állapodott meg.

Napoleon aprilhó 13-dikán Parisból a hadsereghez indult s 17-dikén Donauwörthre érkezett. Itt rögtön parancsot adott a seregek őszpontosítására s hadtesteinek gyűlhelyeül Neustadtot tűzte ki.

Davoust, a ki az őszpontosítási parancs következtében 19-dikén hadtestével Regensburgból Neustadt felé megindult, útközben Abensbergnél az Eggmühl, Dinzling és Tengen felé északnak nyomuló osztrák hadtestek egy része által megtámadtatott, mely támadást azonban visszautasítnia s még 19-dikén este Lefevre hadtestével Obersaal- és Amhofnál egyesülnie sikerült.

Ugyanaz napon Károly főherczeg Hiller tábornoknak parancsot küldött, hogy sietve az Abens folyó felé Mainzburgra induljon. — Hiller megindult ugyan, de csak este későn érkezett meg, míg Lajos főherczeg, ki szintén rendeletet kapott, hogy Langquaidra jöjön —

nem levén tudomása Hiller jöveteléről s így nem akarván állását előbb odahagyni, míg ez őt fel nem váltja — csak 20-dikán indult meg.

Napoleon, mikor látta, hogy Károly főherczeg hadteteit Regensburg felé irányozza, azon tervezett, hogy ő majd az osztrák seregeket balról megkerüli s főerejét Landshutra veti.

Ennek folytán Davoust tábornokot csupán 30,000 emberrel hagyta Neustadtnál, a többi hadtesteket pedig mind Siegenburg és Pfaffenhausen felé indította. Itt Lajos főherczeg s Hiller hadtestével csatározásokra került a dolog; mire ezen osztrák hadtestek Landshut felé vonultak vissza, de itt Napoleon sarkukban termett, 21-dikén véresen megverte s az Isar folyón át, egész Vilsbiburgig nyomta vissza.

E csata által a főherczeg ereje nagyon csökkent, mit Napoleon tudván, összes hadteteit Regensburg felé indította, hogy őt onnét hátban támadja meg.

Regensburg april 20-dikán már az osztrákok kezében volt, minthogy e napon Kollowrath a bal, Lichtenstein pedig a jobb dunaparttól a városba nyomult. A Duna mindkét partja így összeköttetésben levén, a főherczeg, kinek a Landshutnál szenvedet vereségről tudomása nem volt, Bellegardenak és Kollowrathnak parancsot adott, hogy Neumarkt és Hemaui felé működjenek; de később tervét rögtön megváltoztatván, csak Bellegarde hadtestét indította Hemaui, Kollowrathot

pedig a Duna jobb partjára küldte, hogy ott a vele szemközt álló Davoust seregét támadja meg.

Lichtenstein, Hohenzollern és Rosenberg april 21-dikén reggel Regensburg és Eckmühl között csatarendben álltak, midőn Davoust Lefevre segédseregeivel az osztrákok bal szárnyát Eckmühlnél megtámadta. A csata az egész napon át eredmény nélkül folyt, mert Davoust, kinek parancsa volt, hogy Napoleonra várjon, a válságot előmozdítani nem sietett, a főherczeg pedig Kollowrath átmenetét akarván bevárni, a fő támadást 22-dikére halasztotta. E napon azonban, miután Kollowrath egész hadtestével a Duna jobb partjára csakugyan átkelt volna, Károly összes hadainak előre nyomulást parancsolt; de alig hogy a mozdulatok megkezdődtek, már Napoleon a Lannes- és Massena-felé hadtestekkel a folyó átmeneténél Eckmühl mögött megjelent s az ottani hídat hamar bevéve, az osztrákok állodását oldalban támadta. A főherczeg — bár csapatai hősiezen harczoltak — látván, hogy két oldalról s túlnyomó erővel támadtatik meg, visszavonulást parancsolt, mi a legnagyobb rendben, még ugyanaz nap este meg is történt.

April 23-dikán az osztrák fővezér Regensburg városából is kivonúlt, s Chamra húzódott, hol két csatát vesztvén s Lajos főherczeg és Hiller tábornok seregétől elszakítottván, már csak 80,000 emberrel rendelkezhetett.

Napoleon a főherczeg hátráló hadát nem követte, csak Davoust tábornokot hagyta hátra, hogy azt figyelemben tartsa s maga seregének egész zömével a Duna jobb partján gyors menetekben Bécsnek sietett, hogy a fővárost az osztrák seregnél hamarább érje el.

Hiller ugyan kis időre megkísérlette az ellenállást s az Inn folyó tartását; de csakhamar szétveretvén, pontról pontra visszavonult s Mauternnél a Duna bal partjára átkelt, hogy a főherczeggel egyesülhessen.

Napoleon május 10-dikén már Bécs előtt állott. — Miksa főherczeg pedig, Bécsnek parancsnoka, nem akarván a fővárost ostromnak kitenni s összeköttetésí vonalának elvágatásától is tartván, 12-dikén onnét kivonult s a Duna bal partjára tért át.

Bécs május 13-dikán capitulált s a francziák Ausztria fővárosába bevonultak.

A főherczeg a Duna bal partján lefelé vonulván, Kremsnél a jobb partra át akart kelni, de Schustelk tábornok Hiller parancsára a hídát ott leégettette s így Károlynak Bisambergre kellett húzódnia, hol Hiller hadtesteivel egyesült.

Napoleon Bécsset birtokába kerítvén, hogy a Dunán átkelhessen, eleinte a főváros felett Nuszdorfnál akart hídát verni; de minthogy ez nem sikerült az alsó vonalon ígykezett tervét valósítani; mikor pedig megtudta, hogy a főherczeg Bisambergre szállta meg: még 19-ikén egy hadosztályt hajókon a Lobau szigetre küldött.

E sziget vértgátot képez, melynek csúcsa északkeletre néz, egyik oldala keletnek nyúlik, a másik északnak hajlást alakít. Csúcsát a nagy Duna, oldalait pedig egyik ága választja.

A sziget csúcsa előtt a Duna bal partján Enzersdorf fekszik, a balra eső hajlásnál pedig Aspern és Eszling helységek az egész szigetnek úgyszólván hídfőjét képezik. Ezenkívül körülé mind a nagy, mind a kis Dunán több apró sziget van elszórva.

Napoleon, a mint az említett hadosztály átkelt : a jobb partról, melyen seregei állottak, azonnal a sziget csúcsára három hidat veretett; ezután május 20-dikán a kis Dunán is egy hadosztályt a sziget baloldalára vitetett és itt is rögtön hídfőt s a száraz földre vezető három hidat építtetvén, 21-dikén reggel parancsot adott, hogy a hadtestek az asperni és eszlingeni síkra átkeljenek.

A főherczeg, midőn Napoleonnak ezen készületeit észrevette, azonnal eltökélte magát, hogy gátolni nem fogja, hanem megvárja, míg a franczia seregnek egy része átkelt; ezt azután megtámadja, a támadás alatt a hidakat felülről leúszó s kövekkel megrakott talpok által lerontatja, a franczia seregek közlekedését így kettévágja s a mi belőlök már előbb a bal partra átkelt, tönkre teszi.

Az osztrák seregből 90,000 ember volt egy ponton összevonva; ezeket tehát a főherczeg dél felé 6 had-

osztályban megindította. Hiller nyúgatról nyomult a Duna mentében fölfelé; Bellegarde ettől balra, Aspern nyugati részére : Hohenzollern hadteste ugyane hely keleti oldalára, míg a két utolsó hadoszlop Lichtenstein és Rosenberg alatt egyesülve, az előbbi középen az Aspern és Eszling közti nyílásnak, az utóbbi pedig balra Eszling falunak tartott.

Midőn délután 4 órakor az osztrákok a támadást megkezdték, a francziáknak még csak 30,000 embere volt a túlparton, mert a folytonosan eregetett nehéz talpok a hídat itt is ott is áttörvén, az átkelést akadályozták.

Legrand hadosztálya Eszling falut, Molitor pedig egy hadosztálylyal Aspernt tartotta megszállva, míg a lovasság a két helység közt foglalt állodást.

E lovasság az előrenyomuló osztrák ágyúk tüzésnek nagyon is ki levén téve, Napoleon Lasalle lovas tábornoknak parancsot adott a rohamra. Az osztrák zászlóaljok azonban, melyek tömegekben Lichtenstein lovasságával a nyílások mögött álltak, e rohamot véresen visszaverték, mire Nansoutti a francia vértesekkel még egy rohamot kísérelt meg, melyet az osztrákok szintén visszavervén, tért nyertek s a két falu közti nyílásban előre nyomultak.

Legrand a francziákkal Eszling falut ezalatt oly hősiezen védelmezte, hogy ott Rosenberg egy talpalatnyi tért sem nyerhetett. Bellegarde és Hohenzollern

ugyan Aspernbén valamivel szerencsésebbek voltak, mert a temetőt s a helység nyugati részét elfoglalták; de Napoleon néhány, újonnan a csatára érkezett gyalog ezredet Lannes parancsa alatt Molitornak segítségére küldvén, ezeknek tovább nyomulását gátolta. Hiller a Duna mentében álló francia útegekkel, minthogy hamar bealkonyodott, szintén nem bírt végezni s így az ütközet 21-dikén ezen eldöntetlen állapotban maradt, a nélkül, hogy az osztrákok a hídakig hatolhattak s a francziák további átkelését meggátolhatták volna.

Május 22-dikén Napoleonnak 80,000 embere volt már a Duna bal partján s minthogy összes serege 120,000 emberből állott, az egész nap folytán egymást követve keltek át hadosztályai.

Massena Aspernt kora hajnalban egész hadtestével megtámadta s az osztrákokat a falu nyugati részéből s a temetőből, hol az éjjel megmaradtak volt, kiszorította; Lannes tábornagy pedig ezalatt a középben a fő támadást intézte, melyre három hadosztály nyomult előre, a térközökben számos ágyúval, hátul az összes nehéz lovassággal, míg a tartalékot az egész testőrség képezte.

Heves ágyútüzelés után a francia gyalogság zászlóaljont rohamra ment s Hohenzollern hadtestét teljesen visszanyomta; a lovasság pedig előre rontott, hogy üldözés által a győzelmet teljessé tegye. E pillanatban azonban Károly főherczeg a veszély színhelyére

sietett, személyesen állott gránátosainak élére s ezekkel Lannes gyalogságát azonnal ismét visszanyomta. Lichtenstein lovassága a francia vérteseket a fővezér szeme előtt megfordította s ez által Lannesnek oly szép eredményt ígérő támadása tökéletesen megghiúsult.

Aspern újra az osztrákok kezébe került; de Eszlingenben a francziák annyira megfészkeltek magukat, hogy ezt nem bírták többé visszavenni. Most tehát a főherczeg a hídfő-ütegeknek fordult; saját tartalék ütegeit mind előre vezette s Napoleonnak alig 5000 lépésre terjedő csatarendjére iszonyatos és öldöklő tüzelést kezdett. A francia ágyúüteg, mely a Lobau szigeten a hidak előtt volt felállítva, nagy részben elnémíttatván, hátra húzódott sőt a csapatok Eszlingenből is visszavonultak, mire Napoleon látván, hogy összedömszölt seregeit már nem képes kifejteni s ép oly kevésbé a rendületlenül álló ellenfél sorait áttörni: visszavonulásra s a Lobau sziget ismételi elfoglalására adott parancsot.

Massena és Lannes, hogy a sereg hátrálatát fedjék, még egy rohamot tettek, mely alkalommal Lannes az első sorokban buzdítván katonáit, egy ágyúgolyó által leterítve, Napoleon karjaiban adta ki hős lelkét.

A főherczeg győztes maradt; Napoleon a csatát elvesztette.

A nagy Dunán vert hidak annyira meg voltak rongálva, hogy a jobb parttal az összeköttetés három

napra megszakadt, s így a kifáradt francia seregek még élelembeli szükségnek is ki voltak téve.

A francziák veszteségét 40,000, az osztrákokét 35,000 emberre teszik : több tábornok s számtalan fő-
tiszt esett el itt is, ott is; és a babéroknak sem az egyik, sem a másik fél szükében nem volt.

Míg ezek a Duna mentében történtek, addig János főherczeg Olaszthonban 50,000 emberrel előre nyomúlt, Eugen herczeget Sacille városánál megverte s Caldieróig visszanyomta; de a főszereg hátrálása és Bécs eleste őt is visszavonulásra kényszeríté. Eleinte Tarvisig és Prevaldig vonúlt, innét pedig Villachon és Klagenfurton át, május 24-dikén Gráczbba ment.

Eugen János főherczegét Klagenfurtig követte; de innét észak felé tartván, a Morva völgyébe ment át, hogy Napoleonnal összeköttetést nyerjen; május 25-ikén pedig Jellaciccsal ütközött össze, ki szétveretvén, Grácznak hátrált s itt János főherczeg seregével egyesült.

János főherczeg most a gráczi erődben egy csapatot hagyván, Körmendre ment; Eugen jobb szárnya pedig — három hadosztály Macdonald alatt — Laybachig nyomúlván, innét Cillyn és Marburgon át, junius 4-dikén Grác városába vonúlt. Marmont francia tábornok, ki eddig Stoicevich osztrák tábornok ellen Dalmatiában állott : most szintén megindúlt, seregét Fiumébe, innét junius derekán Laybachba, a hónap végén pedig Gráczbba vezette.

Chasteler osztrák tábornok april elején Tyrolba beütött, hol a harcias nép, mely a Habsburg házhoz mindig ragaszkodott s most a bajor uralmat legnagyobb mértékben gyűlölte, tömegesen fegyvert ragadott; Hofer András által ügyesen vezéreltetvén, országának hegyes-völgyes fekvését felhasználta, a francia-bajor seregekben töméntelen károkat okozott s egy hadosztályt a szorosokban körülvén, fegyverletételre kényszerített.

Napoleon, a mint a tyroliak felkeléséről értesült, azonnal Lefèvre tábornagyot e tartomány fékezésére három osztálylyal kiküldte. Chasteler osztrák tábornok — kit, mint francia születésűt, Lefèvre földönfutónak nyilvánított — a hős tyroli népet seregével csak lomhán támogatta s végre is a Dráva völgyébe vonúlva, junius 12-dikén Gyulayval egyesült. Mikor azonban Napoleon az asperni csatavesztés után összes seregeit Beunél öszpontosította s Lefèvre-t is magához csatolta, akkor Tyrol nem csak egészen felszabadult, de Hofer még Bajorországba is berontott.

Térjünk most a fősereghez vissza, hol a hadjárat döntő mozzanatai fejlettek.

A csata megújítására mind a két fél erősen készült, s a körülmények előre mutatni látszottak, hogy az asperni csatater legközelebb még egy ütközetnek leend színhelye.

Napoleonnak a Lobau szigetről elő kellett jönnie; a Duna jobb partján pedig nem állott ellenség, míg a

főherczeg állodása még mindig olyan volt, hogy a francia sergeket átkeltükkor megtámadhatta, a miért felállítását vagy helyét változtatni oka nem volt.

A főherczeg azon hiszemenben, hogy Napoleon megint a szigetnek bal odalon levő kanyarodóján fog átkelni, Aspern, Eszling és Enzersdorf falvakat megerődítette; Kollowrath hadtestét, mely Linz alatt maradt, magához csatolta s János főherczegnek is rendeletet küldött, hogy gyorsított menetben a fősereggel egyesüljön.

De Napoleon is behívta távolabb működő alvezéreit. Bernadotte, ki Linz körül állott, parancsot vett, hogy Bécsnek induljon s Kollowrathot figyelem alatt tartsa; Macdonald pedig s Napoleon mostoha fia Eugen herczeg, hogy hadtesteikkel felfelé húzódjanak. A hidakat erős védczölöpzetekkel látták el, hogy a lefelé úszó talpok meg ne ronthassák s a kisebb szigetekről szintén hidakat vontak a partra, hogy az átkelés gyorsabban menjen, melynek biztosítására még a bal parthoz közelebb eső szigetkéket erős ágyú ütegekkel is megrakták.

Míg itt ezen előkészületek történtek, addig Eugen herczeg parancsot vett, hogy János főherczegnek útját állja; minek folytán Sopron felé nyomult s midőn a főherczeg előle Körmenről Győrnek tért ki, őt ide is követte.

Győrnél János főherczeg a nádorral, ki a nemesi

felkelést vezette, egyesült s Eugent a csatával megkínálta. Eugen ki Macdonalddal csatlakozván, 40,000 ember felett rendelkezett, a csatát június 14-ikén elfogadta s meg is nyerte, mire János főherczeg Komárom alá hátrált.

Eugen Győr bevétele után a főszereghez indúlt s azzal június 20-dikán egyesült; Marmont tábornagy pedig, ki Grác felől jött, július 1-én érkezett meg Schwechatnál.

E két tábornok a főszereggel csatlakozván, Napoleonnak összes ereje, melylyel a csatát megújítani készült, 160,000 emberre szaporodott. A főherczegnek ugyan csak 130,000 embere volt együtt, de ő biztosan várta, hogy János főherczeg a csatára még be fog érkezni, mert sürgös parancsot küldött volt neki, hogy Pozsonynak jöjjen, hol semmi ellenség had útját nem állotta.

A főherczeg azon hiszemben volt — mert minden előkészületek csakugyan arra is mutattak — hogy Napoleon megint a sziget bal kányarodójánál fog átkelni, s Napoleon július 1-én heves tüzelés alatt több csapatot Aspern közelébe át is küldött, hol ezek azonnal hídfő építéséhez fogtak.

Július 2-dikán az átkelés folyton folyt, de 3-ikán rögtön megszűnt; mire a főherczeg seregeit, melyek a francziák átkelését várva, két napig szakadatlanúl talpon voltak, szokott táboraikba vezette vissza : hogy

addig a meddig pihenhessenek. Napoleon azonban csak ezt várta s július 4-dikén este, midőn a sziget jobb kanyarulatán álló ütegek ágyúi a tüzet mind egyszerre megkezdték, a már elkészített két hajóhidat a Dunára bocsáttatván, Massena és Oudinót hadtesteit, nem különben a testőrséget is a bal partra indította, melyek után Davoust hadteste Grouchy lovas hadosztálya s Montbrun és Pully hadosztályai szintén átkeltek.

Július 25-dikén reggel Oudinot és Massena balra kanyarodtak s az előbbi Sachsengang falut, az utóbbi pedig egyenesen Enzersdorfot támadta meg; 8 órakor Davoust, Grouchy és Montbrun is előnyomulásban voltak s a főherczeg csak most vette észre, hogy várakozásában csalatkozott; minthogy azonban Napoleonnak végképeni átkelését többé nem gátolhatta, arra határozta magát, hogy régi állodását, a mennyire a viszonyok engedik, visszafoglalja s a csatát a ruszbachi patak vonalán fogadja el. E patak $1\frac{1}{2}$ mértföldnyi területen a Dunával párhuzamosan folyik, mentében, ép a Lobau sziget gátjaival szemközt fekszik Markgrafen-Neusiedl, ettől alig egy mértfölddel tovább, felfelé Német-Wagram s a két helység közt Baumersdorf. Azon vonal, melyet Wagramtól Adlerklau és Breitensee helységeken keresztül, egyenesen Aspernre húzunk, egyenszöget képez, melynek sarkától Wagramtól keletnek Raschdorf falu fekszik. Markgrafen Neusiedltől pedig szintén kelet felé kis mértföldnyire van Ober-

Siebenbrunn, hova Károly főherczeg minden perczen János főherczeg seregét várta.

Ezen félhold idomú tér képezte a döntő ütközet színterét, melyen, ha János főherczeg annak idején érkezik meg, a győzelem bizonyára az osztrákok részére hajol. A főherczeg azonban eléggé nem sietvén, elkésett s így Károly a francziák túlnyomó erejének ellentállani nem volt képes.

Az osztrákok csatarendének bal szárnyát Markgrafen-Neusiedl előtt Rosenberg hadteste foglalta el; ettől jobbra Hohenzollern Baumersdorf előtt, Bellegarde pedig a középhaddal Wagram előtt állott; Kollowrath hadteste s az összes gránátosok a jobb szárnyon Adlerklaut és Breitenseeet tartották, Klenau hadteste pedig Aspernnél foglalt állodást.

Napoleon, mint már említettük, Enzersdorfnál a czölöpgátozat jobbra eső kanyarulatán kelt seregeivel a Dunán át s minthogy főerejével Markgrafen-Neusiedl felé nyomúlt : bal szárnyát vagyis az Aspern és Eszlingen közti tért némileg födetlenül hagyta. — Az osztrákok állodását áttekintve, azonnal eltökélte, hogy a főtámadást bal szárnyukra fogja intézni, míg erejének egy részével János főherczeg seregére veti magát. E terv folytán Davoust parancsot vett, hogy Markgrafen-Neusiedelt, Oudinot pedig, hogy Baumersdorft támadja meg, mely utóbbi helytől balra Bernadotte hadteste csatarendben állt, míg Massena Enzersdorfon

áthaladván, balra kanyarodott s az adlerklau-breiten-seei vonal felé tartott.

Már esti hat óra volt, mikor ez utóbb nevezett hadoszlopok a csatarendet elérték; ekkor azonban az említett vonalokon élénk ágyúzás keletkezett. Davoust és Oudinot a támadást egyszerre kezdték s bár az első rohammal a ruszbachi patak védvonalát elfoglalniok sikerült is : innét csakhamar ismét visszaverettek. — Bernadotte Wagram helységét támadta meg, de szintén visszaveretett, míg Massena, ki a bal szárnyat vezette, e napon már az ellennel össze sem ütközhetett, mert az éj beállván, mindkét fél a csatatéren táborzott s az eldöntő ütközet a következő napra maradt.

A főherczeg Napoleon állodásának gyenge oldalait akarván felhasználni, július 6-dikán már hajnalban Klenaunak parancsot adott, hogy az aspern-eszlingeni vonalat támadja meg s a Duna és a franczia sereg állodása közé nyomúljon. — Kollowrathnak és d'Asprenek meg volt hagyva, hogy Klenau működését minél nyomatékosabban támogassák. — Rosenbergnek ezalatt Markgrafen-Neusiedelről kellett előre nyomúlnia, János főherczeg pedig ismételve sürgető rendeletet kapott, hogy minél gyorsabban a csatára jöjön s megérkezte után azonnal a francziák jobb szárnyát támadja meg.

Napoleon seregeit július 5. és 6-dika közti éjen szakadatlanúl a Dunán áthozta s Wrede tábornokot is

hadtestével Bécsből a csatatérre rendelte, minek folytán 6-dikán seregének létszáma 180,000-re rúgott.

Rosenberg, Hohenzollern és Bellegarde 6-dikán reggel Davoust és Bernadotte állodását megtámadták; a támadás sikerült és Napoleonnak már tartalékjait kellett a tűzbe vezetnie, hogy az osztrákok előnyomulását megakadályozza.

Massena ekkor a francziák bal szárnyáról a középhadnak segítségére sietett, kihez még Eugen herceg is csatlakozván Bellegarde tábornokot Adlerklauból kiszorították; de most d'Aspre az osztrák gránátosokkal előre tört, Massenát s Bernadotte-ot véresen visszaverte s nem csak Adlerklauból ismét kivonulni, de egész Roschdorfig hátrálni kényszerítette.

E közben a másik ponton Klenau Aspernt és Eszlingent foglalta el s a csatavonalra érkező Macdonald tábornagyot oldalban támadta meg. — Ez volt az osztrákokra nézve a csata legkedvezőbb percze s a francia sereg balról átszárnyaltatván, okvetlenül veszve van, ha János főherceg e pillanatban a csatatéren megjelenik.

Ez azonban nem történt, mire Rosenberg tábornok a Davoust és Oudinot kétszeres erejének többé ellen nem állhatván, hátrálni kezdett s így az osztrák sereg bal szárnyát feláldozta. — A főherceg is látván a veszélyt s tartván attól, hogy a már balra átkanyarodott Davoust és Oudinot, ha még előbbre nyomólnak,

az ő seregét majd a Dunának találják szorítani : elhárította, hogy a 40,000 emberrel erősebb ellennek enged.

Macdonald, kit most Wrede is segített az osztrákok jobb szárnyát még egyszer megtámadta; de véresen visszaveretett s ezután Bellegarde, Kollowrath, Lichtenstein és d'Aspre az utóvédet képező Klenau hadára támaszkodva, Korneuburgra, Hohenzollern a csehországi úton, Rosenberg, Wolkersdorf és Lányi pedig lassan s a legnagyobb rendben a morvaországi úton Enzersdorf felé vonultak vissza.

Napoleon eleinte testőrségével, mint utolsó tartalékával, személyes vezetése alatt akarta Macdonaldot felvenni s így a hátráló ellenre még egy végső támadást intézni; de az osztrákok hősies tartása folytán e szándékától elállott s nem vette őket üldözőbe, hanem csupán egyes ágyúütegek dördülésével kísértette hátrálatukat.

János főherczeg csak délutáni 5 órakor érkezett seregével Siebenbrunnra, hol az osztrák hadakat minden ponton hátrálni látván, nem közeledett, hanem inkább rögtön megfordulván, Marcheggre vonult vissza s így az egész csatatér a francziák birtokába jutván, ezek itt ütötték fel fektanyájukat.

Az osztrák sereg magatartása mind az ütközetben, mind pedig a hátrálat alkalmával oly kimerületlen, erélyes és tekintélyt parancsoló volt : hogy Napoleon

majdnem aggodalommal kezdett a jövőbe nézni. Az osztrák birodalomnak még számos segédforrásaai voltak : Magyarországot a háború még alig érintette: Tyrol győztes felkelésben állt; a főszereg sem volt legyőzve, mert azt nem lehet győzelemnek mondani, ha a győztes csak a csatátért keríti birtokába; János főherczeg 20,000 emberrel a francia sereg hátában állott, míg Napoleonnak minden hadteste a wagrami csatában részt vett, kivéve azon egyet, mely Gallicziában működött s melynek szintén Ferdinand főherczeg állott 30,000 emberrel ellenében; az osztrák fővezér, Károly főherczeg, július 10-dikén Znaymnál összes hadtesteit egyesítve, erős állodást vett és Spanyolországból is oly kedvezőtlen hírek jöttek, melyek Napoleonnak a békét igen kívánatosá tették.

Mindezek folytán a francia császár Ausztriának békeajánlatokat tett, melyek elfogadtatván, előbb a znaymi fegyvernyugvás s ennek alapján octóber 14-én a schönbrunni beke kötöttetett.

Az 1809. évi hadjárat az osztrák seregnek minden tekintetben csak díszére válik; mert, bár a francziák mindannyiszor túlnyomó erővel léptek föl, Károly főherczeg az asperni ütközetben mégis határozott győzelmet vívott ki s a többi csatákban is serege soha tartását annyira el nem veszítette, hogy a visszavonulás a legnagyobb rendben s némi hatással ne történt volna.

Mindkét fél ezen hadjáratban alkalmazta először túlnyomólag a tüzérséget. Napoleon két ízben állított taktikai pontra 100 üteget s Károly főherceg is mindig azon volt, hogy különösen tüzérsége hatással működjék.

Mindkét fél főerejét az ellenségnek egyes gyengébb részeire iparkodott vetni; mindkét fél az ellen sorát ott törte keresztül, a hol az állodás keskeny volt s a mély csatarendet mindig oldalban támadta.

Legsajnosabb volt azonban az osztrák hadseregnek azon mulasztása, hogy az asperni győzelmet egészen ki nem zsákmányolta s ellenét minden erélylyel üzőbe nem vette; mert különben a francia seregnek azon részét, mely a Dunán ez nap átkelt, tökéletesen megsemmisíthette volna.

A spanyol szabadságharcz folytatása egész 1812-ig.

Napoleon, midőn 1809. év január végén öcscsét Józsefet Madridba ismét bévezetvén, Spanyolországot odahagyta s Ausztria ellen a hadjáratot megújítani készült: ugyanakkor Soultnak szigorúan meghagyta, hogy Portugalba, Neynek pedig, hogy Galiciába nyomúlván, e két tartományban a felkelést lecsillapítsák.

Ennek folytán Soult 24,000 emberrel, St. Jago és Tuy városokon keresztül, a Minho folyóig nyomúlt; e folyón Orensenél átkelt, la Romana spanyol tábornokot visszaverte, marczius 29-dikén Oportót, Portugal második városát és erős várát ostrommal bevette s innét az ország felső részén a nyugalom helyreállítására intézkedéseket tett.

A nyugalom bár helyre lön állítva, sokáig nem tartott; mert Wellington angol tábornok Keletindiából visszahívatván, 20,000 válogatott katonával april 26-án Lissabonnál partra szállt s a Beresford angol tábornok parancsa alatt álló portugali hadsereggel egyesülvén, Coimbra felé nyomúlt.

Beresford a portugali sereg jobb szárnyán május

10-dikén Amarantenál Loison francia tábornokot, ki Soult seregének bal szárnyát vezette, megvervén, Guimarensre szorította vissza. Soult ugyan az angol-portugali sereg közepét, melyet Hill angol tábornok vezetett, szétverte; de Beresford által, ki ezalatt Chaves felé nyomult, balról megkerítettvén, Oportót odahagyni s Galiciába hátrálni kényszerült, hol azután Ney tábornagygyal csatlakozott.

Wellington, miután ügyes mozgadozásával Soul ttábornagyot Portugaltól kiszorította sikerült, innét maga is Spanyolországba vonult s Sevillán a spanyol tábornokokkal Madrid visszafoglalására hadjáratot tervezett.

E tervek folytán előbb az Ebro mentében felfelé Alcantarára, innét pedig Oropezára menvén, Cuesta spanyol tábornok hadtestével egyesült. Vanegas parancsot kapott, hogy a jobb szárnyon Madrid felé nyomuljon, Beresford pedig, hogy Soult és Ney tábornagyok serege ellen a Duero folyó vonalát védje.

Wellington ezalatt a középhaddal Talaverára indult; József király pedig Victor és Jourdan tábornagyokkal azonnal eléje sietett s bár az ő serege csak 30, az angol-spanyol hadsereg pedig 50 ezer emberből állott, mégis — bízván a francziak vitézségében — a helyett, hogy Soult és Ney tábornokokat bevárta volna, Wellingtont Talaveránál megtámadta.

Wellington állodása erős és biztos volt: jobb szárnyát a Tajó folyó, a balt pedig a montalbani hegyláncz

födte; míg e két szárnytám közt fekvő, 8000 lépés szélességű völgyet 50,000 emberből álló serege foglalta el. Az állodás közepén eső emelkedettebb helyeket Wellington erős ágyúütegekkel erősítette meg s ezenkívül hatalmas tartalékot állított fel hátúl.

József július 27-dikén a spanyolok előcsapatait visszanyomta, melyek is azonnal az előpontokat a francziáknak átengedték. 28-dikán a francziák, a helyett, hogy előbb a bal szárnyuk felett úrkodó magaslatokat igyekeztek volna elfoglalni s csak ezután fordúlnának a síknak : azonnal a völgyben az angolok középhadát támadták meg, hol a jól célzó zászlóaljok s a magaslatokon felállított ütegek lövései által megtizedeltetvén s végre Wellington erős tartaléka által hevesen megtámadtatván, véresen visszaverettek s Alberchére hátráltak.

Wellington beelégedvén azzal, hogy a király seregét megverte, most maga a közeledő Soult ellen fordúlt. Cuesta tábornokot pedig Talaverára küldte, hogy ott figyelő állást foglaljon. Útközben azonban értesült, hogy a francziák serege, miután Mortier tábornagy Soult és Ney hadával egyesült, az 50,000-et meghaladja s így nem akarván seregeit kockáztatni, nem csak maga a Tajo folyam mögé vonúlt, de Cuestának is hátrálást parancsolt.

Soult a hátrálókat rögtön követte s Arzobispo felett a jobb szárnynyal a folyón átkelt; Mortier a közép-

haddal az arzobispói hídát rohammal bevette, de Ney a bal szárnyával elkésett, nem lelvén meg a zátonyt, mely körül Almareznél a folyón átgázolnia s Wellington hátrálati vonalát Truxillo felé elvágnia kellett volna. — Wellington e módon megmenekült és Badajozra vonúlt; de Venegast, ki Madrid felé sietett, útjában Sebastiani tábornagy tökéletesen szétverte, minek következtében az egyesült angol-spanyol hadak ismét az ország déli részére voltak szorítva.

Még ugyanezen év november 18-dikán Sebastiani francia tábornagy Oranánál Arizzaga spanyol vezért tetemesen megverte, úgyszintén Suchet Blake spanyol tábornokot Sta. Mariánál és Belchiténél két véres ütközetben legyőzte s Gerona és Tortona várakat elfoglalta.

Mindezen győzelmek azonban a francziáknak mit sem használtak, mert Spanyolországnak csak azt a részét bírták, hol seregeik állottak, a spanyol nép csak ott hódolt meg, a hol erre a fegyver kényszerítette; elől s hátul mindig új meg új seregek, új meg új táborok alakultak, a guerilla csapatok a hegyekben a francziák összeköttetését folytonosan zavarták, élelmi s egyéb szállítmányaikat elfogták sat.

Az 1809-diki osztrák hadjárat után beállott kedvezőbb körülmények Napoleonnak alkalmat nyújtottak, hogy Spanyolhonban működő seregeit újabb szállítmányokkal gyarapítsa, minek folytán ezen szerencsét-

len, de magát hősiesen védő országra ismét hat új hadtestet küldött. Victor, Sebastiani és Mortier Soult főparancsnoksága alatt délnek nyomultak, Cordovát, Granadát s Sevillát elfoglalták, Cadix városát pedig ostrom alá vették. -- Massena a Ney, Reynier és Junot hadtesteivel Wellingtont követte, ki Portugalba vonult s a Torres-Vedras nevű állodásban magát körülszanczolta volt.

Massena csak lassan, de biztosan haladott előre s azon volt, hogy az oldalain működő ellenséges csapatokat legyőzván, ezen vidékeket is meghódítsa. Julius 10-dikén Ciudad-Rodrigo várát, augusztus 27-dikén pedig Aluceidát bevette s így hátmögét biztosítván, előre nyomult.

Wellington csak figyelőleg működött és seregét három részre osztotta. Hill tábornok 15,000 emberrel a Tajo folyam bal partján Portolegrénél, a fővezér maga 30,000 emberrel Celoricónál állott, Leith angol tábornok pedig 10,000 embernyi tartalékkal Thomarnál foglalt állodást.

1810. szeptember közepe táján Massena Reynier tábornokot a Tajo bal partjáról magához rendelve, Celoriconál az angolok középhadát meg akarta támadni; de a mindig óvatos és előrelátó Wellington állását nem tartván elég erősnek, a Mondego bal partján visszavonult. Massena erre ugyane folyó jobb partján Vizeora ment, hogy Wellingtont megkerülje s a

tengertől elzárja, de ez az alatt a Sierra d'Alcolar hegy-láncon átkelven, Massenát megelőzte s a busacói magaslatokon erős állást foglalt.

A francia fővezér ezen erős állodást megtámadni eleinte vonakodván, egy napot mulasztott; Wellington pedig ezalatt Hill tábornokot magához vonta s így, midőn a francziák september 27-dikén a magaslatokat megrohanták, véres vereség után roppant veszteséggel kellett visszavonulniok.

Wellington egyáltalán mestere volt az erős vagy megerődített állodások védelmének s csak akkor lépett fel támadólag, mikor hidegvérű és makacs harczosain az ellenség tüze már megtört.

Massena erre újra kitérvén, Coimbra felől akart Wellingtonnak háta mögé kerülni; de az óvatos angol tábornok győzelme után sem lépett fel támadólag, hanem sietve visszavonult s a megerődített és híres Torres-Vedras vonalat foglalta el, hol 60,000 embert pontosított össze.

Massena Alanquernél a Torres-Vedras vonallal szemközt megállott s csupán 40,000 embernyi sereggel nem tartván lehetségesnek Wellingtont állásából kieroszakolni, Napoleontól erősítést kért. Az erősítés meg is érkezett, de későn, mert Massena, midőn élelem hiánya miatt Santaremre vonult, csak itt találkozott Drouet francia tábornok 10,000 emberével, mely segítség azonban annál kevesbbé változtatott helyzetén,

minthogy ugyanekkor Wellingtonhoz is Romana 20,000 emberrel csatlakozott.

A sereg élelmezése a tél vége felé mindig bajosabbá levén, Massena a Torres-Vedras vonalat odahagyta s Coimbrára, innét pedig Celoricóra vonúlván, ennek környékén marczius végeig időzött.

April 3-dikán Wellington, a ki a francziákat eddig mindig oly módon követte volt, hogy ezek neki nem árthattak s a nép segítségével a tengertől élelmet is kapván, seregeit fris erőben tarthatta — Wellington, mondom, Massena bal szárnyát, mely Reynier alatt Sabugalnál állott, megtámadta s állásából kiszorította, minek folytán Massena Ciudad-Rodrigóra s innét Salamancára hátrált.

Wellington erre Almeida várát, melyet a francziák a múlt évben elfoglaltak volt s mely igen felhasználható és lényeges strategiai pontot képezett, körülvette s táborát Fuente de Horoz körül helyezte el.

Massena a várát az ostrom alól felszabadítandó, Wellingtont majus 4-dikén megtámadta, és sikerült is neki az angolok jobb szárnyát visszanyomni, de erre Wellington tartalékhadával újra helyt állt s minthogy Massena tartaléka egy mélység által akadályozva, annak idején a csatázó seregnek segítségére nem jöhetett: a francziák a csatáért odahagyni és Salamancára hátrálni kényszerültek.

Az almeidai francia helyőrség magát hősiezen

védte s május 11-dikén az angol zárseregen keresztül rontván, Massenához csatlakozott.

Míg ezek Portugal egy részén történtek, addig Soult tábornagy, ki Cadix várát ostromolta, Napoleontól parancsot kapott, hogy Massena segítségére siessen, minek folytán tehát Soult, Victor tábornokot Cadix alatt hagyván, Badajoz felé indult, útjában Olivenza erődött elfoglalta s azután Badajoz várát körülvette.

Wellington, alig hogy e mozdulatokról értesült, azonnal Romana tábornokot 20,000 emberrel Badajoz felszabadítására küldte; Romana azonban január 23-án Cartajóban meghalt s helyette Mendizabal vette át a parancsnokságot, ki miután Badajoz várát élelemmel ellátnia sikerült volna, a Guadiana jobb partján Geboránál foglalt állást, hol öt Soult február 19-dikén megtámadta s szétverte.

Badajoz marcius 11-ikén a francziák kezébe esett.

Soult azonban a Mendizabal seregén kivívott győzelmet további előnyomulásra itt fel nem használhatta, mert a Cadix környékén álló spanyol tábornokok, a mint távozásáról értesültek, rögtön Victort megtámadták s meg is verték, kinek most Soult segítségére sietett s a spanyol sereget Balesteros alatt visszanyomta.

Wellington Badajoz eleste után Mendizabal segítségére a Guadiana vidékére Berresford tábornokot küldte, mire Latour-Mauburg, ki Mortier helyett Soult

távozta után itt a francia sereg parancsnokságát vitte, a túlnyomó erő elől Llerenára hátrált. Soult Badajoz megmentésére rögtön visszafordult ugyan s Albuera magaslatain Berresford táborát megtámadta; de midőn a francziáknak öt hadoszlopban a magaslatokat megnyerniök sikerült, Berresford eddig elfedve volt ütegeivel zászlóaljaikra oly rémítő tüzelést kezdetett, hogy ezek ezt meg nem állhatván s a mély csatarendből, melyben előre nyomultak, mert fáradtak voltak, egyhamar ki nem bontakozhatván, roppant veszteséggel megfutamodtak.

Marmont tábornagy, ki Massena seregének vezényletét vette át, Soultnak segítségére sietett; de Wellington ennek is teljes erejével utána nyomult s Ciudad-Rodrigónál egyesítette seregét.

Soult Marmont-al 1811. szeptember 5-dikén egyesült s ezenkívül Napoleontól Dorsenne tábornok alatt még egy hadosztályt nyervén, serege 60,000 emberre szaporodott, melylyel most Wellingtont megtámadandó, Ciudad-Rodrigo felé nyomult. Az óvatos angol tábornok azonban ismét a Tajo alsó vonalára húzódott vissza s így a csatát kikerülte.

Soult Wellingtont nem követte, hanem ismét Cadix felé vonult, hogy az Andalusiában mindinkább terjedő felkelést fékezze, minek folytán Marmont magára hagyatván, semmit sem tehetett, Wellington pedig ismét a támadó működésekre ment át.

Suchet Spanyolország keleti részén szerencsésebb volt : Blake tábornokot Murviedrónál és Leridánál megverte, az arragoniai várakat : Tortosát, Sagunát és Valenciát bevette s az egész vidéket meghódította.

Most azonban kiütött az orosz háború, mely Napoleonnak oly nagy erejét vette igénybe, hogy József királynak Spanyolhon meghódítására csak jelentéktelen seregeket hagyhatott, minek folytán Wellington kedvezőbb helyzetbe jutván, támadó hadműködéseit folytatta.

S itt most az orosz háborúra térvén át, a spanyol szabadságharcot megszakasztjuk, míg az események összeköttetése lánczolatán azt később ismét fölveendjük.

Az 1812-diki orosz háború.

Napoleonnak felállított continentalis zárrendszere, vagyis azon rendelete, melylyel az angol hajók elől Europa minden kikötőjét elzáratta, öt Oroszországgal, melynek kormánya ez eljárást sehogy sem helyeselhette, komoly összeütközésbe hozta s midőn az imént említett zárrendszerrel a francia császár nem csak az Elbe és Weser folyók torkolatát, de még az orosz uralkodó házzal rokon Oldenburg herczeg tartományait is saját országához csatolta : az idegenkedés és ingerültség a két udvar közt oly magas fokra emelkedett s az orosz kormány e beolvasztás ellen oly módon tiltakozott, hogy a fennálló kérdés békés úton megoldhatlanná levén, a háború csakhamar kitört.

Napoleon, bár a spanyol háború számos katonáját igénybe vette s bár a harcz ott nem is a legkedvezőben folyt, megrögzött makacsságában még sem akart engedni s csupa elbizakodottságból a veszélyes háborúra magát eltökélte. Ő előtte az oroszországi hadjárat nehézségei nem voltak ismeretlenek : a roppant távolság, a tél felé közeledő időszak, az utak járhatlansága, az ország csekély népessége, a földművelés silány volta

s így az élelmezés nehézségei, az éghajlat szigora, a hamar bekövetkező hideg és fagy sat. — mindezek előtte álltak, de zsarnokias makacs jelleme se másoktól, sem önmagától ellenmondást nem tűrt s így a harc megkezdésének eszméjén konokul megmaradt, azon reményben ringatván magát, hogy — mint eddig viselt hadjárataiban — ha majd az ellenség fővárosát beveszi, a háborúnak is azonnal vége lesz, s hogy Sándor cár Moszkvát elvesztvén, rögtön meg fog előtte hajolni.

De Napoleon e reményében mondhatlanul csalódott; mert ha talán Sándor cár szelíd jelleménél fogva enged is : a makacs orosz nemzet ezt bizonyára soha sem tette volna s erre Napoleon nem számolván, roppant küzdelmek és veszteségek után a fővárost ugyan elérte, de korántsem a kívánt cél: a békét.

A hadsereg, melyet Napoleon ez új hadjáratra vezetett, a testőrségen kívül, mely két hadtestre, az új és régi gardára oszlott — 12 gyalog és 4 lovas hadtestből, számos utász és hidász zászlóaljából és 100 ágyúütegből állott.

Ezen töméntelen, 500,000 embert meghaladó hadsereget egy pontra irányozni, e népetlen és sivár ország nagy részén átvezetni, roppant, túlbecsülhetlen feladat. Itt Napoleon szokott élelmezési rendszerét, hogy t. i. zsarolás által a sereg mindig azon tartományból élt, melyet ellepett, vagy a melyen ép áthaladt — nem

gyakorolhatta; seregének az élelmet mindig magával kellett vinnie s roppant raktárakra volt szükség, melyek részint a működőleg előre nyomuló hadsereg, részint az ezt követő tartalék csapatok számára az élelmet töméntelen mennyiségben felhalmozták.

Ha a szekereseket, szolgálomezélyzetet, málhás lovakat sat. a működő hadsereg számához vetjük, úgy az összes had legalább is 600,000 embert és 100,000 lovat számlált.

E hadseregnek, melynek testőrsége s 1-ső, 2-dik, 3-dik és 11-dik hadteste tisztán francziákból állott, a következő alvezérei voltak: a régi testőrséget Lefèvre, az újat Mortier tábornagy vezérelte; a gyalog hadtesteket Davoust, Oudinot, Ney, Augereau, Eugen Beauharnais, Poniatowski, St. Cyr, Reynier, Junot, Victor, Macdonald és Schwarzenberg; a lovas hadtesteket pedig Nansouty, Montbrun, Grouchy és Latour-Mauburg parancsnokolták. — Soult és Massena a franczia tábornokok legjelesbjei, úgyszintén Marmont és Suchet tábornagyok Spanyolhonban maradtak.

E roppant tömegek ellen Oroszország nem többet csak 180,000 embert állíthatott a síkra, mert bár e birodalom terjedelemre nézve Francziaországánál sokkal nagyobb, népessége korántsem oly számos, mint azon országoké, melyekből Napoléon seregeit szedte, mint-hogy ezekhez nem csupán Francziaország, hanem az egész Némethon, Ausztria, Porosz-, Olasz- és Lengyel-

ország adták illetményeiket. — Oroszországnak még ezenkívül épen roppant kiterjedése is akadály volt katonáinak összecsdítésében, a még fennálló rabszolgaság és hűbéri rendszer pedig a pórnép katonává állítását merőben gátolta; végül Oroszország még ép ekkor a Török birodalommal is háborút viselt, mely ellen Tsi-tschagoff herczeg 50,000 emberrel a Dunafejedelemségekben működén, e szám is nagy hézagot képzett a francziák ellen küzdő seregben.

Az említett 180,000 emberből álló hadsereg két részre volt osztva. Ezek egyike, vagyis az 1-ső nyugati hadsereg 140,000 emberből állott s Barclay tábornok alatt, a Niemen folyó vonalán, Rossieny és Lida közt volt felállítva. — Wittgenstein, Baggchuffwud, Tutschkoff, Schuwaloff, Dochturoff és Constantin nagyherczeg mint alvezérek működtek e hadseregnél, melyhez a 140,000 ember rendes katonaságon fölül Platow tábornok alatt még 20,000 kozák csatlakozott.

Az orosz sereg másik része, vagyis a 2-dik nyugati hadsereg Bagration tábornok alatt, a Niemen és Bug folyók közt, Wolkowisknél csak 40,000 emberből állott; alvezére csak kettő volt : Rajefski és Borosdin.

E seregnek szintén 10,000 kozákja volt; lovassága 4 hadtestet képzett, melyből három Korff, Pahlen és Uwaroff alatt az 1-ő nyugati seregnél, a negyedik pedig Sievers alatt helyben volt. E készen álló két sere-

gen kívül Tormasoff tábornok Dubno környékén még egy 40,000 emberre rugó tartalékot is szervezett.

Az orosz tüzéség, mely 60 üteget számolt, már ekkor meglehetősen ki volt képezve, különösen jól volt felszerelve s igen jó lovakkal ellátva.

A hadjárat megnyitása.

Napoleon hadseregét, mely a német szövetségi tartományokból csak június derekán indult meg, három részre osztotta. A seregzöm az ő személyes vezetése alatt a testőrséggel s Davoust, Ney, Oudinot, Macdonald, Nansouty, Montbrun és Grouchy hadtestével 23. és 24-dikén Kownónál, Eugen pedig saját és St. Cyr tábornok hadtestével 30-dikán Pilonynál a Niemen folyón átkelt.

Napoleon öcscse Jerome, a westphali király, Grodno felé tartott, hol 30-ikán érkezett meg, míg Schwarzenberg az osztrák contingenssel a seregnek függetlenül működő részét képezvén, a Bug felé nyomult s e folyón július 2-dikán Drochiczynnél átkelt.

A seregzöm Kownóról Wilna felé ment.

Jerome hadosztálya Bagration ellen volt irányozva s pedig azon rendelettel, hogy öt szünet nélkül szemben tartsa, a fősereggeli összeköttetését, ha lehet, el-

vágja, de egyesülését Barclay seregével mindenesetre gátolja.

Barclay július 11-ikén Drissára érkezett s e megerősített helyet tartani akarta. Bagrationnak szintén meg volt hagyva, hogy Drissára jöjön; de minthogy Davoust, kit a császár Jerome hanyagsága miatt a jobb szárny főparancsnokságával bízott meg, Bagrationnak csakugyan útját állta és így egyesülését Barclay seregével lehetlenné tette: ennél fogva az utóbbi, részint az ellentállásra magát gyengének érezvén, részint attól tartván, hogy ha elsánczolt táborában megmaradand Napoleon majd — bízván túlnyomó erejében — mellette elhalad s így Oroszország belsejétől elvágja: jobbnak vélte állodását odahagyni és seregével belebb húzódni. Ennek folytán tehát július 14-dikén a folyó jobb partjára átkelt s Potock és Witepsk városokon átmenvén, július 24-dikén ismét a bal partra tért vissza, hol a Lutschesa patakánál seregét állodásba helyezte.

Bagration, miután Davoust útját állta, gyors menetekben kelet felé félre tért és Nicolajewre, innét pedig Nieschwitz, Slutsk és Bolruisk irányában egész Mohilewig húzódott.

Napoleon maga, hogy a nagyon hanyagúl kezelt élelmezést rendezze, Wilnán maradt s ezalatt a főszereget ideiglenesen Muratnak adta át, ki Barclayt igen lassan követte, úgy hogy a seregzöm előcsapatai csak július 14-dikén érkeztek Drujára.

Julius 16-dikán azonban Napoleon Wilnát ismét odahagyta és 18-án Glubokojéra érkezvén, a főparancsnokságot megint átvette s Bleschenkowitschi mellett a bal partra átkelt, hogy Barclayt oldalban támadja meg.

Barclaynek terve az volt, hogy Orschára vonúl és ott Bagrationnal egyesül; de ez, mire Mohilewhez érkezett volna, e várost már Davoust kezei közt találta, mire másodszor is kitért és Mitislawnak Smolensk felé vette útját, mit Barclay megtudván, szintén Smolensk felé hátrált, hol augusztus 3-ikán a két orosz tábornok egyesülvén, a csatát elfogadni készültek.

Napoleon július 29-dikén minden akadály nélkül Witepsket elfoglalta, de seregei ekkor már roppant veszteséget szenvedtek : a Spanyol- és Franciaország szélétől egész Oroszország bensejéig tartó megerőltetett menetek, a hat héten át szakadatlanúl folyt fektanyázás, a szokatlan éghajlat, hol a napok forrók az éjék hidegek, s legkívált a rossz és rendetlen ételmezés, az összes, de leginkább az olasz és francia csapatokat annyira megviselte, hogy a hadseregnek egy harmadánál több a kórházakban feküdt.

A bajos ételmezés, a járatlan és rendes fuvarokra alkalmatlan utak Napoleont lassú és eddig a francia seregnél ismeretlen hadászatra kényszerítették s így az orosz sereg vesztére szőtt terveit, egyiket a másik után megghiúsították.

A francia császár, miután Witepsken megérkezett

volna, itt seregeit beszállásolván, nekik néhány napi pihenést engedett. A bal szárny Eugen alatt Witepsken és környékén tanyázott, az előcsapatok Foreschtiben, a középhad Murat főparancsnoksága alatt Rudniánál, a jobb szárny pedig Davoust alatt Orschánál ment fektanyára.

Barclay Bagrationnal egyesülvén: Sándor czártól vett parancs folytán azonnal támadásra készült, augusztus 7-dikén Neweroffski hadtestét Krasnoira indította, maga pedig a seregzömmel Rudnia felé nyomult, hol azonban egy napi menet után saját bátorsága felett megijedve, csakhamar ismét megállapodott s csupán Pahlen lovas hadosztályát küldte előre, hogy Inkowo városánál Sebastiani tábornoknak szintén csupa lovas-ságból álló hadosztályát megtámadja.

Napoleon erre maga is tamadólag lépett fel. Neki egy győztes ütközetre annál inkább volt szüksége, mert Tschitschagoff a törökökkel kötött béke folytán már felfelé húzódott és Tormasoffal egyesülvén, Reyniert Kobrynál megverte s tetemes veszteséggel visszaszorította; a bal szárnyon ennek folytán Schwarzenberg is hátrált, valamint Wittgenstein ellen, a kihez még Steinheil orosz tábornok is csatlakozott, Oudinot sem működhetett sikerrel.

Parancsot adott tehát a franczia császár Muratnak, hogy nagyobbserű tüntetések által Barclayt Rudnia előtt feltartsa; maga pedig serege zömével ez-

alatt az oroszok állodásának bal szárnyát akarta megkerülni, hogy e módon Barclayt a Moszkva felé vezető úttól elszakassza. Augustus 14-kén Orschánál a Dnieper folyón átkelt, Krasnoira sietett s itt Neweroffski hadtestét szétverte; 16-dikán pedig már Smolensk előtt állott s e várost megtámadtatta, hol az oroszok azonban oly makacsúl védték magukat, hogy ezalatt Barclay időt nyert összes seregét Smolensk mögött egyesíteni s az utat, mely Smolenskból Pétervárra visz, elfoglalni.

Junotnak továbbá Napoleon azon parancsot adta, hogy Smolensktől észak felé a Dnieper folyón átkeljen, s Bagrationnak, kit Barclay 17-dikén Dorogobusch felé küldött, útját állja. Junot azonban a folyón átmenetet nem talált s így Bagration a moszkvai utat szerencsésen elérte.

Ney 19-dikén Smolensknél hidat vert s átkelnie is sikerült; de ő itt, a helyett, hogy rögtön jobbra a moszkvai útra vetette volna magát, Lubinóra tartott hol a Barclay által felállított orosz utócsapatot üldözőbe vette.

Barclaynak így — bár némi veszteséggel — alkalma volt egész seregét Moszkva felé visszahúzni, mire Peropravánál ismét a Dnieper bal partjára tért át, s ettől fogva egészen a fővárosig folytonosan hátrált; hátrálata közben azonban többször, mint Saimitschenél, Dorogobusch-, Wiasma- és Sarevónál állást foglalt, csatára készült, de mindannyiszor megint odább indúlt s leg-

felebb a francziáknak öt követő előcsapataival kisebb nagyobb utóharczokba (Arrièregarde-Gefechte) ereszkedett.

Az orosz kormány — minthogy a szabadelvű párt a folytonos visszavonulást megúnván, ezt szakadatlanul követelé — Barclayt a fővezérségről letette s Kutuzow tábornokot emelte ezen állásra, azon szigorú rendelettel, hogy a fővárost védje s minden áron ütközetbe bocsátkozzék.

Kutuzow augusztus 30-dikán a sereg vezérletét átvette s Borodino előtt megállt, el levén tökéelve, hogy tovább nem megy, hanem itt táborát körülsánczolja. Ennek folytán tehát a tábor közepén nagy és erős váracsot (redoute) építtetett, azt 100 ágyúval körülrakta s jobb szárnyát a Moszkva folyónak támasztván, a Kolocsa patak mögött — melynek a Moszkvába ajkúlása ép szemközt esett — várta be Napoleon támadását.

A jobb szárnyat, mely három gyalog és egy lovas hadtestből állott, Barclay vezérelte. E szárny balra a nagy váracsnak volt támasztva a bal szárnytól a kis Psarewo patak választotta.

A bal szárny, Bagration parancsnoksága alatt, két gyalog és egy lovas hadtestből állott s Uschicza falut tartva, a nagy váracstól délnek egész a moszkvai országútig terjedt. E szárnynak állodását a Semenaffka patak szelte ketté, mely egyúttal völgytorkolatot ké-

pez. Ezenkívül a váracs körül, valamint a jobb és bal szárny közepe előtt erős sánczok voltak felhányva.

S ezzel most Napoleon támadási tervét vegyük szemügyre.

Az oroszok állodását Napoleon az előtte fekvő kissé emelkedett térről egészen átlátta.

A francia sereg, mely Borodinónál volt összpontosítva, már csak 150,000 emberből, az oroszoké pedig 130,000-ből állott. Mind a két sereg szelleme harcias és lelkesült volt; a francziák érezték, hogy ha fenn akarnak maradni győzniök kell; az oroszok pedig tudták, hogy hazájukért s mint a kormány hirdette, vallásukért küzdenek.

Napoleonnak első terve az volt, hogy Eugen által az oroszok jobb szárnyát csak gyengén fogja megtámadtatni, úgy szólván csak foglalkodtatni, míg ezalatt majd Poniatowski Bagrationt vagyis a bal szárnyat megkerüli, Davoust és Ney pedig ugyanitt hathatósan támadva, végre Poniatowskival egyesülnek, a bal szárnyat felsodorják s az egész orosz sereget a Moszkva vizének szorítják.

E terv kétségkívül sok előnnyel bírt; mert az oroszok bal szárnya gyengébb s háttámasza is könnyen megkerülhető volt; a nagy váracs e támadás által hátba vétetik s a győzelem, ha teljesen sikerült, bizonyára az orosz sereg megsemmisítésével is végződött volna.

Napoleon azonban első tervének foganatosítására

kiadott rendeletét csakhamar megváltoztatta, attól tartván, hogy Kutuzow, ha a francziáknak az ő bal szárnyára intézett támadási szándékát észreveszi, a csata elől majd ismét kitér s visszavonul; a mi ugyan lehetséges, de az eddigi előzmények s az orosz sereg megerősített állása után ítélve, valószínű nem volt.

Megváltoztatván tehát, mint modtuk, eredeti tervét, csak Poniatowskit hagyta az orosz sereg szélső bal szárnya ellen, míg Davoust és Ney tábornokoknak megparancsolta, hogy Bagrationt arczagban támadják meg, Eugennek pedig, hogy a jobb szárnyat minél hatályosabban szorítsa.

A francia császár e szerint úgy szólván terv nélkül működött. Minden oldalról egyszerre támadván, a támadásból arczcsata (Frontal-Schlacht) váltott, mely mindkét résznek roppant veszteségébe került; s bár az oroszok a csatátért odahagyták s a francziák Moszkvába bevonultak : az orosz sereg mégis harczképes állapotban maradván, a főváros mögött Tarutinánál erős állást foglalt.

Soha ezelőtt Napoleon a csata vezérlésében oly határozatlan és soha oly magába mélyedt, szótalán nem volt, mint Moszkva alatt. Órákig tekintett mélázva maga elé s környezetéhez egy szót sem szólt, mintha akár közeledő veszét előre sejtven, tevékeny, fáradhatlan szelleme őt egyszerre odahagyta volna.

September 7-dikén reggeli 6 órakor a francziák

egész csatavonala heves ágyútüzeléssel kezdte meg a csatát. Az oroszok a tüzelést azonnal viszonzták s Davoust 7 órakor a bal szárnyuk előtt felhányt, úgynevezett Semenoffskoi sánczokat támadta meg, mely támadásnak azonban az oroszok oly makacsúl álltak ellent, hogy a francziák nem csak Ney hadtestét, de még tartalékjukat is igénybe vették s pedig annyira, hogy a szélső bal szárnyon előrenyomuló Poniatowski hadteste összeköttetésének fentartása végett még Jeromnak is a fő tartalékból a westphaliakkal előre kellett nyomúlnia, hogy a támadó hézagokat betöltse, mert Kutuzow Eugen herczeget is — ki ugyan eleinte tért nyert s a Kolotscha patakon átkelt — megint visszanyomván jobb szárnyáról, mely a balnál erősebb volt, Baggchuffwudt hadtestét Bagrationnak segítségére küldte. Végre 10 óra tájban, midőn a francziák már utolsó tartalékjukat is igénybe vették, Ney katonáit személyesen vezetvén előre, az oroszok makacs ellentállását megtörte, a sánczokat bevette s a hátráló csapatokat Semenoffskoi faluból is kiverte.

Az oroszok e módon a faluból kiszoríttatván, hátráltak, de csak kis időre, mert a mélyút jobb martján újra sorakozván, tömegeket alkottak s a Nansoutty és Latour-Mauburg alatt utánuk nyargaló francia lovaságot visszaverték. — Ezután a kifáradt csapatok mindkét részen megálltak; a francziák a sánczokat és a falut hatalmukban tartották, az oroszok pedig a mélyút

jobb martján ismét sorakoztak. — Sem Davoustnak, sem Neynek nem volt többé egyetlen pihent szakasza, melylyel a győzelmet befejezhette volna. A két tábor-nagy tehát Napoleontól segítséget kért, ki azonban tétovázott s nem tudta maga sem hova lesz legczélszerűbb a testőrséget küldenie, mert az ő bal szárnyán az oroszok jobb szárnyával szintén hevesen folyt a csata. — Eugen ezalatt a Kolotscha patakon át, ismét visszavért s most a nagy váracsot akarta rohammal bevenni; de minthogy Rajewski őt visszaverte, ennél fogva Napoleon a testőrség egy részét Eugenhöz, a másikat Davoust- és Neyhez küldte.

A váracs a francziáknak eleinte két támadását egymásután visszaverte. A támadók vesztesége borzasztó volt; az oroszok kartácsai a testőrséget a szoros értelmében megtizedelték, míg végre Catalincourt a testőr-vértésekkel keresztül törvén, a váracsot mégis bevette, mire Eugen herczeg szintén a sánczok alá nyomulván, az oroszok jobb szárnyát végkép visszaverte.

Poniatowski csak délután volt képes feladatát végrehajtani, mert Bagration Uschicza mögött neki is egy hadtesttel makacsúl ellentállt. Két órakor azonban e falut elfoglalván, az oroszokat a semenofskoi zúg felé szorította, kiknek bal szárnya Ney és Davoust elől hátrálva, most szintén ide menekült. A hátrálás azonban lassan és rendben történt; az orosz seregből fogoly

a francziák kezébe nem esett s ágyú is csak negyven, melyeket tova nem szállíthatván, a váracsban kellett hagyniok.

Délutáni 4 órakor a csata be volt végezve; a francia sereg fáradtan állott a csatamezőn; nem volt pihent tartaléka, mely a vert ellent követte volna, az utolsó ember is ki volt merülve, s csupán a csatátér birtoka volt az összes eredmény.

Véres volt — és hasznot nem hajtott e győzelem. — 40,000 ember feküdt részint holtan, részint sebesülten a csatátéren. Leverten, komoly aggodalommal nézett az eddig vidor lelkű francia katona a jövőbe s maga Napoleon is e szókra fakadt: *„Még egy ily győzelem — és nincs hadseregem!”*

Kutuzow september 8-dikán nyugodtan Moszkvára húzódott, mert Napoleon őt nem követte. Ezután — a fővárosban csupán Miloradovich tábornok maradván egy dandárral — a többi sereg 9-dikén Tarutina felé vonúlt s arczczal a fővárosnak fordúlva állodást foglalt. Napoleon september 14-dikén Miloradovichsal folyt rövid alkudozások után a muszkák szent városába bevonúlt s innét Lauriston tábornokot Pétervárra a csárhoz küldte, azon izenettel: hogy már most a békét meg lehet kötni.

A béke megkötése a francia seregre nézve csakugyan életkérdés volt. E sereg, mely megindulásakor s a hadjárat kezdetén 500,000 ép, egészséges, edzett

katonát számolt, most, midőn Oroszország fővárosát elfoglalta, alig 100,000 elsatnyúlt, kiéhezett emberből állt. A sok fáradság, szenvedés, szomj és éhség nyomai már az arczokon is láthatók voltak s ha az élelmezés Witepskig is már sok ügygyel bajjal járt : ezentúl az még bajosabb volt, mert eddig a katonák a lakosságtól itt-ott egyegy falat fekete kenyeret, egyegy csupor vizet csak kaptak; de belebb már nem leltek egyebet csupán elhagyott, elpusztított laktanyákat, leégetett falvakat, legázolt vetéseket, behányt kútakat, egy szóval : elhagyott, sivar pusztaságot, melyből az emberek, de még az állatok is kipusztultak.

Napoleonnak tehát, ha békét nem nyer, e sivatagon kellett seregeit visszavezetnie, melyeknek jelen helyzetében, a közeledő télen, Moszkván túl háborút nem viselhetett s bár az 500,000 lakót számoló ropant fővárosban élelmi szereket lelhetni remélt, most mégis belátta, hogy telelnie itt is merőben lehetetlen lesz. Ezen okból tehát, mint mondtuk, Lauriston tábornokot a csárhoz küldte, ennek sajátkezüleg írt levélben hajdani barátságos viszonyukat emlékezetébe hozta s az európai hatalomban vele osztoszkodni ajánlkozott.

A czár Lauristont nyájasan fogadta; a császár ajánlataira adandó választ azonban egy napról a másikkra halasztotta, mert az orosz párt e birodalom hű és hatalmas szövetségésétől : a szigorú téltől a legjobbakat remélvén, békekötésre nem volt hajlandó.

Moszkvában pedig ezalatt az ügyek még roszbabb fordulatot vettek, sem mint Napoleon valaha várta volna.

A francziák már bevonúltukkor csak a pórnépet találták a városban. A vagyonosabb lakók s a kormány hivatalnokai még annak idején eltávoztak. A parasztság azonban a francia katonákat a kalmárok boltjaiba s a pálinkás pinczékbe maga vezette, velök lopott, velök rabolt, mindenki megrakodott zsákmánnyal, ivott, evett, elvitt a mit talált; egy szóval: jól éltek, az utcákon csavarogtak és senki nem akadt, a ki köztök rendet teremtett volna.

Napoleon a czár palotájában, a Kremlin nevű, száz-tornyos várban ütötte fel tanyáját; tábornokai és fütisztjei pedig az előkelőbbek házaiba fészkeltek be magukat, hol kiki a nyugalom és pihenés kényelmeit élvezte. Ez azonban nem tartott sokáig, mert 16-dikán este a külvárosokban tűz támadt, nemsokára a belváros utcáiban is lobogtak a lángok, ugyanazon éjjel a Kremlin is égni kezdett s 17-dikére az egész város roppant lángtengerré változott. Most már hiában igyekeztek a francziák is oltani; mindenfelé gyúanyagok voltak elhelyezve a sok szesz, olaj, sőt itt-ott elrejtett puszkapor csak újra felélesztette a lángokat s így a város, melynek legnagyobb része faházakból állott, csakhamar valóságos lángözönné lett.

A negyedik napon végre, mikor már a városnak $\frac{9}{10}$ része el volt pusztúlva, nagy nehezen sikerült a

tüzet eloltaniok; de ekkor már csak itt-ott állott egy-egy kőház vagy cserép fedél, mert a többit a dühös elem a négy nap alatt mind felemésztette.

Egy álló hónapot töltött Napoleon a romok közt, mialatt az eleség mindinkább fogyott s a Tarutinánál álló muszka sereg Murat előőrseit, melyek Winkownál voltak elhelyezve, kozákjai által szüntelenül nyugtalaníttatván, egyáltalán nagy kedvet mutatott a támadólagos föllépésre.

October 13-dikán már az első hó esett, intvén mintegy Napoleont, hogy távozzék; de ő nem akart könnyű szerével elválni a helytől, melynek birtoka annyi vérbe, annyi áldozatba került s csak midőn Lauriston Pétervárról visszatérvén, jelenté, hogy minden békeremény meghiúsult, s midőn Tschitschagoff délről jövéni, már a Bug folyót elérte : csak ekkor látta be Napoleon, hogy a halogatásnak nincs többé helye s a visszavonulásra parancsot adott.

Napoleonnak — nehogy a teljesen kiszarolt vidéken a moszkva-smolenski úton kellessék seregeit mint fel, úgy ismét vissza is vezetnie — azon terve volt, hogy Jelnia irányában mellék-útakon menend haza felé s e terv szerint a kivitelt meg is kísérlette. Midőn azonban Malojarslavetzre érkezett, mely város az orosz sereg oldalán, mintegy 3—4 mértföldnyi távolban feküdt : itt a francia előcsapatok Eugen alatt Docturoff hadosztályára bukkantak, mely esetlegesen épen

kémszemlére volt kiküldve. Az említett előcsapatok az orosz hadosztályal csatázásba bonyolodtak; ezt Kutuzow megtudta s most egész seregével arra indúlt, hogy a francziák útját elállja.

Napoleonnak harczképes katonája már nem volt több 70,000-nél s még ezt is oly roppant tárvonat követte, hogy ily állapotban nem levén képes a csatát elfogadni : Kutuzow elől Mosaisk felé kitért s ismét azon az úton, melyen fölfelé jött, hátrálatát folytatta.

A Moszkvában talált élelem annyira elfogyott, hogy a katonák az elindulás napján már csak fél adagot kaptak; ehez járúlván még az átalános csüggedtség s a visszavonulás szomorú kényszere : képzelhető minő lehetett a hangulata ezen — csak három hónappal előbb még oly harcziás és lelkesült — de most már csupán elkedvetlenedett és bágyadt emberekből álló töredék-seregek.

Moszkváról october 19-dikén, Mosaiskról pedig, négy részre oszolva, ugyanazon hónap 22-dikén indúltak meg. Elöl a testőrség ment, utána Ney és Eugen s az egyik hadosztály a másik mögött fél napi járásra elmaradva, a menetet Davoust zárta.

Kutuzow Miloradovich orosz tábornokot 25,000 emberrel az egyenes vonalon a francziák után küldte, míg a 90,000 embernyi seregzöm Wiasma felé tartott, hogy e helyet Napoleonnál hamarább elérvén, őt itt csatára kényszerítse.

Miloradovich november 1-én Gchsatzknál Davoust utócsapatait elérte s ez időtől fogva a francziákat szüntelenül nyugtalanította. A francia lovasság már csak 12,000 emberből állott s ezek is alig voltak képesek csak némileg is ellentállni, annál kevésbé a hátráló sereget védeni; Kutuzownak ellenben 20,000 ember rendes lovaságon kívül 30,000 kozákja volt kemény kitarató lovakon, kik a francia sereget minden oldalon körül rajongták.

November 3-dikán Kutuzow főhada már Wiasmától délnek Biskowon a francia sereg oldalékán jelent meg, melyből még eddig csak a testőrség volt Wiasmán túl; Ney ép ekkor vonúlt a városba, Eugen Wiasma és Federonskoje közt, Davoust pedig ez utóbb nevezett városban állomásozott.

Miloradovich erőltetett oldalmozdulattal Eugen és Davoust közé tolakodott s november 4-dikén Davoust seregét, míg ugyanaz napon Kutuzow Wiasmát támadta meg. — Eugen erre rögtön és elszántan visszafordúlt, Davoustnak segítségére sietett s mindkettejüknek csakugyan sikerült is Miloradovichot megverni, míg ezalatt Ney Kutuzow ellen Wiasmát tartotta. Ezután Davoust és Eugen Wiasmán szerencsésen keresztül vonúltak, Ney pedig kivonúltukat bevárván, az utóvédhad vezérlését vette át.

Kutuzow most a további támadásokkal felhagyott s Jelnia felé húzódván, Napoleon menetét mindig oldalban követte s csak a kedvező perczet várta, hogy

Tchitsagoffal egyesülve, a tökéletesen kimerült és megfogyott francia sereget tönkre tegye.

November 7-dikén már az első fagy is beállt. — Napoleon serege ez nap Dorogobuschnál állott s már annyira meg volt fogyva, hogy csak 50,000 fegyverfogható embert számolt. — 13-dikán Smolensk városához érkezett, hol Napoleon segédhadakat, seregei számára élelemmel telt raktárakat, a sanyarú hátrálás után pihenést s a nyomorból és ezer bajból tüdülést találni remélt. — Reményeiben azonban csalódott mert Smolensken sem talált semmit.

St. Cyr tábornagy, ki Oudinot megsebesülése után Wittgenstein ellen a hadműködéseket vitte, Tserejára kényszerült hátrálni, minek folytán Victor tábornagyot, a ki 20,000 emberrel, mint tartalékkal, Smolensken állott, felszólította, hogy hozzá csatlakozzék.

Victor azon hiszemben, hogy ő rá a győztes fősegregnek Moszkvában úgy sem lesz szüksége, a nélkül, hogy Napoleont tudósította volna, St. Cyrnek segítségére sietett; Baraguay d'Hilliers tábornokot pedig, ki 25,000 emberrel Smolensktől délnek Jelnia közelében megyetanyákon volt, ezalatt Kutuzow meglepte s 13-án teljeseen szétverte.

A dolgok így állván, Victor távolléte alatt Smolensken élelemszállításról senki sem gondoskodott s így Napoleon csak annyit talált, melylyel kiéhezett serege alig 2—3-napig érhetné be. Minthogy tehát sem

segédhad, sem eleség nem volt : ennél fogva testőrségével ő maga november 14-dikén ismét tova indúlt, míg a többi seregrészek őt Ney, Davoust és Eugen vezérlete alatt egyegy menetnyi távolban követték. 15-dikén a testőrség Krasnoira, Eugen Koristniára érkezett, Davoust pedig és Ney még hátra maradtak.

Kutuzow, miután Baraguayt szétverte, szintén Krasnoi felé tartott s 16-dikén előcsapatai már e város déli oldalán mutatkoztak ; miről Napoleon értesülvén, még ugyanaz nap megállott, hogy Eugent bevárja, Davoustnak pedig parancsot küldött, hogy siessen.

Miloradovich ezalatt Eugen és Davoust seregei közé tolakodott, miből november 17-dikén véres ütközet támadt, melyben a két francia tábornok az oroszokat visszaverte s azután a testőrséggel Krasnoin keresztül tovább ment, hova utánuk az orosz sereg bevonulván, most Ney a többitől teljesen el volt vágva, s midőn hadosztályával Krasnoihoz közeledett, a történeteket látván, előcsapataival és később serege zömével is az ellenség előcsapatait megtámadta s a harcot egész estélig folytatta. Bealkonyodván, északnak a Dniepr folyam felé húzódott s nehéz lövegeit és társzekereit visszahagyván, a folyón, mely még csak gyengén volt befagyva, átkelt, Orschánál Napoleonnal egyesült s így seregének legalább egy részét megmenette, míg a többi hadfogságba esett.

Orschától fogva a francia sereg visszavonulása

még bajosabb és veszélyesebb volt, mint eddig : mert most már nem csak Kutuzowval volt dolga, de Tchitsagoffal, Tormasoffal és Wittgensteinnel is, mely két előbbi délről felfelé, az utóbbi pedig északról lefelé nyomulván, a fővezérrel egyesült s így a fagynak, éhségnek és nyomornak kitett francia sereg mindenfelől a legkegyetlenebb üldöztetéssel küzdött. — Csak egy maroknyi kozák csapat megjelenése is elég volt arra, hogy Napoleon fáradt zászlóaljait szétriaszsza; s éjjel a legcsekélyebb neszre is ijedten rezzentek fel a bágyadtan alvó seregek.

Napoleon eleinte St. Cyr és Victor segítségével Wittgensteint észak felé akarta volna visszanyomni s úgy azután Wilnának hátrálni; de átlátván seregeinek teljesen lehangolt állapotát : nem tartotta magát újlagos támadásra képesnek s csak a két nevezett tábornok hadosztályait húzván magához, hátrálatát Minskre folytatta. — Oudinot az előcsapatot, Victor a hátvédet vezette; az előbbi 23-dikán Bobrra érkezvén, arról értesült, hogy Tchitsagoff már a borissowi hídfőt elfoglalta s a Beresina folyón átkelvén, a hátráló seregnek útját akarja állani. — Oudinot erre 20,000 emberével Tchitsagoffot hősiesen megtámadta, megverte s a folyó túlszárteréjére ismét visszanyomta, mire 25-dikén az egyesült francia hadsereg — mert ezalatt Victor és Oudinot is a zömhez csatlakoztak — 50,000 bágyadt és kimerült fegyverest számlálva, a Beresina partján az átkelésre készen állott.

Napoleon szerencsétlenségére azonban pár nap óta az idő oly módon engedett, hogy a Beresina hátán a jég megindulván, zajlása az átkelést lehetlenné tette.

Oudinot 24. és 25-dikén két gyenge hidat akasztatván be, a vizen átkelt s Stakownál Tchitsagoffot újra megtámadván, Borissowra visszanyomta. Napoleon a testőrséggel, Eugen, Davoust, Ney és Victor hadtestével, mely utóbbi a hátvédet képezte, szintén átkelt; az átmenet azonban csak igen lassan történhetett, mert a sietve tolongó csapatok alatt a híd mindúntalan, hol itt, hol ott beszakadván, alig győzték azt kijavítani.

Midőn már csak a társzekerek hosszú sora és Victor a hátvéddel volt még hátra, akkor Wittgenstein 28-ikán este felé hirtelenül hátukban termett. A mint az oroszok első ágyúi a szekerek közé csaptak, rémülten s rendetlenül kezdett mindenki a híd felé futni; fegyveres, fegyvertelen; gyalog és lovas; magán kocsik és társzekerek összevissza elegyedve tolongtak, annyira, hogy a studienkai híd egyszerre csak egészen beszakadt s ezer meg ezer ember lelte a fagyos vízben halálát. Victor seregéből, mely a hidat még el nem érte, 3000-en estek fogságba.

A francziák hátrálata nem volt többé rendes menet, hanem szakadatlan futás Dihembin, Molodetschno és Smorgonie felé Wilnára, miközben a kozákok vad rajjai szüntelenül nyakukban voltak.

Molodetschnónál Napoleon odahagyta seregét s

minthogy jelenléte már úgyis sürgős volt, Párisba sietett új sereget kiállítani.

Most a főparancsnokságot Murat vette át; de január 17-dikén ez is országába Nápolyba indulván, a vezérletet Eugen herczegre bízta, ki a sereg romjával, nem több mint 25,000 emberrel, az Oder folyam mellé Glogauig ment, hol a 15,000 emberrel segítségére siető Grenier francia tábornokkal egyesült. — Az Oder folyamtól rövid nyugvás után az Elbére vezette Eugen a sereget s itt végre megállapodott.

Az oroszok csak a Niemen folyamig, mely itt az ő birodalmuk határát képi, követték nyomban a francziákat. Ezentúl már csak lanyhán mentek utánuk s Posenben véglegesen megállapodtak.

A Molodetschnóban költ hadi jelentés a francziák hajáratának szerencsétlen kimenetele s a roppant veszteség iránt, melyet szenvedtek, nem hagyott kétséget; de minderről a rongyokba burkolt félholtak, kik a délczeg és vidam francia katonák helyett jöttek vissza, még világosabban tanúskodtak.

500,000 ép, erős, harczias lelkesedésben lángoló francia indult Oroszországba : 20,000 kiéhezett elsatnyúlt váz tért onnét vissza. Csak itt-ott lehetett egy tábornokot egyegy főtisztet lóháton látni, a többi — ember úgy mint állat — ott maradt a csatatéren, a tűzben, a jégben, a hóban s a ki innét megmenekült az a Beresina jégtorlaszai közt lelte gyászos halálát.

Az 1813-diki hadjárat.

Azon szövetséges államok közül, melyek eddig kényszerből Napoleon mellett harczoltak, Poroszország volt az első, mely tőle elállott s Oroszországban szenvedett nagy veszteségeit felhasználhatni remélvén, igájától megszabadulni s nagyhatalmi állását ismét vissza nyerni törekedett.

York porosz tábornok, a ki Macdonald francia tábornagy főparancsnoksága alatt a porosz segédhadakat vezérelte, 1812. december 30-dikán, midőn a hátráló francia seregek Posenből is kivonultak, ezektől elvált s Diebitsch orosz tábornokkal a *Taurogyeni egyezségre* lépven, ennek folytán a francziákat elhagyta és seregével együtt az oroszokhoz ment át. — 1813. január 22-dikén III. Vilmos porosz király Berlinből a kormány székét Boroszlóba tette át; innét azonnal népéhez két kiáltványt bocsátott: az elsőben az összes lakosságot felhívta, hogy fegyverre készüljön; a másodikban Napoleon ellen nyílt szabadságharcra szólította.

Scharnhorst porosz tábornok és hadügyér a seregnek új szervezetet adott, mely szerint a dandárok

állítván fel függetlenül mozgadó egység gyanánt, minden fegyvernemmel el lönek látva; továbbá életbe léptette az általános hadszolgálati kötelezettséget s eltörölte a nemességnek azon jogát, mely szerint eddig tiszti állást csupán nemesember nyerhetett; felállította az első és második *tartaléksereget*, a gyakorlódási rendszabályokat a legegyszerűbb és legszükségesebb mozgulatokra szorította — s egyáltalán az egész porosz sereget azon karba helyezte, a melyben azt a mai napig találjuk.

Február 3-dikán a király említett két kiáltványán kívül még egy harmadikat is bocsátott közre, melyben az ifjúságot, de főleg a közép és előkelő osztályokbeli ifjakat felszólította, hogy szabad csapatokat alakítsanak. Ugyane hó 13-ikán pedig az országos népfelkelés is fegyverre szólíttatott s így az új harcra minden erő, melyet egy szabadságaért küzdő, lelkes nemzet felmutathat, készen állt.

Midőn e készültek javában folytak, ép akkor — 24-dikén — vonult be Eugen herczeg a hátráló francia sereg romjaival Berlinbe. Wittgenstein azonban Yorkkal egyesülve, február 17-dikén a Viszlán átkelt, Eugennek folyton nyomában járt, sőt mire ez Berlinhez érkezett, a kozákok már a város körül száguldoztak.

Martius 1-én Eugen Berlint is odahagyta, az Elbe mellé vonult s 9-dikén Lipcsét szállotta meg; míg

Wittgenstein előcsapatai 4-ikén, seregének zöme pedig 11-dikén érte el Berlint.

Február 27-dikén Vilmos király és Sándor császár kölcsönös véd és dacszövetséget kötöttek, megfogadván, hogy fegyverét sem az egyik, sem a másik addig le nem teszi, valameddig a német határokon belül csak egy francia is mutatkozik.

A közös egyezés folytán Wittgenstein, York és Bülow tábornokoknak feladatuk volt : Berlinből kiindulva, az Elbe felvidékén működni; Blüchernek pedig Sziléziából, a hol e tevékeny vezér 25,000 emberből álló sereget állított lábra, Szászországba nyomulni.

Eugen, a ki 25,000 emberrel az Elbe vonalát tartani készült, Lauriston és Grenier tábornokokkal ápril 5-dikén e folyón átkelt s Möckernnél állandó állodást foglalt. Wittgenstein azonban ezen állandó állodást ápril 6-dikán megtámadta s Eugent ismét a folyó bal partjára visszatérni kényszerítvén, ápril 9-dikén s 10-dikén 40,000 emberrel Rosztaunál maga is átkelt, Dessaura nyomult és Magdeburg vára s Wittenberg között erős állásba helyezte seregét.

Blücher előcsapatai márczius 20-dikán Bautzenre, 22-dikén pedig Drézdára érkeztek, mely napon a francziák a drézdai Elbe-hídat a légből röpítették.

Blücher márczius 30-dikán — mert csak ekkorra volt képes a híd talpak segítségével ismét helyre állítani — Drézdánál átkelt s rögtön Altenburgra

nyomúlván, itt megállapodott, hogy Kutuzow táborokot az orosz fősereggel bevárja. — Miloradovich e főserег előcsapataival april 18-dikán, Tormassoff pedig a zömmel 24-dikén Drézdában csakugyan megérkezett; Kutuzow azonban Bunzlauban megbetegedvén, april 26-dikán meghalt, s most az összes szövetséges hadak főparancsnokságát Barclay vette át.

Így álltak a dolgok, midőn Napoleon új seregével april 25-dikén megérkezett.

A lützeni csata.

Napoleon Oroszországból honába visszatérvén, óriási tevékenységet fejtett ki s minden kitelhető módon oda működött, hogy seregét ismét teljessé tegye s hajdani szövetségesei ellen a harczót minélelőbb megkezdhesse. A nemzetörségből 100,000 embert a hadászó seregbe áttett; az 1809-től 1812-ig sorsolás alá nem esett összeírottakat — szám szerint 150,000 embert — nem különben az 1813. évi újonczilletményt mind behívatta, sőt még az 1814. évre följegyzettekől is előlegesen 150,000 embert a zászlók alá állíttatott.

E sereg tehát csupa újonczokból állott; de azért lelkesült sereg volt, mert alig találkozott ez újonczok közt egy is, kinek testvére vagy rokona haláláért bosszút ne kellett volna állnia.

Ötszázötvenezer emberből állott az egész had, melyből rögtön már marczius elején négy hadtest, mindenik 40,000 — s két testőr hadtest, összesen 50,000 emberből, tehát mindössze 210,000 ember a francia határszélekről az ellenség elé megindult. — Napoleon a Német szövetség fejedelmeit is felszólította segédse-

regek állítására; de ezek közül felhívásának azonnal csupán az egy badeni nagyherczeg felelt meg; míg Westphalia s a szászok semlegesek maradtak, Bajorország és Würtemberg pedig csakhamar a francziak elleni szövetséghez csatlakozott.

Hogy e roppant seregnek kellő számú tisztjei is legyenek, ez okból Soult tábornagyot 12,000 főtiszttel Spanyolországból Némethonba híttá; 20,000 emberből álló lovasságot pedig úgy teremtett, hogy a vagyonosabb polgárokat felszólította, szereljék magukat fel, üljenek lóra s csatlakozzanak a sereghez.

Ápril 25-dikén 200,000 ember már Erfurthnál állott. Az úgynevezett régi testőrséget Mortier, az újat Bessières, a négy hadtestet Ney, Bertrand, Marmont és Oudinot parancsnokolták, míg Soult és Duroc tábornagyok a császár személye körül maradtak.

A mint a francziák megjelentek, a szövetségesek seregeiket azonnal egyesítették : Wittgenstein az Elbe bal partján Zwenkaura, Blücher pedig Bornára indúlt, hol ápril 30-dikán megérkeztek. Minthogy azonban a szövetségesek Napoleonnak netaláni megtámadása ellen magukat minden oldalon biztosítani akarták : ennél fogva seregeiket oly hosszú vonalon helyezték el, hogy Bülow Halleben, Kleist Lipsén, Wennigerode Weisenfelsnél, Miloradovich Zeitznál, Blücher pedig Altenburgnál állott; mit Napoleon megtudván, mindenek előtt jobb szárnyukat igyekezett megtámadni, hogy

így seregeiket dél felé szorítsa, minek folytán összes hadtesteit Lützen és Lipcse felé irányozta, csak Neyt küldvén Görschenre, hogy e mozdulatot fődje.

Midőn május 1-én a szövetségesek Napoleon tervét a siktéren átlátták, Scharnhorst tábornok a francziák jobb szárnyára általános támadást ajánlott s terve az volt, hogy a szövetségesek nagyszámú lovassága Napoleon induló hadoszlopai közé rohanjon, ezután pedig a gyalog hadtestek támadási alakzatban nyomuljanak előre.

A támadásnak május 2-dikán hajnalkor kellett volna történnie; de az orosz tábornok rendeletei oly hiányosak voltak, hogy ezek folytán a csapatok menetei összeütközték, hajnal helyett dél lett, mire minden egyes hadoszlop kitűzött helyét elérhette.

Ney tábornagy a szövetségesek jövetelét látván, hadtestét eléjük vezette s Nagy- és Kis-Görschennél, Rohna- és Kajánál véres csatákban makacsúl ellentállott, mi által a szövetségesek szándékolt általános támadása elkésvén, Napoleon már menetben levő hadtesteit jobbra kanyarította s így ellensége előnyomulásának rendes csatavonalat állított útjába.

Lauriston Lipcsénél Kleist ellen maradt; Macdonald az országútról jobbra áttérvén, Eisdorfnak tartott s Wittgenstein jobb szárnya ellen működött; a két testőrség Ney segítségére Kajára sietett; Bertrand és Marmont a szövetségesek bal szárnya ellen Starsiedel

felé vonúltak, Oudinot pedig a tartalékkal hátúl maradt.

E rögtöni és túlnyomó támadásnak a szövetségesek nem voltak képesek ellentállani s így, mint-hogy beesteledéskor már minden ponton vissza voltak verve, a poroszok Meiszenre, az oroszok pedig Drézdára hátráltak.

A bautzeni ütközet.

A lützeni ütközet után — mely ép azon a csataterén vívatott, hol hajdan Gusztáv Adolf svéd király esett el — Napoleon Macdonald, Marmont és Oudinot tábornokok hadtesteivel s a testőrseggel Drézdára indúlt, hol május 11-dikén az Elbén átkelt, míg a szövetségesek ezalatt a Spree folyó felé vonúltak.

Ney Torgaura vette útját s Berlin felé tüntetést tett, hogy a szövetségesek a fővárost védelmi sereggel ellássák s így hadaikat szétforgácsolják, mi annyiban meg is történt, hogy Blücher a porosz sereggel Groszenhaynra sietett, de hibáját csakhamar belátva, midőn megtudta, hogy Napoleon főereje Drézdának tart, azonnal ismét a többivel csatlakozott s ezekkel együtt május 14-dikén Bautzen alatt állást foglalt, úgy hogy a szövetséges sereg most 108,000 emberből állván, kész volt a csatát elfogadni.

Napoleon serege zömét Drézdáról Bautzen felé irányozta s látván, hogy cselével a szövetségeseket nem bírta hálóba keríteni: Neynek parancsot küldött, hogy vissza forduljon, szintén Bautzenre jöjön, de menetét úgy intézze, hogy az ellen állodását megkerülve,

ép azon perczen rohanjon oldalékának, midőn Napoleon majd arcvonalát támadja meg.

Ney majus 17-kén Kalaura érkezett, mire Barclay, egy francia sereg közeledéséről értesülvén, York tábornokot azonnal 25,000 emberrel Königsvarthára és Weiszegre küldötte, mely kiküldetés azonban kudarcot vallott, mert York Lauriston és Ney hadoszlopai közé szorúlván, véres vereséget szenvedett s tetemes veszteséggel Bautzenre kényszerült hátrálni.

A szövetségesek bal szárnya a kunitzi hegylánczra volt támasztva; középhaduk hegyes völgyes területen állott; jobb szárnyuk pedig a Spree folyam völgyére terjeszkedett, mely folyam ágya arcvonaluk és jobb szárnyuk felé húzódott. Ez állodást a bal szárny és középhad közt a fő országút szelte át s azután jobbra kanyarulatot képezett, úgy hogy a francziák, ha ellenük állodását erőszakolni akarták, előbb érték az országutat, semmint a szövetségesek seregét.

E körülményt Napoleon terve kivitelére felhasználván, Neynek parancsolatot adott, hogy a szövetségesek állodása alatt Bautzennél a Spree vizén, akár erőszakkal is, átkeljen s ezután Prutitz helységére vesse magát, mely már a szövetséges sereg háta mögött fekszik s így ennek hátrálati vonalát vágja el. — Napoleon maga a bal szárnyat akarta megtámadni s ha Ney majd Prutitzet már elfoglalta, arczagban erősen előre nyomulni, hogy az ellent így két tűz közé vegye,

mely terv, ha sikerül, bizonyára a szövetségesek megsemmisülését vonta volna maga után.

Május 20-dikán a császár serege a szövetségesek előcsapatait, melyek a Spree partján az átkelő pontokat tartották, visszanyomta; mire azután Macdonald és Oudinot hadtestei e folyón Bautzen felett átkelvén, a szövetségesek bal szárnyát megtámadták.

Sándor czár, ki ezen ütközetben jelen volt, azt hivén, hogy Napoleon az orosz sereget az osztrákok hadától (mely állammal a czár már alkudozásban volt, hogy a szövetségesekhez csatlakozzék) el akarja vágni — ezen a bal szárnyra intézett támadást rá nézve kedvezőnek vélte s a középhadtól segítséget vont magához, mi által ez utóbbi tetemesen gyengült.

A csata folyván, mire beesteledett Macdonald és Oudinot vissza voltak nyomva s így a czár ezen az oldalon győztesnek maradt; az éjen át azonban Napoleon — remélvén, hogy 21-dikén reggel Ney a Spree vizén már túl lesz s Prutitzet megtámadandja — a szövetségesek középhadának megtámadására erősen készült: Bautzen városát, mely az arczvonal előtt feküdt, május 21-dikén hajnalban rohammal bevette; az ottani Spree hídat azonnal elfoglalta s testőrségét és egész lovasságát rögtön átküldte.

Reggel Oudinot és Macdonald újra a szövetségesek bal szárnya ellen kezdtek működni; de ugyanekkor Napoleon minden hadtestét összpontosította, hogy a

Krekwitzi magaslatokat, hol Blücher a középhaddal állott, hatalmába kerítse. Ney reggeli 6 órakor ment át Leichnam- és Klitznél a Spree vizén; Barclayt véres csatában, makacs ellentállás után Preititzre és Buchwaldra szorította s 11 órakor Preititzet elfoglalta. Most a szövetségesek helyzete már veszélyessé kezdett lenni, mert Napoleon ugyanekkor középhadjukat és bal szárnyukat arczban hevesen támadta meg.

A czár tévedését azonnal belátta, a mint arról értesült, hogy Ney tábornagy Leichnamnál a Spree vizén átkelt; mely okból most minden nélkülözhető csapatait Barclaynek segítségül küldte, azon parancscsal : hogy a fő országot a visszavonulásra nyitva tartsa.

Az orosz testőrség és a tartalék egyesített támadása által a szövetségeseknek sikerült Preititzet ismét Neytől visszafoglalni és Buchwald falut hatalmukban tartani; Blücher ezalatt a magaslatokat oly makacsúl védette, hogy a czárnak ideje maradt a rendes visszavonulást a bal szárnyon megkezdeni, melyet a középhad és a jobb szárny — bár roppant veszteséggel — délután 3 órakor követett.

Ney nem levén elég erős, Preititzet a szövetségesektől el nem ragadhatta s csak akkor foglalta el, mikor azok hátrátukat bevégezvén, e falut is odahagyták.

Napoleon jobb szárnya Bertrand és Marmont alatt nem szorította elég hevesen a szövetségesek bal szárnyát s így e két tábornok itt keresztül nem törhe-

tett; míg a középhadban Napoleon s Latour-Mauburg a testőrséggel szintén nem támadtak elég erélylyel, minek folytán e csata, melyben a francziák elleneiknél legalább is 30,000 emberrel erősebbek voltak s mely a szövetséges hadnak csakugyan felbomlását vonhatta volna maga után, minden nagyobb szerű eredmény nélkül maradt s nem volt egyéb a szövetségesek egy szerű csatavesztésénél.

Úgy az egyik, mint a másik fél körülbelől 20,000 holtat és sebesültet vesztett. A szövetségesek lassan és a legnagyobb rendben Görlitzre hátráltak; Napoleon szintén csak lassan követte őket; de Victor tábornoknak egy hevesebben előre nyomuló csapata Hanaunál Blüchertől véres vereséget szenvedett.

Napoleon tehát mindkét ízben Lützensnél is Bautzennél is győzött; de sem itt, sem ott nem bírta győzelmét úgy mint azelőtt felhasználni s érvényesíteni, és csupán annyit nyert, hogy a csatátért hatalmában tartotta. A szövetségesek azonban, jóllehet hogy hátráltak, de ezt lassan s oly rendben tették, hogy sem ágyúkat, sem tábori szereket, sem foglyokat az ellenség kezében nem hagytak.

A francziák mozdulatai nem voltak többé oly villámgyorsak, oly egybevágók mint a köztársaság korában vagy a császárság első éveiben; a tábornokok, megúnván a folytonos hadakozást, lanyhábban működtek; a katonák lelkesültsége, dicsvágya elpárolgott,

nem volt köztök már annyi edzett, harczias veterán s nagyon meglátszott mindnyájukon, hogy békés, nyugalmas idők után vágynak. Más részt meg a szövetségesek vezérei már kiismerték Napoleon sajátságos fogásait; különféle oldal- és hátműködéseit hamar fel fogták s ezek ellen is már sikerrel tudtak intézkedni. Egy szóval: makacsabbúl és kitartóbban harczoltak a szövetséges hadak, mint ezelőtt s csupán egy *talpalatnyi* tért is csak nagy áldozatok után engedtek át. Mindezt Napoleon átlátván, azon reményben, hogy alkudozások által az osztrák kormányt majd a maga részére hajlíthatja, hajlandóvá lett a békére.

A szövetségesek a két elvesztett csata után gyengülésüket érezvén, az osztrák császárt szintén óhajtották megnyerni; de főleg az oroszoknak volt pihenésre és seregük újra szervezésére szükségök, mert a távol országokból a tartalékok igen lassan jöttek, a miért Sándor czár leginkább óhajtott békét vagy egyelőre legalább fegyverszünetet kötni.

Ezen okokból mindkét fél ajánlatokkal lépett fel, melyeknek folytán a fegyverszünet Poischwitznál hat hétre csakugyan megkötetett s a Prágában tartandó congressus összejövele is elhatároztatott, mely congressus majd a béke föltételeit tárgyalja.

E béke azonban megghiúsúlt, mert Ausztria, látván hogy a túlsúly az ő részén van, elvesztett tartományait egytől egyig mind vissza kívánta, mely

követelést Napoleon sokalván, engedni nem akart. A fegyverszünetet ezután meghosszabították, az alkudozásokat újra felvették, de hiába volt minden, a kiegyezkedés létre nem jött s a háború csakhamar ismét újra kitört. — Az orosz czár Napoleonnak augusztus 12-én hadat izent s már 18-dikán az ellenségeskedések újból kezdődtek.

A szövetséges három nagyhatalomhoz, Ausztria-, Orosz- és Poroszországhoz Svédhon, Bajorhon, Würtemberg és Hannover csatlakoztak, míg a mindenfelé pénzt osztogató Anglia a szövetség lelkét képezte. Spanyolhon és Portugal a szabadságharczot keményen folytatták s a hősie és kitartó Wellington, Massena és Junot tábornagyokat már a Pyrennaeusok felé nyomta; de Napoleon még mindig nem akart engedni, nem tudott megválni attól, a mit oly sok vérrel szerzett, nem tudott lemondani az átalános hatalomról, mely mármár kezében volt s a háború érczkoczkáit újra kigördítette.

A szövetségesek Németországban három főszereget állították fel : a bal szárnyon 230,000 ember Schwarzenberg herczeg alatt a csehországi heglánczokból Drézda felé nyomúlt; a középhad Blücher alatt 100,000 emberrel az Elba alvidékén a Katzbach partjain; a jobb szárny pedig 80,000 emberrel Bernadotte alatt — ki most svéd koronaherczeg volt — a Brandenburi herczegségben foglalt állást.

Mind a három seregnek a Lipcse városa körüli síktér volt célpontúl kitűzve.

A közel 500,000 embernyi szövetséges had ellen Napoleon csak 350,000, jobbára ujonczból álló sereget volt képes a síkra állítani s ezek közt is csak 40,000 lovas volt, míg a szövetségesek lovassága 100,000 jól felszerelt s begyakorlott katonából állott.

A francia sereg a fegyverszünet lefolytakor a következő rendben állt. Ney Blücher ellen a Katzbach vizén 50,000 emberrel; mögötte a Bober folyón Macdonald, Marmont és Bertrand tábornagyok 75 ezerrel; ezek mögött Victor, Poniatowski, Reynier, Vandomme, Latour-Mauburg és Kellermann 100,000 emberrel, végre Drézdánál St. Cyr tábornagy a testőrséggel.

Ezen 275,000 emberre rúgó sereg négyes lépcsőzetben állott s a támadási fő súly úgy volt elhelyezve, hogy a Csehországból előre nyomuló szövetséges sereg jobb szárnyának fordúlt. A bal szárnyon Oudinot állott Kalaunál Bülow porosz tábornok ellen 40,000 emberrel; mögötte Girard tábornok Magdeburgnál 10,000 emberrel; e mögött pedig Davoust Hamburgnál 20 ezerrel. — Augereau tábornok Thüningában a tartalékokot szervezte.

Oudinot a bautzeni ütközet után Bülow ellen ment. E porosz tábornok, a ki Berlin városát védve, a Nuthe és Notte folyók felé húzódott, megtudván e közben, hogy Ney tábornagy a bautzeni csatára siet, ennek

folytán az Elba folyó felé fordult; de ezalatt a szövetségesek a csatát elvesztették s most Bülow megint Kalaura hátrált; hátrálása közben azonban Hoyerswerdánál Oudinet öt utolérve, tetemesen megverte, mire Berlin városát védetlenül hagyva, az Oder folyamra vonúlt.

Ennek következtében Oudinet június 4-ikén Lukau városáig haladott s már Berlint fenyegette, midőn Bülow felsőbb parancs következtében Borstell tábornokkal egyesülvén, Lukaunál öt utolérte s további előrenyomulásának gátot vetett, hol azután a fegyvernyugvás folytán a hadműködések egy időre megszűntek.

Davoust május 30-dikán Hamburgot bévette; e szerencsétlen városra terhes sarcot vetett s erélyes készülteken munkált, hogy azt erődítések által tartható helylyé s minél hosszabb védelemre képessé tegye.

Napoleon terve az volt, hogy majd az említett lépcsőzetes állodásból főseregével — a mint ép a körülmények ajánlják — vagy Blücher, vagy Schwarzenberg seregére tör.

Blücher, a ki a fegyverszünet alatt serege jobb szárnyával Boroszló városánál, a ballal pedig Schweidnitznél állott, már augusztus 15-dikén, tehát a kitűzött szünidő lefolyta előtt a nemzetközi jogot megsértve, semleges térre nyomúlt; seregét ott öszpontosította s a Katzbach folyó mellett Löwenbergig haladott. Ney és

Lauriston tábornokok ennek folytán a vizen átkeltek. Augusztus 21-dikén Blücher is át akart kelni, de a megelőző éjen Ney Macdonaldtól segítséget nyervén, Goldbergnél támadólag lépett fel, Blüchert megverte s Tauerig nyomta vissza.

E napon Napoleon, ki személyesen Ney seregéhez sietett, arról értesülvén, hogy Schwarzenberg Drézda felé nyomul : Blücher további üldözését Macdonald tábornagra bízta s Neyt (de csupán a tábornokot, serege nélkül) magához szólítva, Drézdára sietett.

Schwarzenberg herczeg a fő sereggel augusztus 21-dikén a Szászország felé kinyúló csehországi hegy-lánczokból, az úgynevezett Erczhegyekből, csakugyan megindult s négy hadoszlopban Teplitz, Brüx, Komotau és Kaaden felől Lipcsének nyomult, mely város, mint már említők, a szövetségesek célpontjául volt kitüzve s hol most a herczeg Blücherrel csatlakozni remélt. Midőn azonban tudtára esett, hogy Napoleon Blücher ellen működik és Drézdát a francziáknak csak jelentéktelen ereje tartja : azonnal eltökélte, hogy ezen várost fogja meglepni s ez által további működéseinek támpontot szerez.

E terv folytán az első hadoszlop parancsot kapott, hogy útját Drézda felé folytassa ; a többi pedig, hogy Dippoldswaldára húzódván, Drézdánál mindannyi összpontosúljon.

St. Cyr, a ki Pirnánál állott, magát hatályos ellen-

szegülésre gyengének érezte s ezért Drézdára húzódván, a várost védelmi helyzetbe tette.

Schwarzenberg 25-dikén seregének zömével Drézdát elérte; de a gyenge St. Cyr ellen rögtön támadást nem intézett, hanem azt inkább a következő napra halasztotta. Más nap reggel a herczeg csakugyan támadott, de oly lanyhán és sok oldalról kezdette, hogy St. Cyr ez által képessé lön magát minden egyéb segítség nélkül egész délutáni 4 óráig tartani. Ekkor azonban Napoleon a testőrséggel, valamint Victor, Marmont és Latour-Mauburg hadtesteivel Drézdánál megjelent; e város felett az Elba bal partjára átkelt s a szövetséges sereg jobb szárnyát erősen megtámadva, rövid de heves harcz után minden ponton visszanyomta. Schwarzenberg ezután augusztus 27-dikén új állodást akart foglalni; de minthogy Murat az összes francia lovasággal a szövetségesek bal szárnyát is megkerülte s itt egy egész hadosztályt elszakasztott és elfogott, Vandomme pedig 25,000 emberrel Pirnánál és Königssteinnál már 26-ikán az Elbán átkelvén, a szövetségeseknek hátába került : ennél fogva Schwarzenberg általános visszavonulásra adott parancsot s 27-dikén és a rá következő éjen borzasztó esőzés közt az Érczhegyekbe húzódott.

Ecsata Napoleonnak utolsó győzelme volt, melyet ha jobban felhasznál, a szövetségeseket talán békekötésre kényszeríthette volna, mi azonban így nem történhetett.

Állítják, hogy Napoleon ép a csata folyama alatt erős gyomorgörcsökbe esvén, az üldözést személyesen nem intézhette, alvezérei a megfutamodott ellent szintén nem követték elég erélylyel s így Vandomme, ki a szövetségeseeknek már csakugyan jobb oldalukon volt, magára maradván, nem támadhatott, mi által az első előnyök a francziák kezeiből sikamolván, a győzelem eredmény nélkül maradt.

Vandomme tábornok Napoleonnak rendelete s még a drézdai ütközet előtt készített terve szerint augusztus 26-dikán Pirnánál az Elba folyamon átkelvén, Würtemberg herczegnek 20,000 emberből álló seregét visszanyomta s azután a szövetségeseek főseregének háta mögé került. A drézdai ütközet után készült terv szerint az egész francia főseregnek Vandomme hadtestét követnie s működéseiben támogatnia kellett volna; de, mint már említettük, a császár maga megbetegedvén, tábornagyai ez irányban semmit sem tettek s így következett azután, hogy a bizonyos gyámolítás jó reményében Vandomme előbbre nyomult s Eugen herczeget Péterwaldig és innét a kulmi völgybe üzte. A herczeg auguszt. 29-én Priestennél erős állodást foglalt s Vandomme öt idáig is követni elég vakmerő volt — vakmerő mondjuk, mert bár tudta, hogy a drézdai csatának kimenetele a francziákra nézve kedvező volt; ő a fősereggel nem állott szorosabb összeköttetésben s így ez neki valami különös előnyére nem lehetett.

Augusztus 30-dikán reggel Vandomme a priesteni állodást is megtámadta. — Eugen herczeg makacsúl állott ellent, mert parancsa volt, hogy a hegyszorosok torkolatát hatalmából semmi áron ki ne bocsássa s ezeket egy maga meg is tartotta délig, a midőn Colloredo osztrák és Kleist porosz tábornok visszavonulásuk közben hadtesteikkel a nollendorfi magaslatokról alá szállva, váratlanúl Vandomme hátában termettek s őt azonnal megtámadták. Vandomme előlről s hátúlról egy időben nagyon is túlnyomó erőtől körülvéve s hatalmasan szorítatva, hősies és kétségbeesett harcz után 10,000 emberrel fogságba esett s hadtestének csupán csekély része volt képes a hegyeken átvergődni. — A többit az osztrák lovasság halomra aprította.

És így a szövetségesek a helyett, hogy — mint minden előjel után félni lehetett — megsemmisültek volna : csak előnyöket nyertek, mert Napoleon egy egész hadtestet s legkitünőbb tábornokainak egyikét vesztette el.

Míg Vandomme Kulm völgyében a leírt szerencsétlen ütközetet vívta s fogságba esett, azalatt Macdonald tábornagy is, kit Napoleon Blücher ellen Tauer-nál hagyott, a Katzbach vizénél tetemes vereséget szenvedett.

Blücher augusztus 26-dikán eltökélte, hogy seregével előrenyomúl; minek folytán jobb szárnyát Sacken orosz tábornok alatt Liegnitzre, középhadát York alatt

Kroitschra, bal szárnyát pedig Laugeron szintén orosz tábornok vezérlete alatt Hennersdorfról Goldbergre küldötte. Véletlenül azonban Macdonald francia tábornagy is ép ezen napot választotta a támadásra s Lauriston tábornokot két hadosztálylyal Goldbergről egyenesen Tauerne küldte, míg maga Hohendorfról, Kroitschon és Niederkraynen át, szintén Tauernek tartott, Souham tábornoknak pedig parancsot adott, hogy a bal oldalon öt hadosztálylyal rothkirchi állodását odahagyva, Liegnitz és Tauer közt előre nyomúljon.

Lauriston Hammersdorfnál Laugeronra bukkant s a szövetségesek bal szárnya ellen működött; a francziák középhada pedig Niederkraynnál a Neisse patakot átlépte s a túlparti magaslatokat készült elfoglalni. Midőn azonban e középhad az említett túlparti fensík felé hatolt volna, egyes csapatai rendetlenségbe jutottak; mit Blücher felhasználván, a magas partokon 60 üteget vont össze, a francziákat heves tüzelés által még nagyobb bonyodalomba hozta s azután York és Sacken hadtesteit egyesítve, a Neisse vizére visszaszorította. — Hiába sietett már Souham társainak segítségére; mert ő nem volt többé képes a csatának más fordulatot adni s csak azt nyerte, hogy az általános hátrálásba szintén belesodortatott.

Macdonald bal szárnya és középhada meghátrálván, a jobb szárnyat is maga után vonta; mire Blücher újólág kapva az alkalmon, a francia csapatokat tüzesen

üldözőbe vette s Löwenbergnél Pacthold egész hadosztályát, mely épen a Bober folyón kelt volna át, fogóságba kerítette.

Napoleon fegyverei azonban nem csak Blücher ellen voltak szerencsétlenek. A szövetségesek északi serege is két véres ütközetben : Grossbeerennél és Dennewitznél volt diadalmas. E seregnél Bernadotte hajdani francia tábornagy s jelenleg svéd koronaherceg volt a fővezér, ki bár maga joformán tétlen szerepet játszott, alvezérei Bülow és Tauenzien, porosz tábornokok annál tevékenyebben működtek.

Az úgynevezett északi sereg a Nutte és Notte folyók vidékén Oudinot francia tábornok ellen működött s egyszersmind Berlin fővárosát védte.

Oudinot augusztus 21. s 22-dikén Bernadotte seregének előcsapatain áttört s a nagy- és kisbeereni posványos erdön hatolt keresztül, mely erdő túlsó oldalán tág rónatér nyúlik el, melyet a Spree folyó szel ketté s itt fekszik Berlin. 23-dikán Bertrand tábornokot Blankenfelde irányában küldte előre azon rendelettel, hogy az ellenfélnek ott álló bal szárnyát foglalkodtassa s így ne engedje, hogy az saját középhadának segítségére siessen. — Reynier középett nyomult előre, a bal szárnyat pedig maga Oudinot vezette. Az egész francia sereg homlokvonala két mértföldnyire terjedt.

A szövetségesek serege szintén két mértföldnyi

vonalon volt felállítva s pedig a bal szárny Tauenzien alatt Blankenfeldénél, a középhad Bülow porosz tábornok alatt Nagy-Beeren mögött Heinersdorfnál, a jobb szárny pedig, mely a svéd és orosz csapatokból alakult, Winzingerode vezérlete alatt Ruhlsdorfnál.

Bernadottenak nem volt szándoka most még csatába bocsátkozni, hanem Berlint ellentállás nélkül akarta a francziáknak átengedni s úgy azután seregével a Spree folyam vonala mögé húzódni; de Bülow és Tauenzien a hadi tanácsban határozottan ellene szavaztak s ünnepélyesen kinyilatkoztatták: hogy a fővárost csata nélkül semmi esetre oda nem hagyják. Bernadotte ennek folytán engedett ugyan, de a csatában személyesen részt nem vett. Ő még egy részt némileg francia érzelmeket táplált, más részt nagyon is óvatos természetű levén, a harcz kimenetelét kétségesnek tartotta s így nem merte Napoleon boszúját sem önmaga, sem Svédország ellen felingerelni.

Bertrand 13-dikán délelőtt Tauenzient Blankenfeldénél megtámadta; de parancsa levén, hogy az ellent ezen az oldalon túlságosan ne erőszakolja: csak lassan nyomult utána s délután 2 órakor egészen megállapodott.

A középben ezalatt az ellen még nem mutatkozott s így Bülow, ki nagyon szeretett volna a francziákkal valahára megmérkőzni, már megindult, hogy Tauenziennek segítséget vigyen, midőn Reynier a Nagybeeren

melletti erdőtől váratlanul előrontván, e falut megtámadta s rögtön be is vette. — Bülow most sietve két csatarendbe állította seregét, ágyúit a középen összevonta s Reyniert hevesen megtámadván, Borstell tábornokot Kisbeeren felé küldte, hogy ott az ellen jobb szárnyát kerülje meg. Az összevont ágyúütegek a tüzelést megkezdvén, Beeren helységében s az ellen soraiban csakhamar irtóztató pusztítást vittek véghez s midőn ennek folytán a fiatal s harczhoz nem szokott francia katonák sorai ingani s bonyolodni kezdtek: a porosz gyalogság s utána a lovasság is rohamra ment s nem csak Reynier hadtestét, de a francziák bal szárnyát is, mely Oudinot alatt ennek segítségére jött, megszalasztotta.

Oudinot maga ép a válságos perczen érkezett az erdő szélére és sietve küldött két lovas ezredet előre; de a porosz huszárok ezeket is azonnal visszaverték, mire Oudinot egész seregével előbbi állodásába, Lunkaúra visszament s innét egész az Elba folyóig, Wittenberg alá húzódott. — Napoleon pedig e tábornoknak ily eljárását roszalván, tőle a vezérséget elvette és seregét Ney tábornagyra bízta.

Ney az Oudinot seregét átvevén, september 4-ikén újra előre indult s 5-dikén Tauenzien előcsapataival összeütköztvén, ezeket Lahnánál megverte; de végre itt is Bülowé lett a diadal, mert midőn Ney Bülownak bal oldalát, a jütterbocki állodást, megkerülni akarván, az

Agger patak öt útjában feltartóztatta : akkor Bülow valamivel leebb Borstell tábornokot az Aggeren átküldte, maga pedig Niederdorfnál Ney középhadát támadta meg; s minthogy itt tartalékjait annak idején felhasználni a tér minősége nem engedte, a francziákat Borstell által oldalba vétetve, Dennewitznél olyannyira megverte, hogy 10,000 foglyot kellett a csatatéren hagyniok.

Napoleon ép Schwarzenberg serege ellen készült az eldöntő csapást intézni, s september elején Macdonaldot Blücher ellen hagyva, mintegy 100,000 emberrel az érczhegyek felé indult, midőn Peterswaldon megérkezvén, Neynek megveretéséről s Wittenbergre és innét Torgaura tett hátrálásáról értesült; minek folytán, minthogy bal szárnya tőle oly nagyon is távol volt, nem vélte tanácsosnak a csehországi hegyek közé nyomúlni hanem september 12-ikén megint Drézdára visszament.

A minden oldalról érkező rossz hírek, legkitünőbb tábornokainak vereségei; a folytonos kisebb csatározások s egyáltalán az egész háborúnak lassú menete és minden ügyének úgyszólván pangása : mindez Napoleont már egészen elkedvetlenítette. Veszteségei minden tekintetben számosak, nagyok s nem könnyen pótolhatók voltak ; seregének élelmiszerei Drézdánál elfogytak, ezen egész vidék pedig annyira ki volt már zsarolva, hogy Napoleonnak okvetlenül valami nagyobb-

szerű tamadást vagy fogást kellett tennie, ha fenn akart maradni, annyival inkább, mert szállítmányait Thielemann és Tschernitscheff részint elfogták, részint nyugtalanították, sőt Tschernitscheff már Casselt is sarczolta.

A francziák császárijának szándoka az volt, hogy legelőbb is Blüchert támadja meg; minek folytán seregével csakugyan is ezen tevékeny s kitünő tábornok s rá nézve legveszélyesebb ellenség felé indúlt. — Blücher october 7-dikén még Dübennél a Mulde folyó vonalát tartotta, de kémjei által Napoleon tervét még ideje korán megtudván, a támadás elől kitért s a helyett, hogy hátrált volna, a Saale folyó bal partjára tért át, úgy, hogy mire Napoleon Dübenre érkezett, Blücher már nem itt, hanem a francia sereg hátában Hallenál állott.

A szövetségesek főserege Schwarzenberg alatt szintén az Elbe völgyébe szállt alá s october 9-dikén — miután Napoleon Drézdában csupán St. Cyrt hagyván, a most nevezett folyó bal partjára tért át — Chemnitz és Altenburgra nyomúlt.

Az északi sereg Bernadotte alatt october 5-dikén Roszlaunál az Elbén szintén átkelt; Blücher pedig, mint említettük, ekkor már a Saale vizén túl volt.

Napoleon e módon minden oldalról bekerítettéssel levén fenyegetve, okvetlenül kellett neki valamit tennie, ha nem akart mindenestül a hálóba kerülni.

E szorúlt helyzetét tehát bővebben meggondolván s a cselekvés idejét csakugyan elérkezettnek látván, azon merész tervvel akart magán segíteni, hogy ő majd minden összeköttetését Németországgal s az Elbével odahagyja, összes seregeivel Berlinnek tart s így, mint-hogy a szövetségesek seregein keresztül nem ronthatott, kifelé intézett működés által fog egész erejével oldalukba jutni. Összegyűlt tábornagyai azonban e tervet mindnyájan ellenzették s így Napoleonnak nem maradt egyéb hátra, mint seregeit — midőn Blücher már Hallenál állott — Lipcsére vezetni.

A lipcsei ütközet.

Míg Blücher a szileziai sereggel Halle mellett állott addig a középhad vagyis a szövetségesek főserege, melynél a fejedelmek : Ferencz ausztriai császár, Sándor orosz czár és Vilmos porosz király is jelen voltak, Schwarzenberg herczeg vezérlete alatt Lipcse felé nyomult. Előcsapatai már october 13-dikán Libertwolko-witzhoz közeledtek, mire 14-dikén Schwarzenberg Napoleon állodásának kikémelésére nagyszerű erőszakolt kémszemlét rendezett.

E kémszemlét 60,000 emberrel Wittgenstein vezette, mely alkalommal a szövetségesek lovassága Murat lovasaival több ízben ütközött össze.

October 14-dikén Blücher Lützenen át a középhadhoz csatlakozott s 15-dikén Skeuditzre érkezett. Bernadotte csak óvakodva haladott előre s minthogy Napoleonnak Dübenre nyomulásakor rögtön az Elbe felé ment vissza, innét csak 15-dikén, mikor a francia seregek teljes és általános hátrálata már kétségkívül volt, indúlt ismét Halle felé előre.

Napoleon seregét october 13-dikán Lipcse előtt félkörben állította fel, mely félkör a következő hely.

ségekre terjedt : Lipsétől délnek a Pleisze folyón Markkleeberg, Wachau, Liebertwolkowitz, Holzhausen és Taucha helységek a jobb szárnyat képezték. A Parthapatak keletről nyugatnak folyik s e tért két részre osztja, úgy, hogy a bal szárny Widderitsch, Lindenthal és Möckern falvakat foglalta el.

Napoleon egyelőre e félkörnek csak a két szélső szárnyát szállotta meg : a jobb oldalon tudniillik azon vonalat, mely Markkleebergtól Holzhausenig húzódik s egy mértföldnyire terjed, 100,000 emberrel; a balon pedig azt, mely Widderitschtől Möckernig nyúlik, 35 ezerrel. Ezenkívül Lindenaunál a Pleisze folyó bal partján szintén 10,000 ember volt elhelyezve, mely állodásban találta Napoleont 145 ezer emberrnyi seregével october 16-dikán a szövetségesek hadainak első támadása. Ezek ekkor — a csata első napján — már 200,000 emberből s e között 45 ezernyi lovasságból állottak; a francziák jobb szárnyára 140,000 emberrel Schwarzenberg herczeg; a balra 60,000-rel Blücher tábornok indúlt előre. E módon a csatamező két részre oszlott, mely két részt csaknem két mértföldnyi térköz választott : az egyikben Blücher állott Ney ellen s ezt: *möckerni* — a másikon Schwarzenberg Napoleon ellen, ezt pedig : *wachau* ütközetnek lehetne elnevezni.

Schwarzenberg seregei a következő rendben voltak felállítva : a jobb szárnyat Barclay képezte 80,000 emberrel s feladata az volt, hogy Napoleon főserégét

a Pleisze jobb partján, Wachau- és Holzhausennél egyenesen támadja meg; a középhadnak, mely Merveldt és Hessen-Homburg alatt 35,000 emberből állott, parancsa volt, hogy ezen állodás jobb oldalán a Pleisze folyó és Elszter patak közti sarkon keresztül törve, Napoleon hátába kerüljön, míg a bal szárny 25,000 emberrel Gyulay alatt eközben az Elszter bal partján Bertrand ellen Markraustedtre nyomúlna s a lindenai szorost elfoglalván, a francia sereg hátrálati vonalát elvágna.

Blücher mindeddig seregével még nem mutatkozott. Ő, ki már a francziák oldalában állott, állodásukat előbb nem támadhatta meg, csak midőn már Schwarzenberg Napoleon egész erejével összeütközésben volt. — Napoleon azt remélte, hogy a csata első napjára Blücher el sem éri már a lipcei síkot s azért Marmontnak parancsot küldött, hogy a *Halle* nevű külvároson keresztül vonulván, seregét, mint tartalékot, a fő erő mögött állítsa fel. — Marmont helyét ezalatt Ney töltötte be, készen állván Blüchert elfogadni, ha ez seregével Möckern felé csakugyan mutatkoznék.

16-dikán reggeli 7 óra körül napkeltekor Napoleon az úgynevezett mensdorfi majorba ment, mely hely magasabban fekvén, onnét az egész csatatért átpillantotta. — Balra Liebertwolkowitz egyenes vonalban Wachau, jobbra Markkleeberg feküdt előtte, a szélső oldalon pedig a Pleisze és Elszter s e két folyó közt a dölitzi híd.

A wachau csatában Schwarzenberg 140,000 emberrel állott Napoleonnak 100,000 embere ellen.

9 órakor a szövetségesek három ágyúlövése adott jelt az ütközet megkezdésére, s ezt azonnal a hadoszlopok élén kétszáz ágyú dördülése követte, melyek a francziák által megszállott Markkleeberg, Liebertwolkowitz és Wachau falvakra szórták irtóztató tüzüket.

A szövetségesek négy hadoszlopban törtek előre: a francziák jobb szárnyára Kleist vezetett egy hadoszlopot Markkleebergnek; a középben Eugen württembergi herczeg Wachau felé nyomúlt; a bal szárnyat Liebertwolkowitznál Gortschakoff herczeg támadta meg, míg a negyedik hadoszlop Klenau alatt Seyfertshayn felé a francziák állódását megkerülni igyekezett.

A francziák ágyúütegei, melyek a magaslatok lejtőin, a falvak mögött voltak felállítva, a szövetségesek tüzelését élénken viszonozták s bár golyóik a szövetséges sereg előnyomuló csapatai közé záporként hullottak: ezek mindemellett tántoríthatlan bátorsággal haladtak előre s mármár a francziák állódásáig értek.

Kleist Markkleeberget, melyet Poniatowski tartott, legelőbb érte el s túlnyomó erejével e helyet csakhamar elfoglalván, a francziákat onnét kizaklatta; azután a falun túl fekvő magaslatoknak indúlt.

A középben Eugen herczeg Wachaut kísérlette meg támadni s meg is támadta, de Victor tábornok e helyet oly hősiesen védte, hogy azt a szövetséges sereg semmi

áron nem volt képes bevenni. Gortschakoff Liebertwolkowitznál szintén nem volt képes tért nyerni, mert itt meg Lauriston és Macdonald védték magukat hasonló makacssággal.

A francziák egész csatavonalán 300 ágyú volt felállítva, melyek a szövetségesek lövegeivel oly rémítő tüzelést vittek véghez, minőt még eddig csatában soha. — Mind a két rész vitézül, rendületlenül harczolt s a szövetségesek támadásaikat folytonosan ismételték.

Kleist Markkleeborgen túl, mint már említettük, Poniatowskit a magaslatok lejtőin fölfelé szorította; de most Napoleon Augereau tábornagyot is oda küldte, kinek ugyan több roham után Kleist hadtestét Markkleebergre ismét visszanyomnia sikerült, de csapatai e helyet elfoglalni nem voltak képesek.

Wachaunál és Liebertwolkowitznál a csata szintén hevesen folyt. A szövetségesek Wachaut kétszer bevettek, de a francziák e helyet mindannyiszor ismét visszafoglalták, míg végre e szerencsétlen falu már csak egy nagy rom volt, melyen a holttestek halmonként feküdtek.

Liebertwolkowitz megvívásában a szövetségesek hiában erőlködtek. Lauriston e helyet oly makacsúl védte, hogy nem csak ezt tartotta meg, de midőn Maisson francia tábornok neki segítségére sietvén, mellette hasonlatot nem tűrő bátorsággal küzdött: még Gortschakoffot is Gülденre visszavetette, s Klenau osztrák

tábornokot, ki Seiffertshayn felől a francziák állodását oldalban akarta megtámadni, szintén megverte s elriasztotta.

Így állott a csata délben 12 órakor. — A szélső jobb szárnyon a szövetségesek voltak előnyben, mert ott Kleist Markkleeberget még tartotta; a többi pontokon azonban Napoléon volt a győztes.

E pillanatban észak felől is megszólalt az ágyúszó. — Blücher érkezett a csataterre és siető hadsegédek jelentették Napoleonnak, hogy bal oldalát Möckernnél a szövetségesek szintén támadják. Napoleon erre parancsot küldött Marmontnak, hogy Möckernre, Ney segítségére siessen s azután, előre belátván, hogy az ütközet élet és halál közt döntení fog: valamennyi tábornagynak szigorúan meghagyta, hogy minden erejüket összeszedjék s összes tartalékjaikkal támadásra induljanak.

Mortier a régi testőrséget, Oudinot az újat vezette előre. Az előbbi Gortschakoffal esvén szemközt, ezt — az utóbbi pedig Eugen württembergi herceget támadta meg Wachau és Liebertwolkowitz előtt, míg a két támadó sereg közt 80 ágyú öszpontosított üteget képezvén, az ellen soraira a legborzasztóbb tüzelést folytatta.

A francziák az egész vonalon mindenütt előre nyomultak: Markkleeberget elfoglalták, Gortschakoff herceget Gúlden Gossára, Eugen herceget az avenhayni major felé s innét tovább Kis- és Nagy-Pössnauig

visszaverték s Macdonald Klenaut egész az úgynevezett *svéd sánczokig* nyomta. Most azonban itt Napoleon győzelme fennakadt, mert Sándor czár a tartalékot Rajewski tábornok alatt előre parancsolta, Schwarzenberg herczeg pedig sikertelen kísérleteivel a Pleisze és Elszter közt felhagyván, Hessen-Homburg hadtestét 20,000 emberrel a veszély helyére küldte, hogy legelőbb is Kleistet, ki Markkleebergből már ki volt szorítva, segítse.

Rajewski az orosz gránatosokkal egy felől, Nostitz az osztrák vértesekkel s Bianchi és Weissenwolf az osztrák gránatosokkal más felől, Napoleon előhaladó csapatait megállították. Hiába rohantak most már a francia testőrök Murat és Kellermann lovasaival a szövetségesek lovasságára s gránatosaira! a hősiek Maison tábornoknak majdnem egész hadosztálya a csatatéren maradt s tízezer emberből csak ezer kísérte s vitte vissza több sebéből vérző tábornokát.

Hiába feszítette meg Napoleon minden erejét; hiába vezette utolsó tartalékját is a vérpadra! Sehol keresztül nem törhetett többé s míg Tirch porosz tábornok hadosztályával Gűlden Gossát ismét visszafoglalta : addig a csata a többi pontokon még eldöntetlenül állt.

Ezalatt beesteledvén, a sötétség az újabb kor ezen legnagyobb ütközetének véget vetett. 25,000 holt s haldokló francia, 30,000 szövetséges fődte a csatatért, melyet Napoleon ugyan megtartott, de azért az

ütközetet elvesztette; mert öneki utolsó ember is küzdött, neki nem volt segédhada, míg a szövetségesekhez még Bernadotte közeledett 100,000 emberből álló pihent seregével.

Meerveldt osztrák tábornoknak feladata, mint már említettük, az lett volna, hogy az Elzster és Pleisze folyók közt előre nyomulván, Connewitznél a Pleiszen átkeljen s Napoleon fő erejét megkerülje. Ezen feladat azonban nem sikerült, mert bár Schwarzenberg herczeg maga is e hadoszlopnál tartózkodott : több ismételt támadása eredmény nélkül maradt; a miért azután a herczeg, midőn a szövetségesek főseregét Napoleon visszanyomta, Sándor czár sürgős kérésére e hadoszlop nagyobb részével, azaz Hessen-Homburg hadtestével oda sietett. Meerveldt ezalatt, hogy a Pleisze folyón átkelhessen, a dölitzi hídra még egy támadást kísérelt; de Curial francia tábornok nem csak a támadást verte vissza, hanem a hadosztály nagy részét parancsnokával együtt elfogta.

Gyulay tábornok az ő 25,000 emberével Lindenau felé nyomult s erejének egy részét Leutschre, a másikat Plagowitzra vetette, hogy e két falunál a hol az Elzster vize két ágra szakad és átgázolható, a Pleisze folyót megkerülvén, a lindenai szorongát elfoglalhassa, mi által Napoleonnak hátrálati vonala el lett volna vágva. A nevezett két falut elfoglalnia sikerült is; de innét Bertrand és Margaron francia tábornokok csakhamar

ismét kiűzték s most már e helységek újból visszafoglalását megkísérteni nem tartotta többé tanácsosnak, mert ezalatt a főserég kedvezőtlen csatározásairól értesült.

A francziák ennél fogva a lindenai szorost megtartván, hátrálati vonaluk Lützen felé szabad volt; Gyulay pedig hadtestével Taucha irányában húzódott vissza.

Blücher midőn a Wachau körül felállított ágyúk dörgéséből megtudta, hogy az ütközet már megindult, azonnal Skeuditzről Lipcsére sietett, hol azonban csak délutáni három órakor érkezett meg. Eleinte Möckernnél csupán Marmont tábornagy s Widderitznél Dombrowski lengyel csapatai állottak eléje.

Napoleon 12 órakor Neynek megparancsolta, küldje Souham két hadosztályát a középhadhoz, hogy ott a fő támadáskor tartalékul szolgáljanak.

Blücher jobb szárnya York alatt Möckernt, bal szárnya pedig Laugeron alatt Widderitznél Dombrowski hadosztályát rögtön megtámadta. Mindkét oldalon dühösen s a legmakacsabbul folyt a harcz; a szövetségesek a nevezett két falut három ízben elfoglalták s mindannyiszor ismét elvesztették; míg végre Möckern York kezébe jutott, Marmont pedig Eutritsch- és Goblisra veretett vissza.

Dombrowski a lengyelekkel Widderitschet erősen tartotta s oda sem hagyta, mert Napoleon Marmontnak

visszaveretéseéről értesülvén, Souham hadosztályait küldte segítségére, melyeknek megjelentekor, minthogy amúgy is már beesteledett, Blücher a támadást megszüntette.

Az első napon, october 16-kán, az ütközet mind a két oldalon kitartó erővel s csodás elszántsággal folyt: Napoleon katonái tudták, hogy itt győzniök kell, különben a francia sereg el van veszve; ők tehát hazájukért, hatalmuk s dicsőségük fentartásaért küzdöttek. A szövetségeseknek ellenben sok vért, sok vereséget kellett megboszúlniok; de különösen a poroszoknak kellett az auerstädti és jenai napokat visszatörlniök; gondolható tehát, hogy ezen a részen sem volt híja a lelkesültségnek, bátorságnak, vitézségnek.

Wachaunál, Möckernnél s Lindenaunál mindössze körülbelöl 70,000 ember veszett el.

October 17-dikén reggel, mikor még minden csendes volt, Napoleon, sógora Murat, Berthier tábornagy s Daru hadügyész kíséretében a véres csatatérre lovagolt, hol öt tábornokai, tisztjei, de különösen közvitézei bús, méla hallgatással fogadták s minden arczon azon félelem, sőt azon komoly meggyőződés volt olvasható: hogy minden el van veszve. — És csakugyan úgy is volt, mert bár az első napon déltájban a szövetségesek meghátráltak s a francziák győztesek voltak: Blücher mindemellett a csatatér északi részén előnyben maradt s a Partha folyó elfoglalása által Napoleon állodása

három oldalról teljesen be volt kerítve. A francia seregnek minden csapata, minden egyes katonája, a ki csak a harczszíntéren jelen volt, részt vett a véres ütközetben s Napoleonnak nem volt már egyéb segédserege, csupán Reynier 15,000 embere, mely sereg a Saale folyó vonaláról Lipcse felé húzódván, 17-én érkezhett meg. De e 15,000 ember közt is 10,000 szász katona volt, kikről pedig már rég híre járt, miszerint csak az alkalmat várják, hogy a szövetségesekhez átmenhessenek.

A bajor király már october 8-ikán kötötte a *riedi conventiót*, mely szerint, azon föltétel alatt, hogy a szövetségesek neki minden birtokait biztosítják: 50,000 embernyi összes seregével hozzájuk állott. A württembergiek e conventiót elfogadván, hasonlólag átmentek s így a francziák mindenkitől elhagyatva, egészen magukra maradtak.

Napoleonnak, a megelőző napon szenvedett veszteség után, 17-dikén csak 120,000 embere állott a csatára készen, míg a szövetségesek serege — Bernadotte és Benningsen hadosztályait, melyeknek e napra okvetlenül meg kellett érkezniök, odaszámítva — 300,000 emberre rúgott. Hol volt hát a győzelemnek, vagy csak némi nyomatékosabb ellentállásnak is valószínűsége?

Már a 16-dikán vitt csata is csak védelmi harc volt Napoleon részéről, mert a szövetségesek már e napon is az ő teljes megsemmisítésére törtek s csupán

a francia katonák vitézségének s elszánt bátorságának volt köszönhető, hogy a hátrálás rendben s egyáltalán megtörténhetett.

Napoleon mindezeket átlátta. Ő tudta — s tábornokai sem kétkedtek benne — hogy a lipcsei állodást oda kellene hagynia s pedig azonnal, míg még nincs késő s legjobb volna a francia határokra vonulnia, mert ha az ellentállás még egyáltalán lehetséges, az csupán ott történhetik, ott, a francia nép közepett, mely szeretett császára és fiai dicsőségének megmenntésére végső erejét is megfeszítendi s a legnagyobb áldozattól sem fog visszarettenni.

Mindezekről azonban senki sem szólt; senki sem merte e borzasztó szókat kiejteni: hátrálnunk kell, meg vagyunk verve, le vagyunk győzve! — Napoleon személyes vezetése alatt ez volt a francziák első döntő csatája, melyben meghátrálva, el kellett volna ismerniök, hogy vesztek.

A császár ennél fogva eltökélte, hogy vissza nem fordul, hanem más nap, ha az ütközet folyamatában ezt szükségesnek látandja, lassan visszahúzódik s a Saale vizén foglal állást.

Sejtván azonban, sőt tudván is, hogy veszélyben forog: még előbb békeajánlatokat akart a szövetségeseeknek tenni, mely czélből a hadi fogságban levő Meerfeldt tábornokot magához hívatta s felszólította, menne urához Ferencz császárhoz és mondaná meg neki, hogy

ha a szövetségesek fegyverszünetet akarnak, ő rááll; a prágai congressus pontjait — melyek folytán Ausztria minden elvesztett tartományait visszanyerje — elfogadja; Varsó birtoklásától eláll; a rajnai protectoratusról lemond s határozta meg minélhamarább a két hadsereg közt a semleges vonal, azután pedig a prágai congressus többi pontjai vétessenek tárgyalás alá.

Meerveldt e megbízatást elfogadta, Napoleon ajánlatát a szövetségeseknek előadta, de ezek nem küldtek rá választ.

Még october 17-dikén este felé a francziák táborának magasabb pontjairól messze feketélő tömegeket lehetett látni, melyek Taucha felé nyomultak. Bernadottenak 60,000 s Benningsennek 50,000 emberből álló pihent seregei voltak ezek, melyek most a csataterre érkeztek. — Ismét egy intéssel több Napoleonnak, hogy rögtön induljon meg s húzódjék vissza, mely intést tábornagyai fel is fogták s kérték őt, kezdené meg még az éjjel Lipschén át csendesen a visszavonulást, úgy hogy reggelre már csak a hátvédcsapatok maradnának a Pleisze és Elszter folyók jobb partján.

Napoleon azonban sokkal büszkébb volt semhogy ép most engedni tudott volna. — Ő minden áron meg akart ütközni s katonáit végső erejük megfeszítésére felhívta.

Így tehát october 18-dikán csakugyan ismét ütközetre került a dolog. — Hogy a hátrálati vonal bármely

esetre is biztosítva legyen, Napoleon Bertrand tábornagyot hadtestével Lindenauról Weissenfelsre küldötte, azon parancscsal, miszerint a Saale folyó vonalát foglalja el. — E hadosztály helyett a lindenai állodásba a testőrség két hadosztálya ment át.

A megelőző éjen a francziák csataállodása szűkebb körre vonatott össze. A jobb szárny Connewitznél a Pleisze folyónak volt támasztva, míg a további vonal Probstheydán, Stötteritzen, Pannsdorfon és Schönfelden át a Partha patakig húzódott s Lipcse alatt ott érte végét, hol e patak a Pleiszebe ajkúl.

Csupán Macdonald maradt Holzhausennál, az épen megérkezett Reynier pedig a szászokkal a középhadban Pannsdorf előtt foglalt állodást.

A szövetségesek részéről Hessen-Homburgnak 40,000 s Barclay de Tolly tábornoknak 60,000 emberrel egyszerre kellett Probstheydát megtámadniok. Ezek-től jobbra Benningsen 50,000 emberrel Stötteritzre, Bernadotte pedig újonan érkezett 60,000-rel s ezen-kívül Laugeron alatt Blücher seregének nagyobb részével Pannsdorfra indúlt. Blücher maga az északi oldalon Napoleon bal szárnyát készült megtámadni, hogy azután, ha lehetséges lesz, Gyulayval Lindenauról egyesülve, a francia sereg hátrálatát elvágja.

A szövetségesek azonban támadásaikkal nem igen siettek s úgy látszik, mintha Schwarzenberg — hogy a közmondással éljünk — *aranyhídat* akart volna

Napoleonnak a hátrálásra építeni, mert a támadás egyáltalán nem is volt oly heves, mint a csata legelső napján.

Hessen-Homburg, a ki legelőbb indúlt Probstheydára, visszaveretett. Utána Barclayt hasonló sors érte. Benningsen ezalatt Holzhausenre csak előcsapatokat küldött s lanyhán harczolt, mert Bernadotteot várta, a ki pedig készakarva késett s csak délután 3 órakerkezett a csatatérre. Ekkor a szász hadak 10,000 embere a francziák középhadából a szövetségesekekhez áment s ágyúival rögtön a francziákra fordulva, tüzelni kezdett. Most azonban Bernadottenak is előre kellett indulnia, mert Bülow és Laugeron hadtesteiknek rohamot parancsoltak.

Bülow Pannsdorfot bevette; Sacken és Laugeron a Partha patakot erőszakolták; Winzingerode és Woronzoff pedig Schönfeldet foglalták el s így a francziák bal szárnya minden oldalon teljesen vissza volt nyomva. — Schwarzenberg herczeg, Bernadotte és Benningsen előnyeit látván, a középhadban és a jobb szárnyon, a hol a harcz az ő személyes vezetése alatt folyt, még egyszer támadást parancsolt s különösen Probstheydára intézte a rohamokat. Ez azonban mind hiába volt, mert a francziák végső kétségbeesésükben elszántan harczoltak; soraik áttörhetlen érczfalakként álltak; Poniatowski, Oudinot, Macdonald s Victor a legsűrűbb golyózaporban száguldoztak; Napoleon a testőrséget

több ízben maga rendezte s így a szövetségeseknek minden kísérletei a francziák jobb szárnyán keresztül rontani, megghiúsultak, mire végre Schwarzenberg, sajnálván annyi vért, annyi veszteséget : seregeit visszavonta s csupán erős ágyúzással folytatta a csatát.

E közben megint beesteledett. A francziák a csatatér egy részét ugyan megtartották, de bal szárnyuk teljesen meg volt verve s bár ők itt is, mint mindenütt, hősiezen harczoltak, bár Souham, Marmont és Ney mindent megtettek, a mi csak tőlük telett, bár Delmas osztálytábornok s Derüttel tábornok hőshalállal végezték pályájukat: de a harcz itt oly aranytalan volt s az elpártolt százok oly hézagot hagytak a francziák soraiban, hogy Napoleonnak végre a jobb szárnyon is engednie kellett. — Ő tehát megparancsolta a visszavonulást, mely még alkonyatkor meg is kezdetett, maga pedig 6 órakor a csatatért odahagyván, Lipschére ment, hogy a hátrálásra vonatkozó további terveket elkészítse s a parancsokat kiadja. — Elöl a betegek és szállítható sebesültek indultak; ezeket követték a tábori szerek, az egyes hadtestek táborkarai s végre a tüzéség.

A testőrség elöl s úgy azután a hadtestek, egyik a másikat követve, sorban keltek át a Pleisze hídján. — A testőrség parancsnokának meg volt hagyva, hogy a hídon átkelte után seregét Lindenaunál azonnal csatarendbe állítsa s minden netaláni támadást rögtön visz-

szautasítson, ne hogy a szövetségesek a hátrátatot nyugtalaníthassák vagy zavarhassák. Reynier- és Dombrowskinak Lipcse városa jobb oldalát, Marmont- és Souhamnak pedig e város bal oldalát kellett addig tartania, míg a sereg többi csapatai a hídon átkeltek. Lauristonnak végre és Poniatowskinak, kik a hátvéd csapatokat vezették, meg volt hagyva, hogy azon esetre, ha a szövetségesek főserege 19-dikén újra támadást intézne, ennek minden erővel ellene szegüljenek.

October 19-ikén reggel sűrű köd fődte a vidéket, mely csak 9 óra tájban szállt fel s csak most látták üresnek a szövetségesek a véres csatatér azon részét, melyet a francziák még tegnap oly hősiesen védtek.

Hálát adván a Mindenhatónak a megnyert három napi ütközetért, a fejedelmek rögtön parancsot adtak az üldözésre. Minden külön hadoszlop a város azon oldalára vagy kapujára intézte támadását, a melyhez állodása ép legközelebb esett. Hessen-Homburg tábornagy, ki az ütközetben a szövetségesek bal szárnyát képezte volt, most az úgynevezett Péterkapuját támadta, melynek védelme a francziák részéről Poniatowski herczegre volt bízva. Kleist és Wittgenstein a középhaddal ugyanitt a külvárost támadták meg, de nem egyenesen a kapun, hanem ettől jobbra a sorompónál, melyet „szélmalmoknak“ (die Windmühlen) neveznek. A jobb oldalon Klenau és Benningsen hadoszlopa a kórház körüli sorompót s a grimmai kaput rohanta

meg, míg Bülow a Halle és Grimma külvárosok közt eső szabad tér felé nyomúlt, Blücher, Laugeron és Sacken pedig a hallei kapun betörve, a hasonnevű külvárost igyekeztek bevenni.

Yorknak parancsa volt, hogy azon szorongán (défilé) foglaljon állást, melyet a Pleisze és Elszter vize képez s itt a francia seregnek hátrálatát gátolja. A minden oldalon felállított francia védcsapatok azonban a várost makacsúl védték, az utczai harc Lipcsében még dühösebben folyt, mint a megelőző napokon a csatatéren, s nem csak Halle, de Grimma és Péter külvárosában is a szövetségesek seregei addig tartattak vissza, míg a francia hadtestek legnagyobb része az egyetlen Pleisze-hídon át nem kelt — egyetlen hídon, mondjuk, mert Napoleon készakarva nem veregett több hídát, ne hogy katonái lássák, miszerint a hátrálás csakugyan komoly czéllá lett.

Most a védő csapatok mindenfelől lassan a boulevardra húzódtak, mely a külvárosok s a Pleisze hídja közt fekszik. Az utóseregek itt harczolva vonultak vissza, minek folytán annyira összeszorúltak, hogy soraikban a legnagyobb zavar támadt s mindenki előre sietvén, az átkelés csak bajjal történhetett.

Egy hídász altiszt a Pleisze hídjánál, melynek első boltozata alá volt aknázva — készen állott azon parancsra, hogy a hídát azonnal a légbe röpítse, a mint a szövetségesek elfoglalják. Rövid vártatra csakugyan

látott egy porosz csapatot a boulevardra vezető utcából szurony szegezve előnyomúlni s midőn ez üldöző csapat a hídhöz közeledett, minden oldalról hallszottak a kiáltások : „mettez le feu ! mettez le feu!“ (tüzet az aknára). Az altiszt erre elhamarkodva gyutacsot vetett a puskaporra s azonnal roppant dörgéssel repült a hídbolt a légbe, a körüllevőket kövekkel bétemetve. A híd légberöpitése nagyon is korán történt, mert ekkor még az 5. 7. s 11-dik francia hadtestek utócsapatai a külvárosokban harczoltak. Ezek a fellobanás robaját hallván, a további védelemmel azonnal felhagytak s mindenki a folyó felé szaladt.

Két tábornagy, Poniatowski és Macdonald, valamint Lauriston és Reynier tábornokok még a városban voltak. A ki úszni tudott, a folyónak ment s a vízbe vetette magát; nagy rész végső kétségbeesésében az ellenség szuronyainak rohant; a legtöbbben pedig 20,000-en fogságba estek, köztük Reynier és Lauriston is. — Macdonald a folyót szerencsésen átuszta s lovával együtt épen érkezett a túlpartra; Poniatowski azonban, a szerencsétlen lengyel herczeg, midőn lóháton az Elsztert átuszta s már a túlsó magas partra kapaszkodott volna, lovával együtt hanyatt bukott s ott a víz szélén a mocsarba sülyedvén, ép úgy, mint gyászos emlékü Lajos királyunk Mohácsnál — belefúlt. Itt temette el Poniatowski annyi dicsőségét, hős tetteit s ezekkel együtt hazáját, melyért küzdött.

Így lön vége a világhírű négy nap i lipcsei ütközetnek, melyben Európa Napoleonnak csakugyan zsarnoki nyomása alól felszabadult.

Az utolsó napon szenvedett veszteség után a francia sereg összes létszáma 60,000 emberre olvadt; de megolvadt, megtört e seregnek bátorsága is és mindenki átlátta, hogy a francziáknak, hogy Napoleonnak uralma megszakadt, megszűnt, s hogy ezt oly roppant erő ellenében, minőt a szövetségesek kifejtteni képesek voltak, nem visszaállítani, de meg csak némileg fentartani sem lehet.

Nem csak a tábornagyok és tisztek, de már a köztitűzek is megadták magukat e szomorú meggyőződés súlya alatt s ha a győzni szokott francia katona az 1814. évi hadjáratban hazája földén még vitézül harczolt s még több csatában hősiesen helyt állt: ezt nem többé a győzelem reményében, hanem csak Napoleon iránti szeretetből s nemzete dicsőségének fentartásaért tette.

A lipcsei ütközet után a francia seregek a Rajna felé hátráltak, e folyón átkeltek s így a német határokat odahagyva, a tíz évi idegen uralomnak e hatalmas országban is vége szakadt.

Hazatértében Napoleon még Wrede bajor tábornagyot, ki Hanaunál útjába állott, tetemesen megverte; ő ugyan kitérhetett volna a bajor sereg elől, de sehogy se tudta megállni, hogy hajdani szövetségesének Wredének utolsó emlékül véres leczkét ne adjon.

Ha e hadjáratnak a francziákra nézve oly szerencsétlen kimenetelét közelebbről fürkészsziük: annak fő okát Napoleon határtalan nagyravágyásában lelendjük, mely neki épen nem engedte, hogy csak részben is azon hatalomról lemondjon, vagy azon területet átengedje, melyet sajátjának vallott. E nagyravágyás volt oka ama megrögzött makacosságának is, melynek folytán az osztrák császárral sem béke sem frígy létre nem jöhetett; minthogy semmi áron nem akarta azon tartományokat átengedni, melyeket e fejedelemtől a lefolyt években elvett.

Ferencz császár Napoleonnak, ki neki egyszersmind veje volt, teljes bukását nem kívánta, ő csak — a mi egészen természetes — meg akarta az alkalmat ragadni, hogy birodalmának régi határait minélelőbb helyre állíthassa. Más részt Poroszország nagyobbodása sem feküdt érdekében, mert egy oly nagyhatalom, minő a porosz királyság akkor volt, az osztrák kormánynak nem lehet ínyére; minthogy azonban látta, hogy Napoleontól jó módjával semmit vissza nem nyer: úgy szólnán kényszerült az orosz-porosz szövetségbe állani, hol tudta, hogy célját eléri.

Napoleont ép azon konoksága, hogy semmit, a mi egyszer már az övé volt, kezéből ki eresztetni nem akart, ép ez vitte őt azon minden stratégiai elve¹ homlokegyenest ellenkező tette is, hogy a Varsói főherczegséget, mint szintén mindazon várakat, melyeket

az 1812-diki hadjáratban birtokába kerített, még visszavonulása után is megszállva tartotta s ez által 190,000 régi, begyakorlott és harczedzett katonát a hadászó seregtől elvont. — Ha ezen nevezetes erőt nem hagyja hiába heverni, hanem seregéhez csatolja s a háborúba viszi : ez az egész 1813. évi hadjáratnak aligha más alakot nem adott volna.

E régi katonák annál is inkább lettek volna seregének előnyére, mert az csupa gyakorlatlan s járatlan újonczokból állott, kik sem szabályt, sem fegyelmet nem ismertek. E nélkül pedig egy hadsereg sem győzni, sem a győzelmet kizsákmányolni, sem magát balesetekben fentartani nem képes.

A következő várakat s helyeket tartották még mindig a franczia seregek megszállva : Modlinben volt 5000, Zamoscban 5000, Danzigben 28,000, Glogauban 8000, Cüstrinben 4000, Stettinben 12,000, Drézdában 30,000, Torgauban 26,000, Erfurtban 6000, Würzburgban 2000, Wittenbergben 3000, Magdeburgban 25,000 s Hamburgban 40,000 ember, mely helyőrségek, összesen 190,000 ember, később — a nélkül hogy 1814-ben az utolsó erőfeszítéssel vitt harczokban részt vehettek volna — mind hadi fogságba estek.

Napoleon nagyravágyása volt oka annak is, hogy ő az 1813-diki hadjáratot elvesztette; mert valamint 1812-ben egy oly roppant birodalmat, minő Oroszhon, pár hónap alatt akart meghódítani : úgy most 1813-ban,

be nem elégedve azzal, ha a múlt év hibáit csak némi leg is jóváteheti, veszteségeit csak némileg is pótolhatja mindent egyszerre egy ütéssel akart ismét visszaszerezni.

A végzet azonban úgy akarta, hogy a büszke hadvezér, mikor magát mármár mindenhatónak véli ép akkor súlyedjén le minden hatalma polczáról s bukják meg teljesen.

A spanyol szabadságharcz folytatása.

A spanyol szabadságharczot azon mozzanatok körül hagytuk el, midőn Wellington már előnyöket vívott ki s a spanyol seregek minden irányban támadólag kezdtek fellépni.

Napoleon, mikor 1812-ben az orosz hadjáratot megkezdte, eleinte azon szándokban volt, hogy Spanyolországból a főerőt egészen ki vonja s csak a pyrennaei szorosokat tartja megszállva; de Suchet tábornagy ki vívott előnyei ismét arra bírták, hogy a háborút az eddigi modorban tovább is folytassa, megtartva tudni illik mindenütt eddigi állását és terjeszkedve mindenfelé, a mennyire csak lehet.

1812. május hónapban Marmontnak a Tajo északi vidékén 45,000, Soultnek Andalusiában 50,000 embere volt, míg Souham 25 ezerrel Ó-Castiliában és Madrid környékén állott.

E 120,000 emberből álló sereg volt az összes erő, mely József királynak Spanyolország nyugati részén a nehéz harc folytatására rendelkezésére állott; mihez még az északi és keleti részen álló 60,000 ember Suchet alatt járulván, az összes francia sereg Spanyolhonban

1812-ben, mikor az orosz háború kiütött, 180,000 emberre rúgott.

Ez valamely közönséges háború viselésére mindenestre tetemes erő; de ha meggondoljuk, hogy egész Spanyolhon és Portugal népe felkelésben volt; hogy Angolországnak legkitünőbb vezére alatt 50,000 embernyi segédserege harczolt a spanyolok mellett, valamint az is előre látható volt, hogy azalatt, míg Napoleon a főharczot az oroszok ellen viseli, Franciaországból segéd erő József király hadához alig fog csatlakozni : ha mindezt átgondoljuk, meg kell vallanunk, hogy a francia sereg helyzete nem a legbiztosabb volt s hogy ily körülmények közt e seregtől nagy vívmányokat nem is lehetett várni.

Wellington junius 17-dikén a Tormes hegyeken átkelt s midőn ennek folytán Marmont tábornagy Valladolidra vonúlt vissza, most az angol fővezér Salamanca várát körülvette s Cristovalnál foglalt állást, mire ismét Marmont minden külső csapatait öszpontosítván, ezen állodás ellen nyomúlt s a Tormesek bal völgyén, az alba-salamancai úton, az arapili szorost megszállva, innét Wellington bal szárnyára támadást intézett.

Midőn Marmont tábornok maga ment volna előre csapatait rendezni, megsebesült s most a vezényletet Clausel tábornok vette át.

Wellington bal szárnyán a támadásnak csak gyengén állott ellent s minden erejét inkább a jobb szárnyra

fordította, hol a magas partok az ágyútüzelésre igen kedvező helyet nyújtottak, mely partokat elfoglalván onnét csakugyan a francziák bal szárnyára rémitő tüzelést kezdetett. Ezután szuronynyal küldte csapatait rohamra s a francziákat ez állásukból annyira szétverte, hogy e vereség folytán az egész sereg meghátrált.

Clausel ismét Valladolidra húzódott. Wellington ennek csak két hadosztályt küldött utána, serege zömével pedig ezalatt oldalt, Segoviára ment, honnét Madrid felé tartott s itt augusztus 12-dikén csakugyan be is vonúlt.

József király gyengének érezvén magát, a mint Wellington közeledett, azonnal Valencia felé húzódott; később azonban Soult tábornagnak parancsot adott, hogy a dús Andalusiát odahagyja s ezt Suchetvel együtt magához csatolván, öszpontosított seregeivel Madrid felé nyomúlt. De Wellington nem vélte czélszerűnek e túlnyomó erőt bevárni s vele csatába elegyedni, hanem megint Burgosra vonúlt vissza s mikor Souham, ki Clausel helyett a vezényletet vitte, Valladolidról, úgyszintén a főerő József alatt Burgos felé nyomúlt volna, akkor Wellington ismét kitérve, Salamancára s azután a Tormesek mögé vonúlt, meg levén tökéletesen elégedve azzal, hogy hadászata s előrenyomulása által a termékeny Andalusiát a francziák megszállása alól felszabadította s így a spanyol seregek szaporítására új

tért, új forrásokat nyitott. Ezután Salamancáról Ciudad-Rodríguezra ment s itt seregeit a bekövetkező télre megvetanyákra helyezte el.

József király összpontosított seregét a valladolidi hadvonaltól, vagyis a Duero folyótól kezdve egész Toledóig a Tajo folyamon állította fel; s midőn nem csupán ezen területet kellett biztosítani, hanem, hogy a Pyrenaeusokkal összeköttetését fentartsa s a hátmögét folytonosan nyugtalanító guerilla csapatokat fékezze, még számos kisebb osztagokat is kényszerült kiküldeni: annyira eldarabolta erejét s annyira igénybe vette seregét, hogy e módon a támadásra tökéletesen képtelenné lett.

József király serege már szellemi tekintetben is meg volt törve, mert az orosz hadjárat gyászos kimenetele a francziákat mondhatlanul lehangolta, míg Wellington a 60,000 angolon kívül még az 50,000 embernyi spanyol sereg felett is rendelkezett, mely egyáltalán jól felszerelt, kellőleg élelmezett s lelkesült katonákból állván, e fővezérnek biztos kilátása lehetett, hogy a francia hadat Spanyolországban nem sokára teljesen meg fogja törni.

1813. május végén Wellington a Duero folyó jobb partjára kelt s Zamorára, innét pedig Toróra nyomult azon szándokkal, hogy József állodását a jobb oldalon megtámadja. Ugyanekkor az egyik felkelő sereg Galiciából, a másik pedig Andalusiából nyomult szintén a francziák állodása ellen.

József veszélyben érezvén magát, hogy Franciaországgal szorosabb összeköttetést nyerjen, Burgos felé húzódott; de minthogy helyzetét egészen biztosnak még itt sem vélte, az Ebro folyam mögé vonúlt s itt védelmi állást foglalt.

Innét már — ha csak Spanyolországról egészen le nem akart mondani — tovább hátrálnia nem lehetett, a miért is elhatározta magát, hogy azon esetre, ha őt Wellington itt csakugyan megakarná támadni, Vittoriánál a csatát elfogadja.

Wellington ezalatt a francziákat az Ebrón követte s június 21-dikén e folyón két helyütt átkelvén, állódásukat megtámadta. Az angol-spanyol sereg bal szárnya legelőbb is kemény és makacs harcz után, a francziák jobb oldalékán, az északi magaslatokat foglalta el; azután hátmögükön még a bayonni fő országútat is sikerült elvágnia.

A francziák hadállása megsemmisült s az egész sereg csakhamar Pampeluna felé általános futásnak eredt. A győzelem döntő volt; József összes podgyásza s egész hadi készlete az angolok kezébe jutott, míg seregének egy része Panra, a másik Tolosára menekült.

Wellingtonnak ezen teljes és válságos győzelme Suchet tábornagyot, ki eddig Valenciát tartotta s Murray angol és Harispe spanyol tábornokok támadási kísérleteit minden ponton győzelmesen visszautasítá —

szintén arra kényszerítette, hogy Cataloniát s Arragóniát odahagyja s a Pyrennaeek felé húzódjék.

Napoleon a vittoriai szerencsétlenütközetről értesülvén, József királytrögtön Párisba hívta s a Spanyolországban működő összes franczia sereg parancsnokságát Soult tábornagra ruházta azon rendelettel, hogy a pyrennaei szorosokat tartsa s az angol-spanyol seregnek Franciaországba nyomulását minden áron megakadályozza.

Az 1814-ik évi hadjárat.

1813. novemberhóban a szövetséges seregek a Rajna folyam partjait elérték s már azt lehetett várni, hogy roppant túlnyomó erejükkel most a folyamon azonnal átkelnek s a harczot rögtön és erélyesen folytatva, egyenesen Páris felé indulnak. Ez azonban korántsem történt, sőt inkább — de különösen az osztrák részen — mindenki a békére lett volna hajlandó.

Az osztrák kormányt azon remény tartotta, hogy Napoleon saját országa határai közé szorítva, kész leend követeléseire ráállani; de e kormánynak nem is volt szándoka Napoleon dynastiáját megbuktatni, sőt inkább, minthogy Poroszország gyarapodása érdekében nem feketett, ennek nyomás alatt tartására s Oroszország ellensúlyozására erős és hatalmas Franciaországot óhajtott.

Ausztria ennek folytán mind Napoleonnak, mind saját szövetségeseinek Orosz- és Poroszországnak congressust ajánlott s e két utóbbi hatalom, bár békekötésre egyikök sem volt hajlandó, mégis tartván attól, hogy a francziák saját országuk védelmében nagyon is makacs harczot találnának viselni : a congressus egy-

behívását egyenesen ugyan nem ellenzette, mindemellett — különösen pedig Sándor czár — a háborút a congressus tartama alatt is fentartani s folytatni kívánta.

E kérdést illetőleg a tárgyalások egész az év végeig elhúzódtak s midőn Napoleon a szövetségesek azon követelését, hogy Franciaország határai ismét csak a Rajnáig terjedjenek, teljesíteni nem akarta : a háború újból fölvétetett.

Mínt hogy a Németbirodalom tartományaiban a szövetségesek ezalatt nyolcz új hadtestet alakítottak s ezenkívül még ama seregek is, melyek Drézda, Danzig s más kisebb várak eleste után rendelkezés alá jutottak, most a harcshíntéren működő hadsereghez lönek csatolva : ennél fogva a szövetségesek összes hada 600,000 emberből állt.

Az úgynevezett *cseh sereg*, mely Schwarzenberg herczeg alatt Mannheim és Basel között 270,000 emberből állt, december utolsó napjaiban a Rajna folyón átkelt s a langres-i fennsíkot foglalta el. E sereg egy része Wrede és Wittgenstein parancsa alatt az elszaszi várak alá vonúlt, míg zöme a Saone folyam felé nyomúlt s januárhó derekán már a Maasz és Szajna folyók közt állott.

Bubna osztrák tábornok könnyű hadteste Genfre, innét pedig Lyonra indúlt.

Blücher az úgynevezett *sziléziai sereggel*, mely 140,000 emberből állt, december 31-dikén s 1814.

január 1-jén három ponton lépte át a Rajnát : a jobb szárnyal t. i. Lahnsteinnál, a középhaddal Caubnál, a bal szárnyal pedig Mannheimnál. Január 9-dikén e tábornok már a Saar vizén állott, honnét York tábornokot az ottani várak megszállására küldte, maga pedig Nancyra, innét Toulra nyomult s 22-dikén az Aube folyó vonalát foglalván el, fő hadiszállását Briennre tette.

A cseh seregnek, vagyis inkább a fősergnek egy része Gyulay s Würtemberg herczeg alatt *Bar-sur-Aube*-nál, egy másik része pedig Wrede és Wittgenstein alatt Elszaszból előre nyomulván, Joinvillenél Blücherhez legközelebb állott.

E két seregrészen kívül az úgynevezett északi seregnek egy része Bülow és Winzigerode parancsa alatt (minthogy Bernadotte, nem akarván mint ellenség saját szülőföldre lépni, a sereget odahagyta) 60,000 emberrel Hollandiába tört, Tauenzien pedig ez alatt 30,000 emberrel az Oder és Elbe folyók mentében eső várakat kerítette be.

A Weimari és Braunschweigi herczeg 60,000 emberből álló tartalékkal már útban voltak, Benningsen pedig 50,000 embernyi sereggel Davoust tábornokot Hamburgban ostromolta.

E rengeteg erőnek Napoleon mindössze csak 70,000 embert volt képes eléje állítani. Igaz ugyan, hogy a senatus octoberhóban 280,000 s novemberben

újólág 300,000 emberre rendelt újonczozást; de e szép számok csak a papíron álltak s mire az újonczokat kiírhatták s besorozhatták volna, akkorra már késő volt. — Ebből látható, mennyire érdekében feketett volna Napoleonnak az ajánlott békét elfogadni, de ő visszatarthatlanúl rohant végzete elé s az ő makacs jelleme és meggyőződése szerint nem volt más választás, mint vagy előbbi hatalma egész terjedelmében, vagy végképeni bukás.

Értesülvén Napoleon, hogy a szövetséges seregek már minden oldalon előre nyomódnak, Párist január 25-dikén odahagyta és Chalons sur Marnera ment, hol Marmont, Victor és Ney tábornagyok 40,000 emberből álló sereggel várták. Még a 25-dike s 26-ika közti éjen a francia császár e tábornokok hadtesteit öszpontosította s 26-án St. Dizièrere indúlt, honnét Blüchernek, ki az Aube folyón állott, a Moutière erdön keresztül két hadoszlopban háta mögé kerülván, e tábornokot Briennenél váratlanúl megtámadta.

Makacs harc és ellentállás után, mely leginkább a briennei kastély körül folyt, Blüchernek végre menekülnie és seregét a *francs*-i magaslatokra visszavonnia sikerült, míg később Wittgenstein neki segítségére sietván, ez a csatát megállította és szintén állodást foglalt.

Napoleon a támadást másnap nem folytatta s mindön Schwarzenberg a főseregből a Würtembergi her-

czeg és Gyulay hadtesteit is Trounesre indította: ezen 120,000 embernyi s így nagyonis túlnyomó erőnek ellentállni már épen nem tartá tanácsosnak, hanem inkább február 1-én csapatainak parancsot adott, hogy Lesmout-on át az Aube bal partjára keljenek s ott Marmont tábornagy hadával egyesüljenek.

A francia sereg már indulóban volt, midön Blücher, bízva négyszerte nagyobb seregében, tamadólag lépett fel.

A hó oly sűrűn hullott, hogy ellene állodását sem az egyik, sem a másik fél tisztán át nem tekinthette; a fegyverek nem akartak elsűlni s így leginkább csak az ágyúk működtek.

Sacken tábornok a fogatokat megkettőztetve, tüzésége felét La Rottière falunak indította, s e falura erős tüzelést kezdett. Az ágyúzás után pedig szurony-szegezve, rohamban mentek a poroszok e falunak s csak ugyan be is vették. E pillanatban azonban a francia testőrség, mely már szintén indulóban volt, visszaérkezett s nem csak La Rottièret foglalta vissza, de Sacken egész seregét teljesen szétverte.

Blücher tartalékhada ezen az oldalon még hátra levén, a csata itt megszűnt.

Gyulay a jobb szárnyon szintén nem bírt a francziák sorain Dienvillenél keresztül törni s Gérard tábornok az újonnan alakult és még polgári öltönyben levő nemzetőrséggel oly hősiesen állott ellene, hogy seregét

visszavonni kényszerült. — A Würtembergi herceg szintén nem volt képes Gibrienél tért nyerni.

Délutáni három óraker azonban Wrede Souleine helységeen keresztül Napoleon bal szárnyára vetette magát; míg Paskiewitsch gránátosai négy óraker már a francziák hátmögén Chaumenilnél mutatkoztak.

E helyzetben Napoleon állodása nem volt többé tartható s így a mindinkább beálló estalkony segítsége alatt — a támadásokat mindannyiszor erélyesen visszaverve — Lesmouton, hol a hídat felröpítette, átvonulván, Arcis-sur-Aubera húzódott.

Február 2-dikán Blücher Napoleont üldözni készült, de Schwarzenberg ezt nem tartván czélszerűnek, az ő személyes parancsa alatt álló seregeket Blüchernek nem adta át s csupán azt engedte meg neki, hogy tulajdon seregeivel a támadó működést folytassa.

Blücher ennek folytán a saját parancsa alatt álló hadtestekkel február 3-án Chalons sur Márnera indúlt, hol 5-dikén York porosz tábornokkal egyesülvén, egyenesen Páris felé akart előre nyomulni. Yorknak egy hadtesttel Chateau Thierryre kellett tartania, hogy itt Macdonald tábornagyot támadja meg; Sacken és Olsuwieff Montmirail felé indúltak, Kleist pedig és Kapcewitsch, kik Erfurt eleste után 7-dikén Blücherrel egyesültek, Sackent követve, február 20-dikán szintén Montmirailra voltak érkezendők.

Macdonald 7-dikén egy csapatot La Ferté sous

Jarra küldött, főerejével pedig Chateau Thierrynél a Marne folyó jobb partjára átkelt s a hídat lerontotta.

York 7-dikén Epernayre, 9-dikén Dormansra s 11-dikén, a lerontott hídat helyreállítván, Chateau Thierryre nyomult elő.

Sacken 8-án Montmirailra érkezett; 9-én itt megállt s csak előcsapatait küldte Wassiltschikoff parancsa alatt La Ferté sous Jarra. Olsuwieff 9-ikén Champeaubertre jött, Kleist pedig és Kápczewitsch még Vertus körül állottak, míg Blücher fő hadiszállása ezalatt Etogesban levén, e sereg mondhatlanul szét volt szórva.

Napoleon, a ki a larothieri csata után Lesmoutról Arcis sur Aubera vonult, miután Marmont tábornagyot ez utóbbi helyen visszahagyta, serege zömével Troyesre ment, hol Mortier tábornagygyal csatlakozván, 40,000 embere volt együtt. Február 5-dikén Schwarzenberg serege ellen erőszakolt kémszemlét intézett, mi a herceget annyira óvatossá tette, hogy jónak látta délnek visszavonulni, mely mozdulata által Blüchertől eltávozott.

Napoleon csak erre várt s most Troyest rögtön odahagyván, február 10-ikén St. Prixnél Blücher szétterült állodása közé tolult, Olsuwieff hadoszlopát Champeaubertnél teljesen szétverte s így Blüchernek Sacken, York és Kleist alatt elkülönített hadtestei közé jutott.

Blücher etogeszi fő hadiszállásán értesült ugyan,

hogy Napoleon Troyesről elindult, de e mozdulatát csupán oldalmenetnek vélvén, hadtesteinek az egyesülésre parancsot nem adott, hanem inkább Kleist és Kapczewitsch tábornokokat Fère Champenoisera küldte, hogy a francziák jobb oldalát támadják meg s fő hadiszállását 9-dikén Vertusre tette át.

Midőn azonban értesült, hogy Olsuwieff orosz tábornok seregét a francziák szétverték, akkor Kleist seregét rögtön visszaparancsolta s Sackent is, a ki már La Ferté sous Jarra nyomúlt volt, Vertusre rendelte.

Napoleon mindezen mozdulatokról annak idején tudomást nyervén Marmont alatt 10,000 embert arcczal keletnek Vertus előtt visszahagyott, maga pedig Sacken elé sietett, ezt 11-dikén, midőn ép Vertus felé volt menetben, Montmirainál megtámadta s 5000 ember, 16 ágyú s összes hadi podgyásza veszteségével szétverte. 12-dikén azután Sackent s az elősiető Yorkot vette üldözőbe és mindkettőt Chateau Thierry-ig kergette, hol jelentést vevén, hogy Blücher Marmont tábornagyot megtámadta, most ismét Montmirailra, oretett vissza.

Blücher Kleisttel egyesülvén február 12-kén Marmontot Champeaubertre, innét pedig Vauxchampsra szorította; itt azonban a segítségére elősiető Napoleon megjelenvén, legerősebb is Ziethent, azután Kleistet hátrálásra kényszerítette s végre Blüchert is Etogesra,

innét Chalonsra vetette, mely alkalommal a porosz seregből 7000 ember hadfogságba esett.

Schwarzenberg herceg ezalatt seregeinek nyugvást engedett s katonáit Troyes vidékén beszállásolta; de midőn Blücher teljes szétveretéséről hírt kapott, hogy ezt szorúltságból megszabadítsa, rögtön Nogent-Bray és Montereaura nyomúlt, a Szajna folyam vonalát megtámadandó.

Oudinot és Victor tabornagyok, kiknek feladata volt e folyam vonalát tartani, csekély ellentállás után tovább mentek s Jères-ig, mi Páristól csak 4 órányira fekszik, húzódtak vissza.

Wittgenstein ezután a Szajrán átkelt s Naugisig nyomúlt; Wrede Brayra, a Würtembergi koronaherczeg pedig Montereaura vonúlt.

Napoleon e hírre a visszavert Blüchert rögtön odahagyta és Schwarzenberg elé sietett, hogy legalább fenyegetett fővárosának segítséget hozzon. Legelőbb is Jèresre vonúlt, hol még 50,000 emberből álló egész seregét összpontosította; innét pedig Mormautra ment s ott Pahlen és Wittgenstein tábornokokat Provinsig verte vissza. Gérardot végre, a ki Victor hadtestét vette át, a Würtembergi herceg ellen Montereaura küldte, mely erélyes előnyomulása Napoleonnak Schwarzenberg herceg generalissimust arra bírta, hogy minden erejének összpontosításába fogjon; de mielőtt ez megtörténhetett volna, Napoleon, gyorsan mint a villám,

Montereau alatt termett s a Würtembergi herczeg seregét csak nemmegsemmisítette.

E gyászos hírré Schwarzenberg minden hadtestét Troyesra vonta vissza s minthogy 120,000 emberrel nem vélte magát elég erősnek arra, hogy Napoleonnak ellentállhasson, ennélfogva még Blüchernek is parancsot küldött, hogy vele azonnal csatlakozzék.

Blücher előbb szétvert hadtesteit Calousnál egyesítette, azután 21-dikén a Szajna folyó jobb partján Meryig nyomult azon szándokkal, hogy a bal partra átkelven, majd ismét Schwarzenberggel egyesül; Napoleon azonban ezalatt a bal parton Troyesig húzódván, az átkelést gátolta.

Schwarzenbergnek terve volt: döntő csatára kelni; de midőn Napoleon Troyes előtt megjelent, a herczeg e tervétől elállt s az Aube folyó partjaira húzódott. Blücher a fősereget ismét odahagyta s most a Hollandiából érkező s hozzá csatlakozó Bülow és Winzigerode hadtesteivel — melyeket ott két úján alakított hadtest váltott fel — serege 110,000 emberre szaporodván, eltökélte magát, hogy egyenesen Párisnak indul.

Napoleon február 26-dikán Troyesban értesülven, hogy Blücher Schwarzenberget az Aube vize mögé nem követte, hanem egyenesen Páris felé vette útját: ennek folytán rögtön a Marne folyó felé indult s marcius 3-dikán Chateau Thierry- s La Ferténél e vizen

átkelvén, Fismesre ment azon szándokkal, hogy Blücher előtt az útat elállja.

Blücher, midőn az Aube folyót odahagyta, előbb Sezannera ment; innét pedig a Marne folyó jobb partjára kelt át s a Therouanne patakon foglalt állást, hol a már közeledő Bülowot és Winzigerodet akarta bevárni; hallván azonban, hogy Napoleon a Szajna felől előre nyomúl, tanácsosabbnak tartá az említett tábornokokat be nem várni, hanem inkább eléjük sietni, mit meg is tevén, az Aisne folyó felé vonúlt s Craonnenál velök egyesült.

Napoleon értesülvén, hogy Blücher az Aisne folyón Soissonnál átkelt, Berry au Coq-nál a nevezett folyót szintén átlépte s miután Marmont tábornagynak parancsot adott, hogy Blüchert oldalban támadja meg: ő maga öt hátban támadta. — A craonnei csata tökéletesen sikerült s Blücher hadtestei két oldalról megtámadtatva, Laonra húzódtak vissza. Napoleon őket ide is követte s pedig azon tervvel, hogy ő majd Laont arczagban támadja meg, míg Marmont, kit Berry felé küldött, Blücher állodását oldalba veszi; s midőn e módon a középhad keresztül lesz törve, az ellenséges seregnek egy része majd okvetlenül Marmont kezébe esik.

Marczius 9-dikén sűrű ködben Napoleon Laont csakugyan megtámadta s a várost elfoglalván, Blücher középhadát visszaverte; Marmont azonban elkésett s csak délután 5 órakor érkezett a szövetségesei bal

szárnyára, hol York makacs ellentállása után Athies falut bevette, de besötétedvén, nyert előnyeit fel nem használhatta. Napoleon ugyanezen okból a csatát fel függesztette s a támadást másnapra halasztotta.

York azonban és Kleist még ugyanazon éjjel Marmont fektanyáját váratlanul megtámadták és seregét tökéletesen szétverték, minek folytán Napoleon másnap a szándékolt támadás helyett az Aisne folyamhoz Soissonra húzódott vissza.

Ez időben a chatilloni értekezlet tagjai minden eredmény nélkül oszlottak szét, mire Ferencz császár, ki eddig még Napoleon iránt mindig jó indulattal viseltetett, trónja vesztét nem óhajtotta, sőt Franciaországot az 1792-ben fennállott határok közt neki meghagyatni kívánta, látván, hogy csupán az ő makacssága és semmi egyéb a béke megállapodását nem akadályozza : fővezérének határozott parancsot adott, hogy a háborút a legnagyobb erélylyel folytassa.

Schwarzenberg herceg ennek folytán Arcis, Lesmout és Troyes körül seregeit egyesítette; Würtemberg herceg, Gyulay, Wittgenstein és Rajefsky hadtesteit pedig Plancy felé küldte.

Napoleon e hírre Marmont és Mortier tábornagyokat Blücher ellen az Aisne folyó mellett visszahagyta, maga pedig többi seregeivel Epernay felé, azután Arcis sur Aubera vonult s itt az ellenséges előcsapatokat kivervén, a várost elfoglalta.

Midőn Napoleon Arcisban helyt foglalt első sorban Wrede herczeg és Kaissaroff tábornok hadteste állottak vele szemben, ezek mögött pedig tartalékban az orosz és porosz testőrség, mindössze 80,000 ember.

Napoleon serege 40,000 emberre rúgott.

Kaissaroff marczius 20-ikán a francziák állodását a bal szárnyon megtámadta s mindjárt az első rohammal az Aube hídját foglalta el, mire Napoleon személyesen a csatatérre sietvén, e hidat ismét visszavétette s egyúttal Wrede hadtesteit is szorítván, az Aube bal partjára kelt át. Schwarzenberg azonban az imént említett hadtesteken kívül, melyek Plancy felé mentek, többi seregét Arcis felé vezette előre s a francziák állását már minden oldalon bekeríteni kezdé, midőn a tábornagyok nagy únszolására Napoleon a csatát megszüntette és seregét lényeges veszteség nélkül az Aube folyó jobb partjára vezette át.

Láttuk mily hőiesen, mily makacsúl s mily ügyességgel viselte Napoleon már három hónapon át a négyszerte, sőt ötszerte erősebb szövetségesek ellen a harczot; mint vetette magát biztos kiszámítással majd az egyik, majd a másik részre s pedig többnyire győzelmesen : de mind e győzelmek nem eredményeztek semmit; a szövetségesekhez folytonosan új meg új seregszaporítások érkeztek, míg ezalatt Napoleon veszteségei az amúgy is csekély számú seregben kétszeresen voltak érezhetők; az újonczok állítása csak lassan folyt; a nép

maga is sokalta már a kiontott vért és békét óhajtott; végre maguk a hivatalnokok is csak lanyhán eszközölték, sőt itt-ott készakarva is halogatták az újonczok állítását.

Látván Napoleon, hogy nyílt csatában csekély erejével már semmit sem végezhet; eltért eddigi védműködéseitől s elhatározta, hogy a szövetséges seregek hátmögére veti magát, remélvén, hogy e tüntetés majd azokat Párisról elcsalja s inkább ő utána fognak indulni. Marmontnak parancsot adván, hogy azon esetre, ha Blücher vagy Schwarzenberg mégis Párisnak tartana, a várost minden áron védje, a párisi nemzetörséget s az ott újan szervezett erőket tulajdon hadtesteivel egyesítette.

Ez intézkedéseket megtevén, Arcisról a Marne partjára St. Dicierre vonúlt s ott 23-ikán megérkezett. 24-dikén Doulevautra, 25-dikén Bar sur Aubera ért s a hátsapatokban, melyek a szövetséges seregek összeköttetésére, kórházak, raktárak stb. védelmére fel voltak állítva, megjelenésekor mindenütt nagy zavart, és rémülést tapasztalván, valamint arról is értesülvén, hogy St. Dizier felé hátába csakugyan nagyobb szövetséges seregek nyomódnak: teljesen meg volt győződve, hogy strategiai tüntetése sikerült.

De a valóságában ez nem így volt; mert Schwarzenberg és Blücher miután megtudták, hogy Napoleon hátuk mögé vonúl, azonnal eltökéltek, hogy egyesülnek és rögtön Párisnak indulnak.

Blücher marczius 23-kán Chalonsnál már Schwarzenberg főszeregével összeköttetésbe jött; jobb szárnya York és Kleist alatt 24-kén itt maradt, míg Laugeron, Sacken és Woronzoff a bal szárnynyal Etoges- és Montmirailra indultak. Schwarzenberg seregének zöme e napon Fère Champenoisera érkezett s csak Winzigerode küldetett mintegy 10,000 emberből álló hadosztálylyal Napoleon után, hogy mozdulatait szemmel tartsa.

Bülow Soissonsnál maradt.

Marmont és Mortier tábornagyok eleinte Fismesre, innét Chateau Thierryre húzódtak; 22-dikén a Marne folyó bal partjára keltek át s 23-dikán Etogesra, 24-dikén Bergèresre, 25-dikén Vitryre hátráltak.

Itt a szövetséges seregektől megtámadtatva, Sommesous alatt Pachtod és Amey hadosztályaival egyesültek s összes erejük, melylyel a több mint 300,000 emberből álló szövetséges sereg ellen Párist védeniök kellett, csak 27,000 emberből állt. Sommesous alól ismét Fère Champenoisera nyomattak, mely alkalommal Pachtod s hadosztályának egy része fogságba esett.

Fère Champenoiseról 26-dikán La Ferté Gauchera húzódtak, hol őket York újra oldalban támadván, 27-dikén Provinsre s 29-dikén a folytonos hátrálásban kifáradva s teljesen lehangoltan, Páris alá érkeztek.

A szövetséges seregek 28-ról 29-dikére a Marne folyón átkelvén, 30-dikán a franczia főváros előtt állottak s azonnal a támadáshoz és bevételhez fogtak.

Vélvén, hogy rögtön támadás által, ha t. i. a helyőrséget meglepi, könnyebben fog a város birtokába jutni: az összes hadtestek megérkeztét be sem várva, Blücher azonnal támadásra adott parancsot s a montmartrei magaslatot, innét pedig a hasonló nevű külvárost támadta meg. A Würtembergi koronaherczeg s utána Gyulay Vincinnest s a Marne hídját Charentonnál; Rajefsky Pautin falut s a romainvillei magaslatot rohanta meg.

Az orosz testőrség Rajefskyt követte valamint a porosz testőrség is, mely utóbbi a Pautin mögötti külvárosba nyomult.

Délután 3 órakor a pautini torlaszok be voltak véve s 4-kor Blücher már Montmartre alatt állott, míg Rajefsky Belleville s Menilmontaut külvárosokig hatolt.

Marmont a pautini torlaszoknál, Mortier Montmartre külvárosnál állodásukat hősiiesen védték; míg végre a túlnyomó erővel mindenfelől előtoluló ellenségnek engedni kényszerülvén, a szövetséges sereg vezéreit a tüzelés megszüntetésére szólították fel, ki nyilatkoztatván egyszermind, hogy József király felhatalmazása folytán a város megkímélése végett Párist átadni és seregeikkel a Loire vizére vonulni készek.

A következő éjen a hadalkú (capitulatio) csakugyan aláíratott s marczius 31-dikén a szövetségesek Napoleon fővárosába bevonultak.

Napoleon, értesülvén hogy az ellenséges seregek

Páris felé nyomódnak, utánuk sietett és seregét 30-kán Troyesre vezette; innét Fontainebleauban ment s Calincourt ministert Párisba küldte, hogy a szövetséges sereg vezéreivel értekezzenek.

A fejedelmek azonban akkor már eltökélték volt, hogy Napoleont a tróntól megfosztják s a Bourbonokat visszahelyezik; mire Napoleon, látván, hogy nincs már egyéb mit tennie, lemondását ápril 11-dikén aláírta s császári címét megtartván, 20-ikán, új tartományába, Elba szigetére költözött.

Így végződött tehát ezen, a francziákra nézve annyira gyászos hadjárat, mely Napoleon dynastiáját a tróntól megfosztotta, Franciaországot régi határai közé szorította s vezérszerepét, melyet az európai államok közt századokig viselt, megsemmisítette.

Míg a szövetségesek főerege a Napoleon személyes vezérlete alatt álló francia hadat Német- és Franciaországban állásról állásra egész Párisig visszanyomta : addig a háború Spanyolhonban Wellington alatt szintén sikeresen folyt. Az angol tábornok már 1813. vége felé a francia csapatokat egész a pyrennaei szorosokig nyomta vissza, február hóban e hegylánczon átkelven, Bayonne városát bevette s ápril 10-dikén Soult tábornagyot Toulousenál véresen megverte.

Egy nappal később Napoleon a trónról lemondott s így a háború itt is megszűnt.

Az 1815. évi hadjárat.

Napoleon visszatérte Elbáról.

A Bourbonok visszajövetelével s trónra léptével a francia nemzet legnagyobb része nem volt megelégedve. E nemzet mélyen s fájdalommal érezte, mily lealacsonyító rá nézve, hogy fegyveres erővel ültették vissza trónjára azon uralkodócsaládot, mely a népet századokon át nyomta, rovására fényt üzött s véres verejtékkal szerzett vagyonát könnyelműen elpazarolta. De még nagyobb gyűlölettel nézték a francziák ama számtalan főúri emigráns és hajdani udvaroncz visszatértét, kik hazájuk ellen fegyvert fogtak volt s most ismét hiú, büszkén emelték fejöket; a múlton nem okúltak, sőt ki akarták törölni a történelemből még emlékét is ama lefolyt 24 évnek, mely minden francia díszét, büszkeségét képezte.

Ezenkívül a békét követő bécsi értekezleten a fejedelmek és szövetséges kormányok eddigi barátsága és egymásba helyezett bizalma oly igen lazúlni kezdett, hogy valóban úgy látszott mintha a jó egységben lerakott fegyvert most egymás ellen akarnák emelni.

A népek s nemzetek, melyek a szabadságért harczoltak s annyi áldozatot hoztak, szintén nem voltak

kielégítve, mert a fejedelmek s kormányok a bécsi értekezleten nem ezeknek jóvoltát, hanem saját érdekeiket tartották szem előtt.

E jelenségek Napoleont azon gondolatra hozták, hogy Franciaországba rontson s csak egy év előtt elhagyott trónját visszafoglalja. A gondolatból csakhamar tény lett s a császár 1815. év marczius 1-jén 1200 testőrével Cannes nevű partvárosnál francia területre lépett. A nép s az ellene küldött katonaság, melynek őt legyőzni volt parancsa, azonnal hozzá átment, vele egyesült s úgy szólván vállon hordva, a legnagyobb lelkesedéssel, diadalban vitte Párisba.

A Bourbonok sietve távoztak s odahagyták az országot; Napoleon pedig a trónt csakugyan újra elfoglalta.

Első teendője volt, a szövetségeseeknek összesen és egyenkint ünnepélyesen kijelenteni : hogy ezentúl békét óhajt, azt meg is fogja tartani s hogy csak azért foglalta el újra a francia trónt, mert a nemzet a Bourbonokat gyűlölván s reactionarius kormányukat nem tűrhelvén, őt, mint szeretett s a nép által választott fejedelmet visszahívta.

A szövetséges fejedelmek Napoleonnak ezen nyilatkozatára nem feleltek, de a párisi békepontok fenntartására ellene újólág véd- és dacszövetséget kötöttek s azon határozatot hozták, hogy fegyvereiket addig le nem teszik, míg ő végképen legyőzve s Europa új kísérletek ellen tökéletesen biztosítva nincs. A háború

isméti föl vételére seregeiket újra s pedig még nagyobb számban mint 1813-ban megindították s egyközpontu- lag Párisnak irányozták.

Az angolok 100,000 emberrel Németalföldet szállották meg; Wellington Brüsszelbe tette főhadi szállását. Blücher 110,000 emberrel Wellington támogatására szolgált s hadtesteit a Mosel és Maasz folyók közt állította fel. 150,000 orosz Barclay és Wittgenstein alatt a közép Rajnára; Schwarzenberg herczeg 250,000 osztrákkal a felső Rajnára indúlt; míg egy 60,000 osztrákok- s piemontiakból álló vegyes sereg a netán Olaszországban viselendő háborúra állt készen.

Ezen 670,000 emberből álló töméntelen sereg volt szánva arra, hogy Napoleonnak netaláni újabb kísérleteit megghiúsítsa.

Ütközetbe azonban csak a két első jutott s Waterloo- nál Napoleon rövid második uralmának véget vetett.

A francia császárnak sikerült ugyan működő seregét 270,000 emberre emelni s ezenkívül még a szállítási helyeken összegyűjtöttekhez a nemzetőrséget számítva, mintegy 300,000 embere volt az új hadjá- ratra készülöben: de a nemzetőrséget csak a várakban helyezhette el s az összegyűjtött újonczokat mindjárt az első pillanatban nem használhatta.

Említett 270,000 emberét többfelé kellett szétoz- tania és pedig: 40,000-et Clausel tábornok alatt Spa- nyolország ellen Toulouserá és Bordeauxra; 25,000-et

Suchet tábornagy alatt Chambéryre; 20,000-et Brune alatt a Provenceba; 14,000-et pedig Lecourbe alatt Belfortba küldött s még ezenkívül, minthogy a Vendée fellázadt, Lamarque alatt itt is 25,000 embert kellvén felállítania : az első csapás fentartására nem maradt neki több 110,000 emberénél, kiket Lille, Valenciennes, Mezières és Metz várak körül gyűjtött össze. — A testőrség ezalatt Párisban szerveztetett.

Miután a Mars mezején az ország követei összegyűltek, Napoleon a nemzetgyűlést ünnepélyesen megnyitotta; június 1-ején az ott jelen levő testőrség új zászlóit felszenteltette s kiosztotta; azután az új szabadelvű alkotmányra megesküdött, e módon remélvén a szabadság pártját magához vonni.

Ezek után ideiglenes kormányt alakított; Davoust tábornagyot Páris városa főparancsnokává nevezte ki; családjától búcsút vön s június 12-dikén reggel a fővárost odahagyván, seregéhez sietett.

Wellington jobb szárnya Hill tábornok alatt a Gent és Ath közötti vonalon tanyázott; bal szárnya az Oraniai herczeg alatt Brüssel és Mons közt állt, míg a tartalék Brüsselben s a környékebeli helységeken volt beszállásolva.

Blüchernek 110,000 emberből álló serege négy hadosztályra oszlott: Ziethen Charleroiban, Pirch Namurban, Thielemann Lineyben, Bülow pedig Lüttichben volt elhelyezve, mely vonal a Sambre folyó hosszában

lefelé egész Hamig s innét a Maas folyóra Dinan- és Rochefortig húzódott. A szélső jobb szárnyat Ziethen, a szélső balt pedig Pirch képezte.

Május 20-dikán a két fővezér Brüsszelben összejött s itt elhatározták, hogy ha Napoleon junius 15-ikeig támadást nem intéz, úgy ők jelen állásukban Valenciennes felé nyomódnak; ha pedig Napoleon támadólag lép fel, akkor Blücher Sambre felé, Wellington pedig Nivelles körül pontosítja össze seregeit.

Napoleon a szövetségeseket megelőzte s bár a már részletesen elősorolt egyes csapatok kiküldése által serege 110,000 emberre olvadt: mégis eltökélte, hogy támadólag fog fellépni. Terve az volt, hogy gyors menetekben egyenesen azon pontra tör, hol a két szövetséges vezér seregeinek előőrsei összeérnek s itt t. i. Philippeville- és Maubeugenél közbe tolakodva, az ellenséges csapatokat egymástól elszakítja s jobbra kanyarodván, először Blücherre ront, ezt teljesen szétveri, azután Wellingtont a tengerre üzi.

E terv szerint Napoleon személyesen seregéhez ment s ott junius 13-dikán megérkezvén, azt rögtön megindította. 14-dikén Philippeville s Maubeuget elérte, 15-dikén reggel a Sambre folyamára vonult s innét a 3-dik hadtest Vandomme, a 4-ik Gérard, a 6-ik Mouton s a testőrség Mortier parancsa alatt, valamint Milhaud és Domont lovas hadosztályai a császár személyes vezérlete alatt egyesülve, Charleroirra nyomódtak.

A bal szárnyon Reille a 2-dik, Erlon pedig az 1-ő hadtesttel Marchiennes au pont felé tartott. Ezeket mint főparancsnok, Ney tábornagy vezérelte.

Napoleon már 15-ikén Charleroiban Ziethent megtámadta s nagy veszteséggel Fleurusre visszavonulni kényszeríté. Ney Wellingtonnak az Oraniai herczeg alatt álló előcsapatait Fresnesnél szintén megtámadta s Quatrebrasra visszaverte, de üldözőbe nem vette, minek folytán a francia jobb szárny 15-dikén este Fleurusnál és Charlesnél, a bal pedig Frasnésnél és Gosseliernél állott.

Blücher midőn előörsei 14-ikén reggel a francia seregek mozdulatairól jelentést tettek, Thielemann és Pirch tábornokoknak rögtön parancsot adott, hogy hadtesteiket Mazy és Namur felé vezessék, Bülownak pedig, hogy Hanuttre induljon. Midőn azután Napoleon mint már láttuk, 15-dikén támadást intézett, akkor Blücher Bülow hadtestét Gembloxra rendelte, de Bülow a parancsot csak 16-dikán dél tájban vevén, annak meg nem felelhetett s minthogy e napon már csak Souvenirig érkezett, a csata nélküle folyt le.

Wellington Ziethen által a francziák támadásáról értesülvén, 15-dikén Brüssel és Nivelles közé vezette seregét. Quatrebras e napon még nem volt megszállva s így ha Ney még azon este e helyig elérkezik, betoľhatja magát Wellington és Blücher közé, a mi a háború további folyamára igen nagy befolyással lett volna.

Junis 16-ikán hajnalban az Oraniai herczeg már Perpoucher tábornok által Quatrebrast elfoglaltatta. Ziethen ugyane napon Sombrefre ment s minthogy Thielemann és Pirch hadtestei mindeddig meg nem érkeztek, Blücher a hátrálást folytatni akarta, de tábor-kari főnöke Gneesenau kijelenté, hogy a namur-nivel-lesi országútat minden áron hatalmukban kell tartaniok s ennek folytán elhatározott, hogy Ziethen az említett hadtestek megérkezteig St. Arnaud-la-Haye és Ligny falvakat tartani igyekezzék.

Napoleon Fleurusról az előnyomulásra csak 9 óra-kor adott parancsot s terve szerint, mely a két ellen-séges had elválasztására czélt, legelőbb is a poroszok jobb szárnyát támadtatta meg.

Gérard a 4-dik hadtesttel Lignyre, Vandomme a 3-dikkal St. Arnaud-la-Hayre rohant; Neynek Napoleon parancsot küldött, hogy Quatrebrast támadja meg s azután Breyre nyomúljon, mely mozdulatok által Blücher jobb szárnyát tökéletesen be akarta hálózni.

Ezalatt azonban Ligny alatt Pirch is megérkezett; Thielemant pedig, kinek Namurról előnyomuló seregéből még csak az élőcsapatok mutatkoztak, Payol és Etelmann lovas csapatai tartották fel.

St. Arnaudot és Lignyt a poroszok makacsúl tartották s kétszer veretvén ki, kétszer visszafoglalták, míg végre Ney, ki Napoleon parancsát — minthogy Wellington Quatrebrasra mindig új meg új csapatokat

küldött — nem teljesíthető: a testőrséggel most Blücher középhadán rontott keresztül, mi által a poroszok visszahúzódni s a csatáért a francziáknak átadni kényszerültek.

A beállott est a csatának véget vetett; Napoleon győzött, de Blücher hadát nem semmisítette meg; mi pedig okvetlenül szükséges volt, ha másnap Wellingtonnak már öszpontosított seregét is le akarta győzni.

Hogy e csata nem volt döntő eredményű s a francia fegyverek nem arattak teljes sikert, annak csupán Ney volt az oka, ki 15-dikén, beelégedve azzal, hogy az angol előőröket Fresnesből kiűzte a quatrebrasi állást — mely pedig stratégiai pont volt, minthogy ott a Nivellesre és Brüsselbe vezető főútak összefolynak — elfoglalni minden áron nem törekedett. Ha Ney még 15-dikén este Quatrebrast beveszi; úgy 16-ikán Erlon hadtestét mindenesetre Napoleon rendelkezésére bocsáthatja, míg Reille hadteste elég erős lett volna arra, hogy az Oraniai herczegnek Quatrebras ellen intézett támadásait visszaverje.

Napoleon Blücher üldözésére Grouchy tábornagyot küldte 30,000 emberrel, de csak 17-dikén a késő dél-előtti órákban, miből azután azon nagy hiba keletkezett, hogy Grouchy a Blücher nyomát eltévesztette s nem arra, a merre ez hátrált, hanem egészen más irányban indult utána. Grouchy t. i. azt vélte, hogy a porosz sereg a Maas vize felé vonúlt s Namurnak vette útját,

Blücher pedig azon levén, hogy minélelőbb s minden áron Wellingtonnal egyesülhetvén, neki segítségére mehessen : ezalatt Vavre felé húzódott.

Grouchy tehát Blüchert egészen eltévesztette s miután 17-ikén az egész napon át hiába kereste volna, 18-dikán jutott csak tudomására, hogy a porosz sereg Vavre felé hátrált. Most rögtön utána indúlt, de már késő, mert Blüchert többé nem akadályozhatta abban, hogy 18-dikán a watterlói ütközetben részt vegyen, maga pedig 30,000 embernyi seregével ez ütközetről egészen elmaradt.

Napoleon Neynek parancsot küldött, hogy Quatrebrast minden áron elfoglalja s 17-ikén reggel serege maradékaival maga is megindúlt, hogy neki segítséget vigyen. Ney a parancs folytán hadtesteit még ugyanaz napon a nevezett falu felé vezette, de midőn odaérkezett, a helyet elhagyottan s üresen találta. Wellington tudniillik, midőn Blücher őt tudósítá, hogy Vavre felé húzódik, ott 17-én este seregét öszpontosítja s 18-án kész lesz az angolokat egész erejével segíteni: Wellington, mondjuk, erre 17-dikén reggel Quatrebrast odahagyta s Mont St. Jean felé vonúlt, hol az állodást magának már előre kiszemelte volt.

Mont St. Jeannál azon pont, hol a Nivelles és Charles felől jövő két országút összefut, képezte Wellington csataállodásának közepét. Délnek, vagyis a francia sereg felé irányzott reszé ezen állodásnak azon

vonalon esett, mely a magas partokon Ohaineről Braine l'Allendra húzódik s a védelemre különösen kedvező. E partozatot, valamint az előtte fekvő falvakat: Merbebrainet, Braine l'Allendot s a goumonti kastélyt a jobb oldalon, Haye Sainte nevű majort a középen s Papelotte, La Hay és Smohaine majorokat a bal oldalon az angol sereg szintén megszállva tartotta, míg tartalékja a magaslatok északi lejtőjét foglalta el s ép úgy a jobb, mint a bal szárnyon erős ágyúütegek voltak összpontosítva.

Wellingtonnak összes ereje, miután az Oraniai herceget 16,000 emberrel Hallra küldte, hogy csatavesztés esetén a tengerrel az összeköttetést fentartsa: 70,000 ember- s 150 ágyúból állt.

Napoleon serege is, midőn Grouchy 30,000 emberrel Blücher után küldte legfeljebb 75 ezerből állt, de ágyúinak száma 200-ra rúgott.

A francia sereg a következő rendben volt elhelyezve: a charleroi-i országúttól keletnek, a Belle Alliance majortól egész a papelottei majorig, a csatavonal jobb szárnyát Erlon hadteste képezte, mely mögött Milhaud és Lefèvre lovas osztályai állottak. A bal szárnyat Belle Alliantetől nyugotnak, egész a goumonti kastélyig, Reille hadteste foglalta el, míg hátmögét Kellermann lovas osztálya tartotta. A ~~st~~ tartalék, melyet Mouton tábornok alatt a 6-dik hadtest, a testőrség s Damont és Subervic lovas hadosztályai képeztek, a

charleroi-i országúton s mellette jobbra és balra volt elhelyezve.

Napoleonnak sietnie s már hajnalban kellett volna Wellington ellen a támadást megkezdenie, hogy, míg Blücher seregének egyik vagy másik része a csatára érkezik, addig az angol fővezér már vissza legyen verve; de ő, bár hadtesteit már a megelőző napon foglalták el a fenn leírt állodást, megfoghatlanul csak dél tájban 11¹/₂ órakor kezdett támadni.

Mélyen gondolatokba merülten állott órákon át, vagy lovagolt idestova saját és az ellen állodását szemlélve, a nélkül hogy az ütközet megnyitására határozott parancsot adott volna. — Talán a balsors nyomta el előre lelkét, hogy a drága időt ily hasztalanul fecsérelje — —

11 óra tájban végre a francziák bal szárnyán az ágyúk megszólaltak s legelőbb is Reille tábornok a goumonti kastélyt támadta meg, melyet az ellenfél makacsúl védett. A csata itt változó szerencsével folyt, A csapatok mindkét részről egyik a másik után nyomultak előre, míg végre már majdnem az összes erő fel volt használva a nélkül, hogy vagy az egyik vagy a másik fél határozott eredményt ért volna.

A jobb szárnyon Ney tábornagy csak 1 óra után kezdte meg a támadást Papelotte és La Haye majorok s a magasan fekvő smohainei házak ellen. Ezt azonban

a hidegvérü angol gyalogság véresen visszaverte, a hátul felállított s az egész téren úrkodó ütegek jól irányzott lövései megtizedelték s végre 16 angol lovas század a már megfordúlt francia gyalogságot arcban s oldalban egyszerre rohanván meg, a legnagyobb rendetlenségben hátrálni kényszerítette. De később Milhaud és Domont francia tábornokok az angol lovaságot elverték, mire Ney és Erlon hadtest-parancsnokoknak délutáni 3 órakor csapataikat első állodásukban ismét rendbe szedniök sikerült.

Ezen hadtest a francziák jobb szárnyán teljesen meg volt zavarva. Reille hadteste a goumonti kastély körül szintén csak jelentéktelen előnyöket bírt kivívni s bár az épületeket és a közel fekvő parkot be is vette, a magaslatokon nem volt képes előre nyomúlni.

Napoleon, midőn jelentést kapott, hogy a jobb oldalról porosz csapatok közelednek, belátván, miszerint a válságot most már okvetlenül elő kell idéznie: összes lovasságát elővette, a középhad irányában és a charleroi országúton Haye Sainteig nyomúlt s még a magaslatokon álló angol ütegeket is elfoglalta; de most a skót testőrség, mely eddig az északi lejtőn tartalékban állt s a földön fekvve rejtve volt, egyszer csak talpra kelt, az előrúgtató francia lovasságot 50 lépésnyiről sortűzzel fogadta, mire ez megfordulván, a legnagyobb rendetlenségben megszaladt.

Erre Ney tábornagy a Kellermann tábornok vezér-

lete alatt álló lovas testőrséget, mint utolsó lovas tartalékot, küldte előre. Ezek szintén Haye-Sainteig nyomultak, a francia ütegek meg utánuk jövén, rémítő tüzelés közben a major körül állodást foglalniok sikerült, honnét a Merbe Braine felől d'Ohainig vezető országútra előre haladtak.

Délután 5 órakor Wellington már végső kétségbeeséssel védte magát; serege ezalatt 70,000 emberről 35,000-re olvadt. A francia csapatok is — a gyalog testőrség kivételével — már mind megfordultak a csatán, s halálig ki voltak fáradva, a midőn egyszer csak Bülow porosz tábornok hadteste előtör s a frichermonti kastélyra s Ney jobb oldalára rohan.

Ney erre seregével jobbra szöveget formált s arczagban és oldalt egyaránt védelmezte magát; de hiába, mert a poroszok oly dühösen támadtak s Bülow összes ütegei oly hevesen tüzeltek : hogy a francziák sorai megzavarodván, Planchenois felé kezdtek hátrálni.

Hetedfél órakor Napoleon már vesztét látta; de még a végső kísérletet is meg akarván tenni, a testőrséget indította előre. Ez hideg elszántsággal lépett a csataterre, győzni, vagy ha nem, hát halni. Charleroi és Nivelles közt nyomulván elő, tért nyert s az angolokat a Mont St. Jeanra szorította. Most azonban — ép 7 órakor — Blücher érkezett összes erejével a csatára s a d'ohaini úton előrontó tüzérsége s lovassága a hősies, de csekély számú francia testőrséget rögtön tönkre

tette. Ez azonban ha győzni nem tud, halni akar, megáll a csataterén s a megadási felszólításra azzal felel: „*La garde meurt, mais elle ne se rend pas!*“

A francia sereg jobb szárnya meg volt törve; középhadán az ellenség keresztül rontott; hátban Planche-nois falunál Bülow, szemben Belle Alliancénál Blücher állott s már a bal szárny is Hougomontnál (vagyis helyesebben: de Goumontnál) hátrált. Az egész sereg eleinte lassan vonult vissza, míg végre mindig tetemesebb erő által szoríttatva, rendetlen futásnak eredt. Napoleon saját személyét alig volt képes az üldöző porosz lovaság elől megmenteni; seregének összes podgyásza s az ágyúütegek mind az ellenség kezébe kerültek.

A szövetségesek győzelme döntő volt. Napoleon 21-dikén Párisba visszatért s fia számára a trónról lelépett. A kormányt egy ideiglenes testület vette át, mely a sereg fővezérévé Grouchy tábornagyot nevezte ki.

Grouchy Soissons-nál a watterlooi ütközetből menekült seregromjait, melyek mintegy 20,000 emberből álltak, öszpontosította; míg Soult tábornagy 30 ezernyi újonnan alakított seregével szintén hozzá csatlakozván, az Aisne folyó vonalát akarta tartani; de Wellington és Blücher előnyomulásukban félre tértek, az Oise folyón lefelé vonultak s Compiègne, St. Mayence és Oreilnél átkelvén, a francia sereg oldaléka ellen intézték hadászataikat, minek folytán Grouchy, ki magát az ellenállásra gyengének érezte, Párisra húzódott vissza.

Blücher és Wellington Grouchy-t követték s június 29-dikén a Szajna jobb oldalán a főváros előtt állottak.

Július 3-ikán a Szajna bal partján még egy heves, de rövid összeütközés történt, mely után Grouchy és Soult megadták magukat, de oly feltétel alatt, hogy a francia sereg bántatlanul a Loire folyóra húzódhassék. E feltételt a szövetségesek elfogadták, mire a francia sereg csakugyan a Loire vizére vonúlt, hol Macdonald tábornagy némi nehézségek elintézése után XVIII. Lajos nevében átvette, a szövetséges porosz és angol sereg pedig másodszor is Párisba bévonúlt.

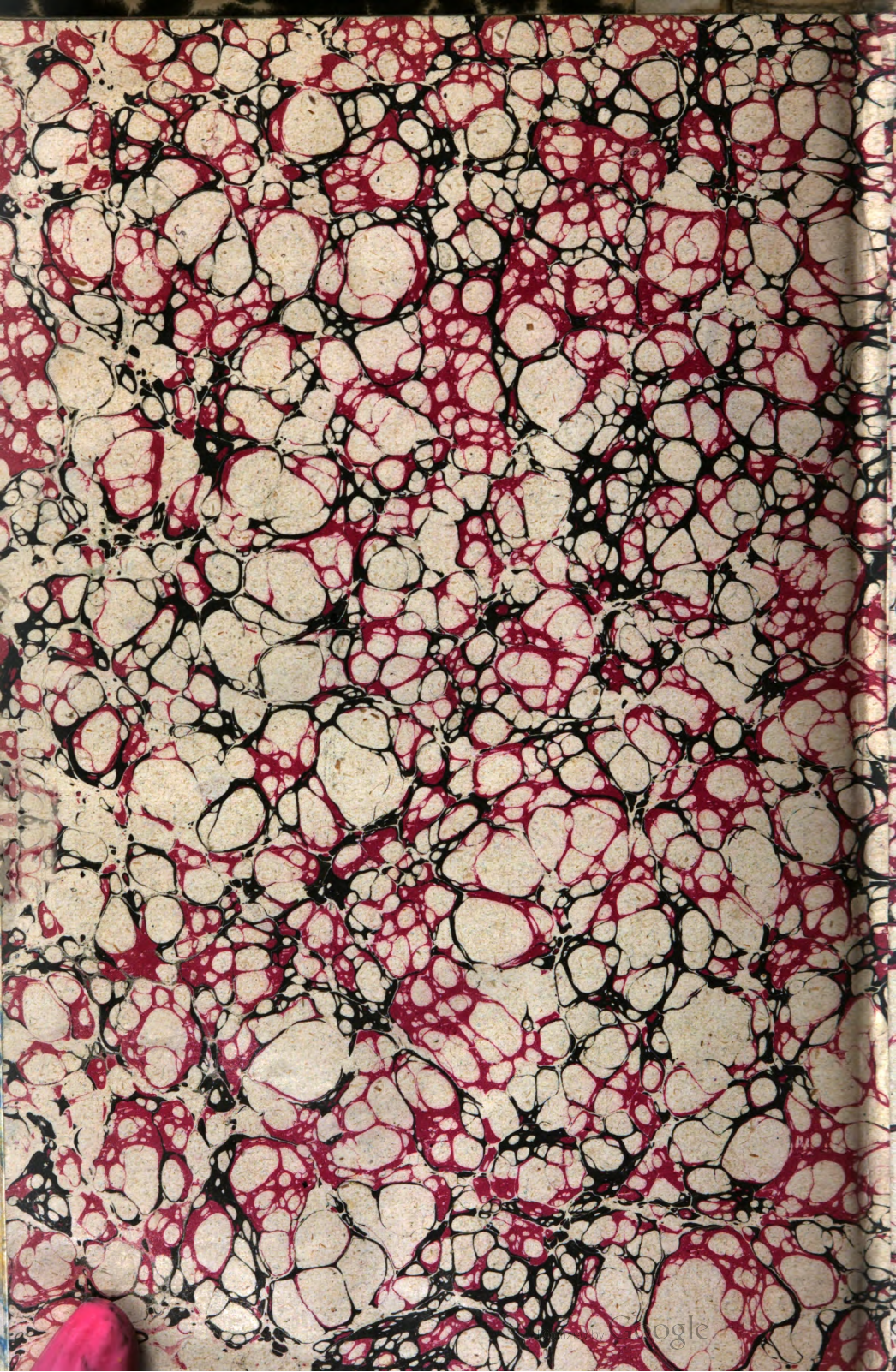
A megszállott francia várak kevés kivétellel csakhamar megadták magukat, míg azok, melyek ezt nem tették, september végeig mind bevétettek, a mikor már a háború minden ponton megszűnt.

November 20-dikán (1815) XVIII. Lajossal a második párisi béke kötöttet s Napoleon dynastiája a francia tróntól mindenkorra megfosztatott. Napoleon maga az angolok foglyává lön, kik őt Szt. Ilona szigetére vitették, hol 6 évi magányos élet s számtalan testi és lelki szenvedés után, 1821. év május 5-dikén meghalt.

A szövetséges fejedelmek ezután, az angol király kivételével, az úgynevezett *szent frígyet* kötötték, mely az európai népek és kormányok sorsát egy felszázadig vezette.

(Vége az első kötetnek.)

Fr. Hollnsteiner
k. k. Hof Buchbinder
in
W I E N
Alservorstadt, am Glacis,
N°. 19. Laube.

